

SZEGED

A Város folyóirata

20. évfolyam 8. szám

2008. augusztus

A TARTALOMBÓL:

JUHÁSZ FERENC NYOLCVAN ÉVES
ZOLTÁNFY ISTVÁN EMLÉKEZETE
VASFÜGGÖNYÖN INNEN ÉS TÚL
A 18.-IK THEALTER-RŐL

Ára: 250,- Ft

Tartalom

T EGYZET	1	The games must go on! – <i>Bagaméry László</i>
B ENESZÁNSZ ÉV	2	Kettősportré (Ransanus és Tubero Mátyás képe) – <i>Blazovich László</i>
M ŰVÉSZET	5	Pacsirta-variációk (Töredékek a 80 éves Juhász Ferencről) – <i>Tandi Lajos</i>
	8	Fórumok, mecénások (Szeged képzőművészete - 2.) – <i>Tóth Attila</i>
	12	Iniciálék Z. I. képes krónikájához (Húsz éve halt meg Zoltánfy István) – <i>Tandi Lajos</i>
	22	Az Alföld vonzásában (Novák István városról, építészetéről, felelősségről) – <i>lejegyezte: Szávay István</i>
	26	Rábának, Tizának egy a hangja (Beszélgetés Baross Gábor főzeneigazgatóval) – <i>Papp Ferenc</i>
	28	Átváltozó terek (Metamorfózisok a 18. THEALTER fesztiválon) – <i>Turi Tímea</i>
N APLÓ	32	Vasfüggönyön innen és túl (Volt egyszer egy színház - XV.) – <i>Sándor János</i>
K ÖNYVMUSTRA	42	Régi mozik, idők és emberek (polner Zoltán filmes könyve ürügyén) – <i>Pavlovits Miklós</i>
	44	Irodalmi tipográfia (Csongrád megyei barangolások) – <i>Polner Zoltán</i>
	46	Szeged és Szakolca (Testvérvárosi érvek) – <i>Péter László</i>
E MLÉKEZÉS	48	A város főhajtása (Baka István emléktáblája előtt) – <i>Ilia Mihály</i>

A címlapon és a borító 3. oldalán **Zoltánfy István: Ars Poetica III.** című alkotása. A hátlapon **Kligl Sándor** szobrászművész *Olimpiai emlékműve* a tatai olimpiai központban.

SZEGED

A város folyóirata
Megjelenik havonta

Főszerkesztő: **TANDI LAJOS**

Szerkesztő bizottság: Árpás Károly, Blazovich László (elnök),
Gyémánt Iván, Horváth Ferenc, Nagy János, Nagy László, Nyilas Péter,
Szalay István, Turi Tímea, Veréb Simon (fotóriporter főmunkatárs)

Kiadja a Somogyi Károly Könyvtár

6720 Szeged, Dóm tér 1-3.

Tel.: 62/425-525

Felelős kiadó: PALÁNKAINÉ SEBŐK ZSUZSANNA

Szerkesztőség: 6720 Szeged, Stefánia 2.

Telefon: 30/365-5176, e-mail: szegedszerk@freemail.hu

Készült az E-press Nyomdában

6722 Szeged, Jósika u. 27. Tel.: 62/424-964

Felelős vezető: Engi Gábor

ISSN 0239-1384

The games must go on!

A

játékoknak folytatódniuk kell! Ezúttal Pekingben rendezik meg augusztus 8-24-ig 16 ezer sportoló - köztük 171 magyar részvételével - a XXIX. Nyári Olimpiai Játékokat. Még idézzünk a négy évvel ezelőttről, az istenek földjéről, ahonnan 8 arany, 6 ezüst és 3 bronzéremmel tértek haza sportolóink. Száztizenkét évvel ezelőtt, 1896-ban, ugyancsak Athénben volt az első újkori olimpia, melynek létrehozója Pierre de Coubertin báró volt. „Béke vagy te sport! A népeket egymáshoz fűző szalag...” Az OLIMPIA, mely az emberiség egyik legnagyobb találmánya, a klasszikus értelemben vett fegyvern nyugtató, a szárnyaló örömök motorja, a boldogság madara! A sport varázsa hétköznapijaink velejárója, de ilyenkor, négyévenként valami megfoghatatlan csodává terebélyesedik. Most Pekingben következik, a nagy várakozások 16 napja, a nemzeti érzések burjánzása, a csodás éjszínkék kavalkád.

Coubertin sem gondolhatta, hogy húsz év elteltével, 1916-ban az első világháború megzavarja a sport békéjét, a béke sportját, majd 1940-ben és 1944-ben újabb háborús szünet következett. Az első bojkott 1956-ban Melbourne-ben, 1972-ben pedig Münchenben árnyékolta gyász a játékokat, amikor palesztin gerillák terrorakciójának esett áldozatul 11 izraeli versenyző és sportvezető.

The games must go on! Ennek ellenére 1976-ban Montreálban 23 afrikai ország távol marad a versenyektől, 1980-ban Moszkvában 61 ország csatlakozik az USA bojkottjához, 1984-ben Los Angelesben - „Moszkva tükröképeként” - a Szovjetunió és 14 szövetséges dönt úgy, hogy kihagyja az olimpiát. Sajnos a magyarok is!

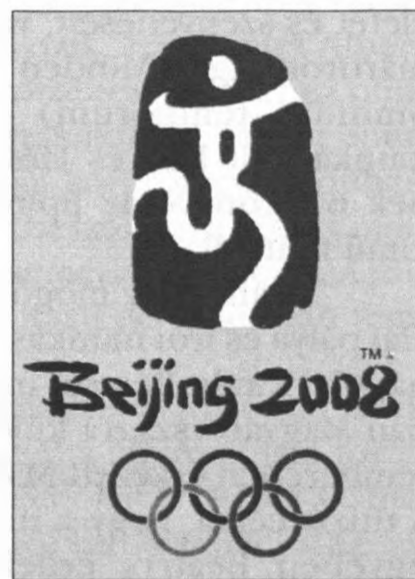
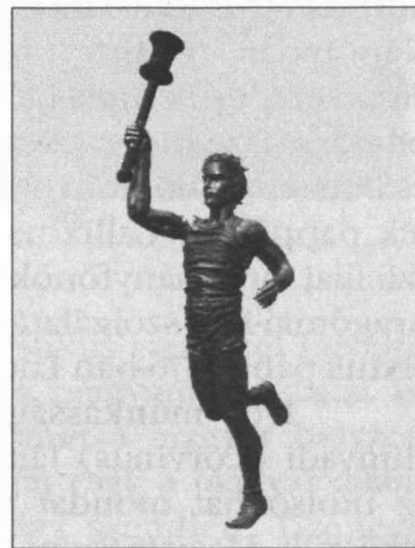
Most újból a játékokra figyelünk. Még emlékezünk a hellaszi csodára, a magyar sportolók, benne a szegediek felejthetetlen sikereire, és nem akarjuk hinni, hogy egy villanás alatt négy évvel öregebbek lettünk. Szóval Athén még bennünk él. Annyi sportolónk ugyanis még soha nem képviselte a Dél-Alföld fővárosát, mint 2004-ben. Mert ki vitatná kötődését a tájhoz Mocsai Lajosnak, Skaliczky Lászlónak, Nagy Lászlónak, Majoros Istvánnak, Deák Bárdos Mihálynak, Dudás Gyulának, Fodor Rajmunknak, dr. Monár Tamásnak, Risztov Évának, Pigniczki Krisztinának, Kiersner Erikának? Az meg egyenesen csúcsnak számított, hogy szegedi egyesületben sportolók közül nyolcan (Janics Natasa, Storcz Botond, Vajda Attila, Joób Márton, Haller Ákos, Mezei Richárd, Laluska Balázs, Ilyés Ferenc) szerepelhettek az ötkarikás játékokon. A kajakozó Janics Natasa 2, Storcz Botond 1 aranyérmel nyert, az újonc Vajda Attila bravúros bronzérmel, Joób Márton pedig a 7. helyen végzett. A kézilabdások 4. helyezése is büszkévé lehetünk, hiszen férfi csapatunk még egyetlen olimpián sem ért el hasonló remek helyezést. A csapat kimagaslóan legjobb játékosai pedig nagy örömeinkre Laluska Balázs és Nagy László voltak!

A pekingi olimpia lázában élünk valamennyien. Újabb szegedi aranyérmeket remélünk. Az elsőt Atlantában az úszó Czene Attila szerezte, majd következett az athéni 3 arany és 1 bronzérem. Ezúttal Janics Natasa ismételhet kajak négyesben Kovács Katalin párosban és Sík Márton, valamint Vajda Attila kenuban tehetséges fel eddigi sikereire a koronát. A vízilabdázó Varga Tamást is éremmel várjuk haza Szegedre!

Az olimpiai csapat gőzerővel készült a távolkeleti játékokra. Arra viszont senki sem számított, hogy váratlan tragédia zökent ki valamennyiünket az ötkarikás játékok várakozással teli hangulatából. Kolonics György, Atlanta és Sydney olimpiai bajnoka - készülve a pekingi döntőre - Csepelen edzés közben életét veszítette. A gyász lesújtott mindenkit. A tragédia ellenére az élet megy tovább. Hiába, viharos időket élünk. Pekingben - meggyőződés - Kolóért is küzdeni fognak legjobbaink. A kenukirály már nem lehet a versenyzők között, de az ő tragédiája legyen intő példa mindazoknak, akik a sportból és nem a sportért élnek. Hogy az olimpiai láng soha ne aludjon ki, nem szabad közel engedni hozzá a politikát, de a sporthiának siserehadát sem. Akiknek soha nem az ember, inkább a vagyonyszerzés, a koncert való küzdelem az egyetlen célja. Legfőképp azért, mert a sport világának - ahol nem a győzelem, hanem a részvétel volt a fontos - örökre tisztességesnek kell maradnia!

Most, az ötkarikás játékok előestéjén ismét nehezen teltek a napok. Végre kezdődik a nagy játék Pekingben, a XXIX. Nyári Olimpia. Kár, hogy ez a csoda csak négyévenként kerít hatalmába bennünket. The games must go on! A játékoknak folytatódniuk kell! Hajrá magyarok! Hajrá szegediek!

[Handwritten signature]

Kettősportré

RANSANUS ÉS TUBERO MÁTYÁS KÉPE

A középkori szemléletben gyökerező annalesek és a közvetlen politikai célokat szolgáló krónikák világát a 15. századra a történetírásban a földrajzi, gazdasági, néprajzi, demográfiai és sok egyéb ismeretet is felölelő, a klasszikus latin nyelv szabályai szerint megírt művek váltották fel. Formai kellékeik közé tartozott az eseményeket leíró szövegek közé illesztett, a történeti szereplők szájába adott szónoklatok, a városlaudációk, helynév magyarázatok és fejedelemportrék megalkotása. A szerző munkáját egységes stílusban, a humanizmus eszmeisége jegyében írta. Művének középpontjában már nem a mindenütt jelenlévő Isten akaratának megnyilvánulásai, és ebből következően a statikus ábrázolásmód kapta a hangsúlyt. Isten mellett megjelent az alkotó ember és a változó világ. Magyarországra e szemléletet előbb a Zsigmond, majd Mátyás király udvarába érkező humanisták képviselték. Az utóbbiak: Geleotto Marzio, Bonfini és Pietro Ransano azok, akik a nagy uralkodó, Mátyás király portréját az elsők között megrajzolták.

Az 1428-ban Palermóban született, humanista nevén Petrus Ransanus életét főként Szicíliában és Nápolyban töltötte. 1440 körül néhány évre Firenzébe és Perugia-ba küldték tudásának gyarapítására. Tizenhét évesen visszatért szülővárosába, és belépett a domonkos rendbe. 1452-ben szentelték pappá. III. Callixtus pápa hamarosan a rend szicíliai tartományfőnökévé nevezte ki. Később az Aragóniai-ház szolgálatába állt diplomataként. IV. Sixtus pápa 1476-ban Lucera püspökévé szentelte.

Írói munkássága hamar kibontakozott. Hunyadi (Corvinus) Jánosról készült munkájával az utolsó hat mondat kivételével már 1453-ben elkészült. Megírta Szent Vince majd, Szent Borbála életét és szenvedéseit, valamint Lombardiai Antal mártíromságát. Minden idők évkönyvei (Annales omnium temporum) című világtörténetének munkálatait 1458 és 1460 között kezdte el, amelynek 61. könyve az Epitome rerum Hungarorum című munkája.

Ransanus mögött már jelentős diplomáciai pálya és írói munkásság állt, amikor I. Ferrante nápolyi király, Beatrix magyar királyné atyja 1488-ban Magyarországra küldte követként. 1488 szeptemberében érkezett Mátyás király udvarába azzal a titkos céllal, hogy a magyar király trónutódlása ügyében Beatrix érdekeit támogassa. Tudunk arról, hogy a királyválasztó gyűlésen Beatrix megválasztása érdekében szónokolt. A királyné adta egyébként a követnek Thuróczi János Chronica-ját azzal a szándékkal, hogy humanista szellemű történeti munkát írjon annak felhasználásával.

A királyról alkotott portréját azonban nem művében, hanem a királyi pár előtt elmondott szónoklatában, annak harmadik részében készítette el. Benne a valós elemek keverednek a király jellemét bemutató erények halmozásával. Az utóbbiakhoz tartozik az, hogy a király bölcsességénél fogva a múlt, jelen és jövő dolgaiban egyaránt jól eligazodik, mint uralkodó igazságos és törvénytisztelő. Jellemének sajátja a nagylelkűség, kegyesség, mértékletesség, emberség, elmésség és igazmondás.

Hozzáteszi, hogy eme erkölcsi tulajdonságok különösen az uralkodók számára fontosak. A valóságot írja le akkor, amikor a király tudományokbeli jártasságát említi, továbbá azt, hogy az építészet kiváló ismerője, és mint mecénás számos épületet emelt, amelyekkel nevét halhatatlanná teszi. Valóban nemcsak a kortársak, az utókor számára is köztudottak Mátyás király építkezései, épp úgy mint a Ransanus által említett híres könyvtára. Bátorsága – amelyet szerzőnk említ – ugyancsak közismert volt kortársai előtt. A király gyermekkorától otthonosan mozgott a katonai táborokban, és nem egy vakmerő tettel nem állt messze a számára válságos helyzet bekövetkeztétől. Kedvelte a harci játékokat, maga is részt vett bennük.

Ransanus nem kerülhette meg a Hunyadiak származásának kérdését. A római eredetet vallók mellett áll, amint leírja, hogy a Corvinusok nemzetségéből származó férfiú Nagy Konstantin császártól kapta a Dunán lévő Corvina-szigetet azon provinciában, amelyet ősenek a császár juttatott. Az ötletet számára a Duna melletti Kovin (Keve) nevű település neve adta. Corvina nevű sziget a Dunán nem létezett.

Szerzőnk Mátyás portréjáról szólva gondolhatunk arra: Géza és Szent István történetének a többi királyokénál részletesebb leírásával mintegy párhuzamot kívánt vonni Géza és István, valamint Hunyadi János és Mátyás között, mintegy erősítve a gondolatot, amely szerint a bátor és a kereszténység ügyéért küzdő férfiak méltán nyerik el a királyi trónust, jóllehet nem nagy múltú dinasztiák sarjai.

Ransanus követi megbízatása szerint – mint említettük – Beatrix királyné elsőbbségét szerette volna elérni a trónutódlás esetére Mátyás királynál. Célja érdekében ékesszólását nem egyszer igénybe vette. E célt szolgálta a királyról készített laudáció, amelyben az uralkodó reneszánsz fejedelemportréját készítette el nagy hozzáértéssel, klasszikus műveltségét csillogtatva.

ILLUSZTRÁCIÓ A THÚRÓCZY-KRÓNIKÁBÓL

Nem akadt nehéz dolga, mert a zseniális király a legkiválóbb magyar uralkodók sorát gyarapította. Követségének titkos célját, Beatrix trónutódlását még oly fényes beszédével sem érthette el. A bölcs király másképp döntött. Óhaját azonban hívei nem teljesítették, jöllehet megígérték neki azt. Tubero ez utóbbi cselekedetet nem ítélte el, érdekes itt nem ismertethető magyarázatokkal.

Az 1459-ben született Ludovik Crijević előkelő ősi raguzai családból származott. A szülővárosában végzett stúdiumok után Párizsba ment, ahol filozófiát és teológiát tanult az egyetemen, továbbá mindkét (kánon és civil) jogot, amint művéből kiderül. Tanulmányait jó eredménnyel végezte, mert egy ideig tanított az egyetemen. A Tubero nevet itt kaphatta feltehetően püpos volta miatt. Megfordult a sienai egyetemen is. Mivel hazatérte után nem tudott beilleszkedni szülővárosa társadalmába, több összeütközése után szerzetes lett. Előbb a Ragusa melletti Szent András-szigeten állt kolostorba vonult, majd innen Višnjica-ba ment át, ahol haláláig a Szent Jakab bencés kolostor apátjának tisztét töltötte be, Raguzában pedig érseki helynök lett.

Tubero Frangepán Gergely kalocsai érsek (1503–1522) körével tartotta a kapcsolatot, amely szellemi műhelyt és megértő barátokat jelentett számára. Művét, a „Kortörténeti feljegyzések”-et a nagyműveltségű főpaprak ajánlotta, amely nem pusztán gesztus volt, hanem olvasásra is elküldte volna neki, ha a török portyázók ebben nem akadályozták volna. Kapcsolatot tartott Bánffy Bernát bácsi főesperessel, továbbá Beriszló Péterrel, kalocsai kanonokkal, később veszprémi püspökkel.

A višnjicai apát kritikus szemmel figyelte korának eseményeit, így a magyarországiakat is. Azért szentelt nagy figyelmet a magyar helyzetnek, mert úgy vélte: hazáját csak a magyar állam tudja megvédeni a törökkel szemben. Tizenegy könyvre terjedő művéből öt kizárólag magyarországi eseményekkel foglalkozik. Történetét Albert király halálával indítja. A történeti részekhez minden bizonnyal használt forrásmunkát, talán éppen Thuróczy János művét, saját koráról írva azonban értesüléseire, kortársai elbeszélésére épít, nem rendszerezve adja elő az eseménytörténetet. A mű címe is erre utal: *Commentarii de rebus suo tempore...*

Jöllehet nem írt rendszeres történeti munkát, kortörténetében használta a humanista történetírás módszereit. Szónoklatokat írt hősei számára, Raguzáról, szülővárosáról városlaudációt készített, rövid országleírást adott hazánkról. Nem feledkezett meg kora fejedelmei portréinak elkészítéséről, beleértve a pápákat is. Módszere többnyire nem a közvetlen jellemrajz, cselekedeteiket bemutatva ábrázolta a kiválasztott személyiségeket. Néhány esetben (VI. Sándor és II. Gyula pápa, valamint Mátyás király) kivételt tett. A magyar királynak külön fejezetrészt szentelt Mátyás király erényei és hibái címmel. Emellett egyéb helyeken is szólt a király személyigéről.

Mátyás királyt jellemezve nem a humanista dicsérő kórus hangját üti meg. Már a cím is mást ígér: a király erényeinek és hibáinak számbavételét. Feltételezhetjük, hogy saját véleménye mellett elsősorban barátainak és ismerőseinek a szemléletét tolmácsolja. Szerencsés embernek tartja a

királyt, akit a prágai fogságból a királyságra emeltek, és mindig szerencsével került ki azokból a veszélyes helyzetekből, amelyeket övének ármánykodása teremtett számára. Elismeri, hogy az állam ügyeiben megfontoltan intézkedett, és a hadviselésben is kellő jártassággal rendelkezett. Sohasem kezdett olyan dologba, bármily nehéznek mutatkozott, ami ne sikerült volna kívánsága szerint. Akkora ügyességgel és hozzáértéssel rendelkezett, kiváltképpen a katonákkal való bánásmódban, hogy olykor zsold nélkül, pusztán a győzelem reményében teljesítettek neki szolgálatot. Nem alantas fortéllyal párosuló lelki nagyság lakozott benne, amellyel valamennyi szomszédos királyt és fejedelmet rettegésben tartott, esedeztek barátságáért, és békét kértek tőle. Inkább ügyességgel, mint nyílt erőszakkal kerülte a veszélyt. Nem feledkezett meg Mátyás király építkezéseiről, sőt e tekintetben a magyar földet Németországgal vetette egybe. Végül megemlékezett a király idegenek iránt mutatott bőkezűségéről.

Tubero figyelmét sem kerülte el, hogy Mátyás „homo novus” a királyok között. Megrótta azért, mert hitt a csillagjósok jóvendőléseinek még a betegségével kapcsolatosan is. Megjegyezte továbbá, hogy alattvalói inkább félték, mint szerették királyukat, mert mindent nem annyira a közjó, hanem saját haszna szerint mérlegelt. E sorokat olvasva a despota áll elénk. Neheztelt azért is, mert

addig, amíg a király bosszút szomjazva üldözte Frigyes császárt, elfeledkezett a török végekről, pedig szerzőnk benne látta azt a személyt, aki képes szembe szállni a törökkel. E magatartás neki, a raguzai polgárnak különösen nehezére esett.

Tubero a Mátyás portré megrajzolásában szenvedélyektől és elfogultságtól mentes ábrázolásra törekedett, ami véleményünk szerint sikerült neki. Kortársként maradandót alkotott a magyar király jellemzésével.

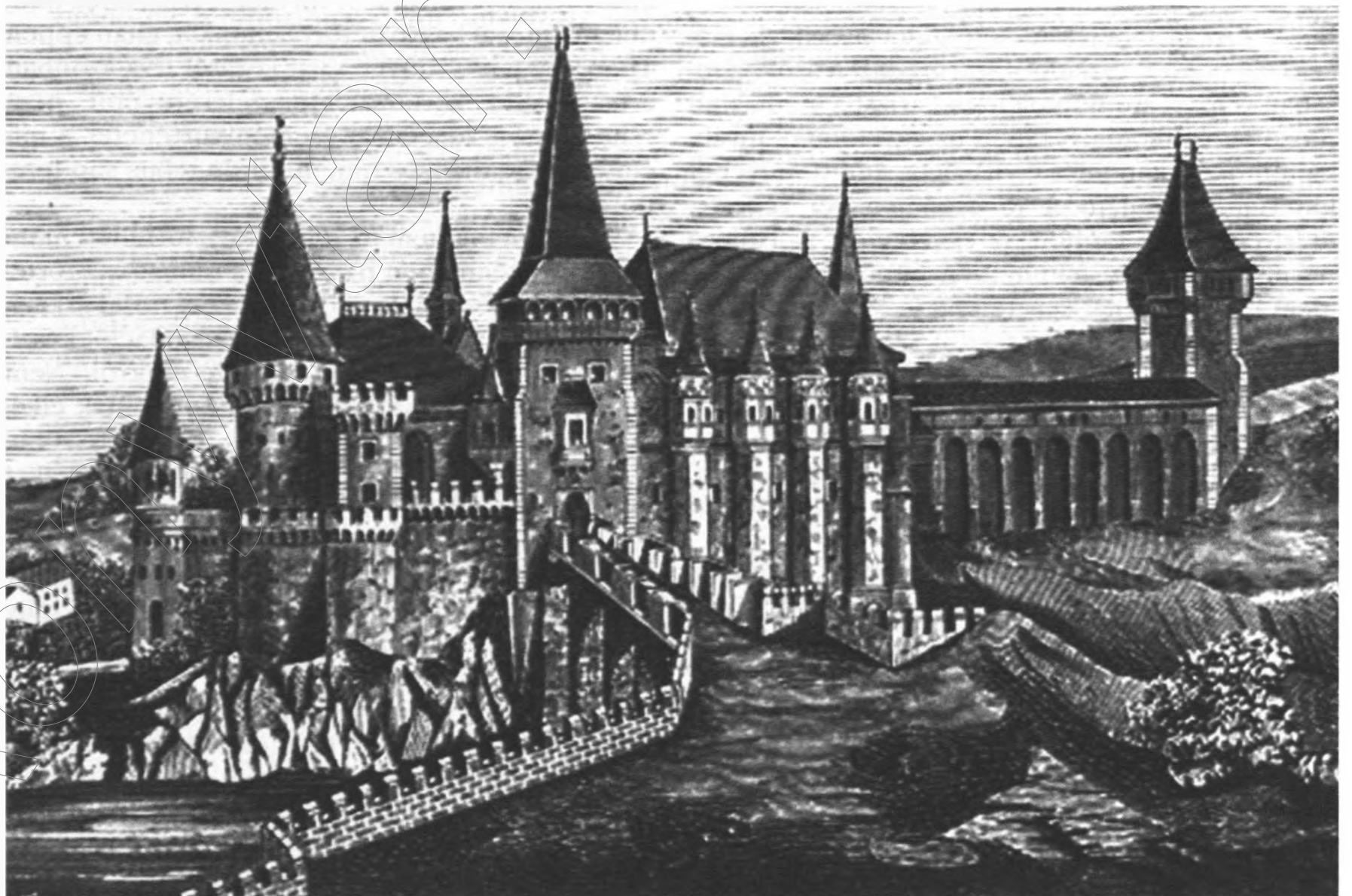
A kortársak között kétfajta kép alakult ki Mátyás királyról. Az egyik a feltétel nélküli dicséretben nyilvánult meg, amit az említett humanisták, köztük Ransanus képviseltek. A másikat képviselők pedig, mint a Dubnici krónika szerzője, elítélték, mivel nem lépett fel kellőképpen a török veszéllyel szemben. Tubero a királyról adott jellemzésével a két nézőpont között foglal helyet. Elismerte a király erényeit, ám nem hagyta figyelmen kívül tévedéseit és jellemének gyengeségeit sem.

Összehasonlításunkból láthatjuk, hogy két hozzávetőlegesen azonos műveltségű, ám más élethelyzetű alkotó céljának megfelelően mennyire eltérő jellemrajzot adott Mátyás királyról, akinek tehetségét és uralkodói nagyságát kortársai nem tagadták és az utókor sem vitatja. A különböző írói attitűd azonban személyiségét eltérő módon láttatja.

Blazovich László

Források:

Petrus Ransanus: A magyarok történetének rövid foglalata. Közreadja: Blazovich László–Sz. Galántai Erzsébet. Bp., 1985.
Ludovicus Tubero: Kortörténeti feljegyzések (Magyarország). Közreadja: Blazovich László–Sz. Galántai Erzsébet. Szeged, 1994

VAJDAHUNYADVÁR LÁTKÉPE

Pacsirta - variációk

TÖREDÉKEK A 80 ÉVES JUHÁSZ FERENC RŐL

„Egy verset, legyen az akár szonett-nagyságú, akár éposz-méretű aligha lehet prózában elmondani. Ismertetni talán lehet. A Pacsirta a szívben című époszom megváltás-történet, halál-történet, élet-történet. Megfeszítettség és az élet-akarát dicsőítése. Evilág és képzelt túlvilág. A megfeszített embertest fölött nincs pacsirta! Pacsirta csak a rettenetesen szenvedő test szívében van. A halálig. Ott csivitel, ott énekel. Ő a belső, a szívbeli hangliliom, szikrázó ének-magasság, üdvösség-várás. De ebben a végzetes testben ott az egész megtörtént élet, az ifjúság, a szerelem, a mese, a legenda, a növényi gyönyörűség, a mitikus várakozás. A halál utáni élet képzelt lehetősége, ragyogás-városa, gyémánt-terei és kristály-tornyai. Évtizedekig gyűlt fejben és papiroszon az époszhoz adat, látomás, ihlet és vágyakozás. Belső tűz és külső feszültség. Képzet és szégyen Istenről, Ördögről. Arról, hogy élni a legtöbb és legszebb, amit az ember a Rejtelemtől kaphat. Aztán vagy a Befejező Csoda, vagy a Semmi.”

Juhász Ferenc

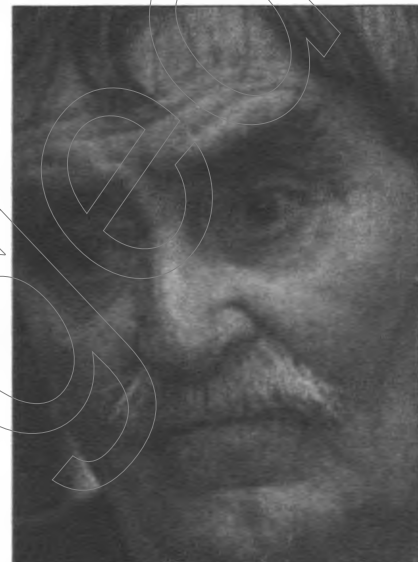
/Remény, gyász, szerelem/ Nekem ne mondja senki, hogy Juhász Ferenc költeményeit lehetetlen olvasni. Nem értem – dehogyis nem! – a kételkedőket, a szkeptikusokat, a kényelmeseket, a magamosdatókat. Bizonyára számukra az olvasás kínszenvedés, nehézkes próba, izasztó feladat. Aki nem tapasztalta az olvasás gyönyörűségét, annak valóban távoli vagy éppen elérhetetlen örömforrások Juhász époszai, hosszú versei, szellemi folyamokként hömpölygő verssorai. Aki veszi a bátorságot, hogy nekivág annak a szellemi kalandnak, melyet ezek a művek kínálnak, azoknak szerényen javaslom, olvassák hangosan /félhangosan, vagy csak úgy mormolva/ ezeket a műveket. S akkor megnyílik számukra a csoda. Egy kivételesen nagy magyar költő lenyűgözően hatalmas és gazdag költészet-katedrálisa. Melynek legutóbbi – szinte összegző – filiáléja az ideai könyvhétre megjelent új könyve, a Pacsirta a szívben címmel közreadott naplószerű éposza.

Ez év tavaszán Szegeden járt a költő. Olasz Attila fiatal festő kiállítását nyitotta meg a Szegedi Tudományegyetem Tanulmányi és Információs Központjának pompás új épületében. Ott dedikáltam neki Kass Jánosról írott könyvem, melynek köszöntő szavait Juhász Ferenc, a régi barát és harcostárs jegyzi.

A nyolcvan éves képzőművésznek a majdnem nyolcvanas költő: „Barátom ez a nagy művész, Kass János nyolcvan

éves. Uramisten. Hát mindnyájan megöregsünk? Mindnyájan? Hiszen körülöttünk, mint gyönyörű, aranyfolt-inghátú, aranycsontváz-mellényes darazsak ősszel egymás után hullanak a végső reménytelenség-fű közé a nálunk fiatalabb pályatársak, költők, írók, festők, szobrászok, megmaradás-hitű gyöngéd és dacos teremtmények... A másik öregember, a szóra száműzött, versre-szigorított teszi most a válladra a kezét. Barátod, akivel egy időben, egy térben éltél. Hogy lehessünk továbbra is. Amíg élünk. S legyen fény, ami utánunk marad. Vagy a Semmi Sötét Pokla. S szívünkben jégvár.”

Íme, néhány hónap múltán a költő is nyolcvan. Amikor elővettem tollam azon a bizonyos tárlatnyitón, ő is belenyúlt zakója belső zsebébe, s elővette az övét. Pont olyan volt, mint az én pennám. S elkezdett mesélni. A könyvhétre jön ki a Pacsirta a szívben című könyve Hantai Simon barátja őszi avart időző festményével a címlapon. Az époszt – mint egy naplót – 2006. március 22-én /szerda/ nyitotta, s szeptember 1-ig, /péntek/ nyolcvannyolc alkalommal írt egy-egy A/4-es oldalt a bizonyos ironnal. Csakhogy sokáig nem volt senki, aki ezeket a finoman barázdált szellemi anyaföld-táblákat számítógépre vitte volna. Mígnem – fordult feleségéhez, Katalin asszonyhoz – az én párom nyugdíjba nem ment, s vállalta a kegyetlen munkát. S amikor a Kossuth Kiadó elnök-vezérigazgatója meglátta kéziratot, úgy dön-

tött, a kiszedett szöveget és a kézírásos lapot oldalpáronként jelenteti meg. A gyönyörű könyv meg is jelent az ünnepi könyvhétre, s egyik slágere lett a hatalmas kínálatnak. Pacsirta a szívben - ez az új könyv címe. Sokat mondó - mint valamennyi Juhász kötet - a címadása. Különös előhangot helyez műve elé a költő. Mintegy ősforrásként, indító élményként. A választásról írja: „A következő oldalon olvasható szövegész: Jézus Krisztus megfeszítése a Nagyszombati codexből való. Annak 35-36-37 cikke NEM fordítottam mai nyelvünkre /mint más oldalakon az eposzban/, hogy az olvasó megigéződjön varázslatától. A Nagyszombati codex eredetije 397 írott lapból áll, nagy nyolcadrétű, kemény kötésű könyv, a kemény papírosra keretbe átmenő új gót betűvel írva. Kötése igen régi, fatáblába, rézkarcokkal. Leírásának ideje a XVI. század elejére - mint az eredetinek a 158. és 305. lapján olvasható - 1513-ra és 1512-re esik.”

Hogy miről szól a mű? Erre egy ilyen hatalmas eposz esetében nem könnyű egzakt választ adni. Mint ahogy a költészet azért költészet, mert nem prózában meséli történetét. A költészet nem más - mint ez Juhász Ferenc több mint hat évtizedes művészete bizonyítja - cselekvés a remény, a gyász, a hit, a szerelem szolgálatában. Érintése tárgyakkal, élményekkel, érzelmekkel, a parazsaknak és lángoknak, születéseknek és gyászoknak. Mit tehet a költő? - tette fel az igazán soha meg nem válaszolható kérdést évtizedekkel ezelőtt Juhász. Poétai életműve válasza erre: világegyetem, a költői-lét egészében. A mindenség, a makro- és mikrovilág kristályosítása saját világegyetemünk köré. Mint ahogy Dante vezetője paradicsomban és pokolban, úgy Juhász Ferenc igazodási pontja ebben a szembesülő, önvallató, önsanyargató és fel-fellélegző, reménysugárküllőkbe kapaszkodó lélekvándorlásának társa Bolond Istók, azaz önmaga reinkarnációja. A másik én, a kontroll, a visszakerdező és felelősségre vonó. A másik én. S hogy Juhászt lehet-e olvasni? A költő olyan pontosan, egzaktan és emelkedetten fogalmaz, hogy aki megtalálja költészetének kulcsát, lélek-nyitogató élményekkel, az önvizsgálatot megkönnyítő, gyógyító orvosságokkal, a személyiséget láthatatlanul is építő injekciókkal találkozik. Próbálják meg hangosan olvasni a következő versrészletet, s gondolkodjanak el azon, hány ilyen saját kép él emlékeinkben, s hogy egy ilyen hétköznapi pillanatfelvétel a költő pennája nyomán milyen gondos részletességgel, emelkedett nyelvi formában és milyen „pontosan, szépen, ahogy a csillag megy az égen...” jelenik meg. Szeptember 1-én, pénteken írott oldalon olvasható: „De pacsirtát-virágzó szívemnek mégis oly jó esett az az együgyű, balga, bolondos, / fényes, édes ének, menny-ének, túlvilág-énekdicséret, szent hit-himnusz, ez a Bolond Istók elméje / szép, zagyva, tiszta, viharos-szép túlvilág-látomás, ez a lehetetlen szent hit, bolond varázslat, / mint anyámnak a vizes bor a szőlőkapálás szünetében: a kapát éllel a földbe vágta, leült a porhanyó puha meleg földre, a szőlősorok közötti puha föld-hídra, a füleskosárból kis, vedlett-zománcú kék / bögrét vett ki, a földbe-ásott zöld csatosüveget kihúzta földből, mint óriás zöld üveg dugót, a piros / gumigyűrűs fehér zománckalap drótrugó csapját kibillentette jobb hüvelykujjával, öntött a fölvezetett / borból s lassan megitta, mint pap áldozatkor az aranyserlegből a vizes bort, aztán száját

JUHÁSZ FERENC ÉS KASS JÁNOS 1987 ÁPRILIS 11-ÉN
A BARTÓKBAN

ököllel / törölve pihegett, mint egy szállni-most-induló gyerek-madár, lábait kinyújtotta hosszan a meleg / földön, s lábfejein, mint feketetücskők apám cugoscipőin, a nagyujj-bütyöknél ablakosan / kivágva a bőrt s kiállt a bőrkorong cipőablakon két óriás nagyujj-bütyke, mint piros-sárga tyúkszeme-köldökű gombafej, meztelen lábszárán hangya mászott.”

/Egy nemzedék ethosza/ Biztos vagyok benne, Juhász Ferenc nélkül nem lehet megírni a magyar kultúrtörténet 1940-es évek óta tartó időszakát. Nem véletlenül írtam kultúrát, s nem a leszűkítő irodalomtörténetet. Az kétségtelen, hogy Juhász Ferenc elsősorban és genetikusan költő. A legkiválóbbak közül való. De talán nem a hagyományos költő-ideál megtestesítője.

Tágasabb személyiség, szélesebb horizontokat pásztázó művész. Ha csupán a hatvan éve alatt megjelent köteteinek címlapjait, dedikált verseit, szerkesztői munkásságát vagy barátainak sorát jegyezzük, igazolható, hogy számára a művészet egységes szerkezet, melyben a költészet „csak” az egyik megnyilvánulási forma. Az elmúlt évtizedek igazodási pontja, kikerülhetetlen személyisége, még ha meg is osztja művészete az érdeklődők táborát. Népi kollégistaként, dédelgett ifjú titánként, visszahúzó, bizonytalan kitüntetett és megbélyegzett fiatal művészként, egy korszak fényes pályát befutó, nemzetközileg is koronázott irodalmi vezetőjeként, majd méltatlanul mellőzött, rendszerváltási mártírként sokféle szerepbe kényszerítettek. Pedig ő elsősorban és lényegét tekintve költő. A beosztásokat, székeket, hivatalokat osztogatják, a tehetséget, a művészeti értéket és minőséget nem lehet elvenni. Lehet kisebbíteni, bemocskolni, de eltagadni nem. S Juhász Ferenc költészete kiállta az idők próbáját. Emelhették és lenyomhatták, zászlóra hímezheték a nevét vagy kihúzhatták alóla a szőnyeget - költészete állta a támadásokat, megalázásokat, méltatlan vádakat. Ahhoz persze, hogy értékelni tudjuk a hatalmas életművet, szeretni és tudni kell olvasni, szeretni és becsülni kell a magyar költészetet, szeretni és magunkévá kell tenni minden értéket és mértéket. Nem véletlenek az elismerések. A Kossuth-díjak, a Babérkoszorúk, a Prima Primissima díj - ezeket jórészt nem a politika adományozza, ezeket jórészt az életmű követeli ki. Sokszor elgondolkodtam azon, mennyivel „nehezebb” sorsa van a megöregedő művészeknek. Az ifjan vagy élete zenitjén elhunyt művészek mindig értékesebbnek tűnek az idős kort megérteknél. Ki tudja, miket írt volna Ady, József Attila vagy Nagy László, ha megéri a nyolcvanot?! Minden életmű teljes, de például Kondor Béla zsenije összehasonlítható-e Kass életművével, Soós Imre lobbanása Darvas Iván hosszú pályájával, József Attila rövidre szabott költészete Faludy György tengeri versével?! Juhász Ferenc minden sora - számomra legalábbis - hiteles vallomás. Énről, sorsról, nemzetről, történelemről, mikro- és makrokozmoszról - valamennyiünkről.

/Emlékmorzsa Szegedről/ A hatvanas évek elejét írtuk. Gyomai gimnazistaként - hála magyar tanáromnak - érdeklődni kezdtem a kortárs irodalom iránt. Meghatározó élményem lett a helyi könyvtár meghitt olvasójában Váci Mihály, Simon István, Garai Gábor, Nagy László, Szécsi Margit, Illyés Gyula, Csoóri Sándor költészete. De legfőképp Juhász Ferenc szokatlan,

különös versteremtényei. A sors kedvező fordulata révén érettségi tételem a kortárs magyar irodalom helyzete volt – 1965-ben. Én azt kértem, hadd beszéljek „csak” Juhász Ferencről. Az Apámról, a Tékozló országról, a Szarvassá változott fiúról, a Babonák napjáról feleltem. Nem dicsekvésképpen, de lényegesen többet tudtam, mint tanáraim. Később, immár szegedi magyar-rajz szakos főiskolásként megerősödött bennem az érdeklődés, s lassan életformámmá vált a „szarvasos nemzedék” példaadó programja. Amikor megjelent az Anyám, levelet írtam Juhásznak az Új Írás szerkesztőségébe, aki sok segítséget nyújtott az Apám és Anyám összehasonlító elemzéséhez. Azóta tudunk egymásról. Az akkor negyven éves, immáron az ország egyik költőfejedelme és az érdeklődő főiskolás. Aztán jött a szakdolgozat, s az az életet meghatározó munka, mely a Cantata Profana termékenyítő hatását vizsgálta a testvérműzsák jegyében, a hazai művészetben. Juhász és Kass barátsága olyan biztonságot jelentett, mellyel ma is érdemes élni. Több interjút készítettem vele, jónéhányszor találkoztunk, alkalmanként írásokkal is megtisztelt.

Az 1978-as a szegedi Költészet Napnak vendége a Bartókban az ötvenedik születésnapja küszöbén álló Juhász Ferenc volt. Beszélgetőtársa a képzőművész barát, verseinek rajzi átköltője, Kass János, a versek megszólaltatója Nagy Attila színművész. Fergeteges sikerű est volt, meghívtak és közönség egyaránt átérezte a költő és költészete erejét, hatalmát, vonzását. Juhász és Kass az új Hungáriában szálltak meg, reggel hármásban ültünk a kontinentális reggeli mellett. Beszélgettünk vagy két órát. Egyszer Juhász letette a csészét, s azt mondta: „Gyerekek, megnősülök.” S könnybe lábadt a szeme. Még élt benne hetvenkettő végén öngyilkossá lett feleségének, Szeverényi Erzsébetnek kínzó emléke, de úgy érezte, néhány hónappal az ötvenedik születésnapja előtt, új társra lelt az orvos, Kilián Katalin személyében. Kétségeiről, vágyairól, reményeiről, esélyeiről beszélt. Aztán csönd lett... S néhány hónap múlva egymáshoz kötötték életüket. Immár Katalin is nyugdíjas, s volt ideje és szerete legépelni a Pacsirta a szívben futó kézíratsorait. Hatvan felé – monda Kass János -, az ember kikötöt keres. A tékozló fiú hazatért szülővárosába, 1985. július 26-án megnyílt a Vár utcában a Kass Galéria. Ki más lehetett volna a megnyitó személyiség, mint Juhász Ferenc. Veretes megnyitászövege azóta számos helyen megjelent. Olyan vallomásos szabadvers, mely nemzedékének láttelepe is. Olyan aktuális kérdéseket emelt a költészet és a galériában látható művek mélyére-magasára, amik a kor égető problémáit feszegették: „...amikor a restség és reménytelenség, a butaság modernnek mondja önmagát és agresszív, mint a gyűlölet, mert hiszen gyűlölet, sőt forradalminak mondja restségét és új-konzervatív cinizmusát. Dehát tudjuk: nem más ez, mint a tehetetlenség és tehetségtelenség anarchiája, a jelentéktelenség tobzódó ellenforradalma... Van-e más tisztaság, mint a harmónia-hit, egyensúly-vágy, amely megőrzi emberi teremtő ihletünket, mint gyönyörű tiszta-belső árnyát a földmélyben a gyémántanyag. Mint az embervágy a szerelmet a megvalósuló halálig. Hiszen halálraítéltek vagyunk. Halálraítélten élünk.”

1985-ben a szabadtéri színpadára egy különös és nagyszerű művet álmódott Juhász Ferenc Cantata-versének ihletésre Markó Iván és Szabados

György. Akkor mindhármukkal beszélgettem a szarvas-sá változott fiók újbóli metamorfózisáról. Juhász akkor a következőket mondta: „Új történelmünk szépsége és igazsága, hogy ez a kirajzás természetes állapottá vált. Az alsó néprétegek szülöttei egy folyamat részeként a szellemi lét magasába kerülhettek. A „fényes szelek” nemzedékének szokás nevezni ezt a rajt, vagy mint mondotta, akár „szarvasos nemzedéknek” is. Gondoljunk csak Nagy László, Kondor Béla, Sánta Ferenc, Sarkadi Imre, Soós Imre nevére. Fölröpült egy raj, egy nagyszámú csapat, akik közül sokan megtörttek, elporladtak, kifényesedtek, kristályosodtak, gyémántosodtak. Megélték a kiválás, a metamorfózis kínját, azt a próbát, melynek visszahúzó ereje a szülői ház, a faluközösség makacs magzatburka, lendítője pedig a megváltozott társadalom elképzelt lehetősége. Le kellett győzni a fékhatásokat, szét kellett tépni a bizonytalanság hálóját, barbár módon, akár szülőnek feszülve kellett akarátat kieroszakolni, pályáját kijelölni, a fölsebzett múlton továbblépni. Jöttünkét éltette, hogy nem lehetünk ezután olyan kiszolgáltatottak, mint amilyenek elődeink voltak.”

Juhász Ferenc 1971-től az Új Írás főmunkatársa, majd 1974 és 1991 között, több mint másfél évtizeden át főszerkesztője volt. A rendszerváltás utáni szellemi káosz bedarálta a folyóiratot, s nyugdíjazta Juhász Ferencet. Néhány héttel a megszüntetés után készítettem vele karácsonyi interjút a Délmagyarország számára. Keserű volt, de nem reménytelen. Megbántott, de nem indulatos. Akkor temették Vas Istvánt és Aczél Györgyöt. Az Új Írás búcsúsámát vártuk. A hosszú beszélgetés végén azt mondta: „...a költészet nem enged nyugdíjas éveket. Amikor kerestem a szükséges papírokat, sokminden érdekesség a kezembe akadt. 1947-ben, 19 évesen lettem gyári munkás, 24 évig voltam a Szépirodalmi Kiadó szerkesztője, 16-ig az Új Írás főszerkesztője. Mindig volt munkaviszonyom, abból az Arany János-i belső indulatból, hogy szellemi függetlenségemet jobban meg tudom őrizni, ha nem kell műveimmel naponta házalni, azokat áruként kínálni. Még friss nyugdíjas vagyok, élvezem is egyenlőre. De már vágyom egy szigetre, a rendszeres találkozásokra, egy baráti társaság fészekmelegére. Nem lehet minden nap verset írni, én mégis azt mondom, csinálni kell. Mint az asztalos, akár koporsót, akár bölcsőt, akár székét. A vers kiköveteli önmagát.” S hogy ez így van, azt bizonyítják Juhász azóta megjelent kötetei. Merthogy a vers „genetikus kódja szerint horgolja önmagát. Isten nem úgy teremtette a világot, hogy mindent pontosan

tudott, tudta milyen lesz a tigris, a liliom és a bálna, hanem bizonyos alaptételeket, alapegységeket, kódolható elemeket teremtett, ezeket hozta működésbe és kihorgolódott a világegyetem. Így horgolja magát a vers is, egyik gondolat termi a másikat, egyik szál kapaszkodik a másikba, s jönnek a sorok, a minták, teremődik a világ.”

Juhász Ferenc nyolcvanéves. Tovább horgolja a verset, hogy megmaradjon a világ. Amíg fut tolla a fehér hómezőn, addig lehet és érdemes élni. Fusson az emberi lét legvégső határáig! Szükségünk van rá! Mint a pacsirtaszóra.

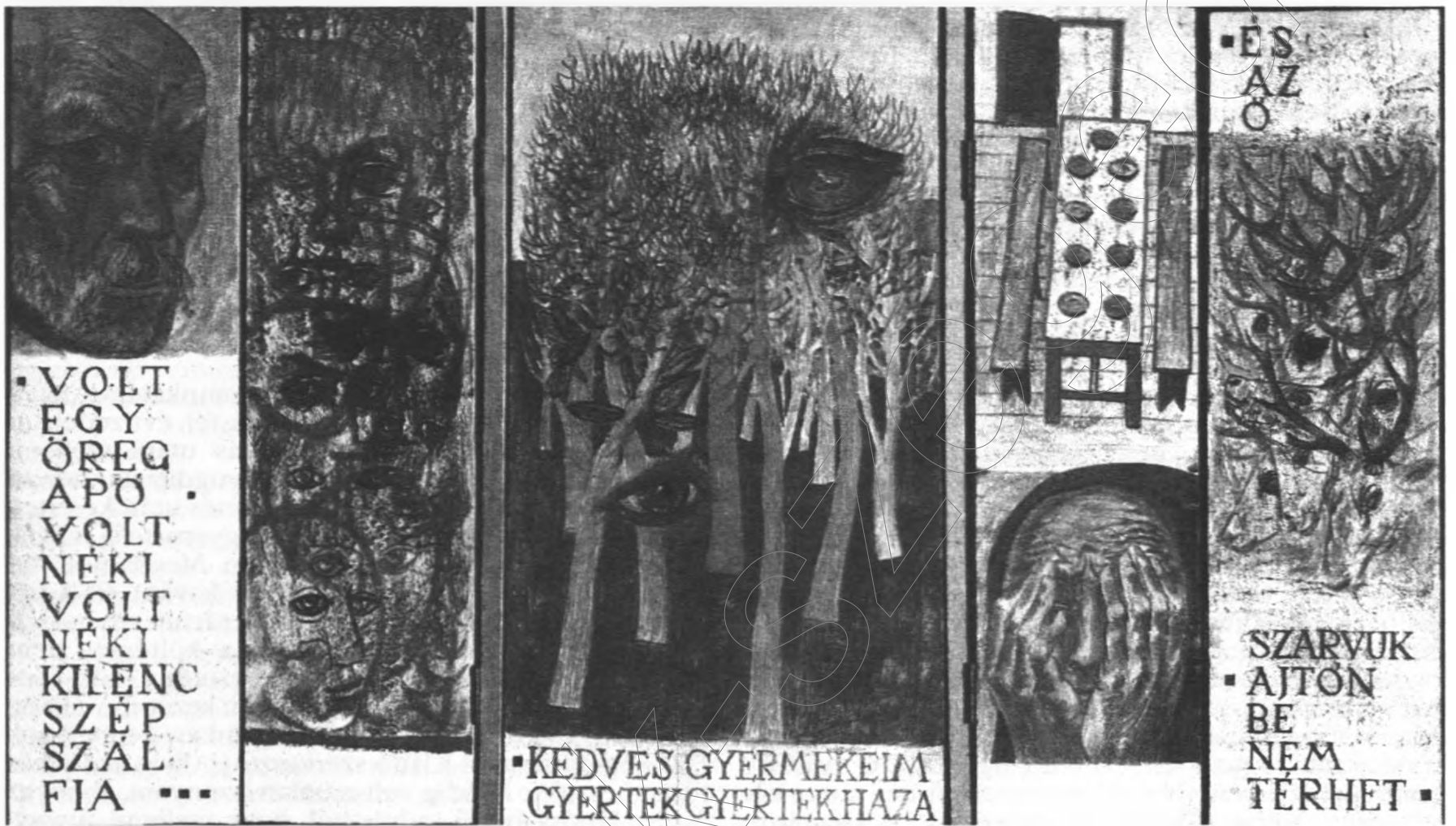
A MÚZEUM ELŐTT: TROGMAYER OTTÓ, PACSIKA EMÍLIA, HORVÁTH FERENC, JUHÁSZ FERENC, MIHÁLCZY JÁNOS, LIPTÁK MÁRIA ÉS KASS JÁNOS 1987. ÁPRILIS 12-ÉN

Tandi Lajos

Fórumok, mecénások

SZEGED KÉPZŐMŰVÉSZETE - 2.

SZALAY FERENC: KANTATA PROFANA

Szeged képzőművészetének első periódusát az ötvenes évtized végével zártuk le azzal, hogy a második – város fejlődésének egyik legdinamikusabb szakasza – éppen a hatvanas évtized beköszöntével indult el, s végeredményeként két évtized alatt létrejött az ország egyik legjelentősebb vidéki képzőművész kolóniája.

Az új korszak nyitánya kétségtelenül a szegedi szabadtéri játékok hagyományának felújítása volt, majd ennek kísérő rendezvényeként, az 1962 nyarán útjára indított Szegedi Nyári Tárlat. Innentől számíthatjuk a város képzőművészeti életét segítő intézményes infrastruktúra kiteljesedését és megerősödését. A múzeum kezelésében működtetett Horváth Mihály utcai Képtár lett a képzőművészeti kiállítási élet legfontosabb fóruma, ahol az évi tíz-tizenöt kiállítás nemcsak a szegedi művészeknek nyújtott bemutatkozási lehetőséget, hanem helybe hozta a hazai képzőművészet friss eredményeit is. Az országos fórumként induló Szegedi Nyári Tárlatot évente rendezték meg, 1982-ig – a Táblaképfestészeti Biennálé megindításáig – majd innentől évente váltotta egymást a két országos szakmai fórum. Hasonló indítékból született, mindkettő, mint a többi vidéki országos kiállítás, a Nyári Tárlat legfeljebb „szögedi” tájjellegében különbözött azoktól. Az 1964-es esztendő sorsdöntő volt a tárlat történetében. Megerősödését hozta és rangját növelte, hogy a Szegedi Országos Képzőművészeti Kiállítás címmel rendezett bemutatón az állami vásárlás útján köztulajdonba került alkotásokat is

szerepeltették, az akkori alkotók – festők, szobrászok, grafikusok – műveinek színe-javát. A város 1965-ben díjakat alapított, ezzel tette vonzóbbá a művészeknek a részvételt, megkezdődtek a rendszeres vásárlások is, ezek eredményeként jött létre a hatvanas-nyolcvanas évek végéig tartó korszak jelentős kortárs képzőművészeti gyűjteménye az akkori városi- és a megyei tanács épületeiben. A tárlat fontos igazodási pont lett az itt élő képzőművészek számára, mert kínálta az országos mezőnyben való megmérettetés rendszeres lehetőségét, ugyanakkor káros hatásaként értékelhetjük, hogy a helyi művészek, kevés kivétellel – a nyári tárlatok hullámmzó értékrendjét abszolutizálva, – ambíciójukat az ehhez való alkalmazkodásban élték ki. Csak nagyon kevesen vállalkoztak arra, hogy a városi körtőlésen kívüli megmérettetést vállalják, és a biennálék vagy a ritkábban adódó nemzeti tárlatok, szakmai seregszempléinek szigorúbb követelményeivel megbirkózzanak.¹

Említenünk kell a másik sajátos szegedi képzőművészeti fórumot, a hatvanas évtizedben útjára indított szegedi Téli Tárlatot is, amely viszont a város képzőművészeinek és tehetségesnek elismert amatőr alkotóinak közös fóruma lett. Évente került sor erre a kiállításra, de később ez a kiállítási fórum megritkult, majd a nyolcvanas évek derekára ez a tárlat meg is szűnt.

A szegedi képzőművészet arculatának alakulását három, helyben működő képző műhely határozta meg. Talán a legfontosabb ezek közül a szegedi tehetséggondozás több, mint 50 éve működő

bázisa a Szegedi Tanárképző Főiskola Rajzművészettörténet tanszéke. A tanszékalapító Vinkler László (1948-1957) volt, őt követték sorrendben: Buday Lajos (1957-1961), Major Jenő (1961-1963), Fischer Ernő (1963-1973), majd újra Vinkler László (1973-1975), ezt követően Cs. Pataj Mihály (1975-1982), Hézsó Ferenc (1982-1992). A hatvanas évek elején Fischer Ernő és Vinkler László szellemi irányítása szakmai felvérteztsége a korábbinál korszerűbb szellemiséget eredményezett a felsőfokú képzést szolgáló tanszéken. Friss erőkkel gyarapodott a tanszék tanári kara is, szegedi és vásárhelyi alkotókkal. Ez a műhely szakmai felkészítésével, alkotók pályára bocsátásával meghatározó befolyást gyakorolt a hatvanas és hetvenes évtizedben a város képzőművészetének alakulására. Elsősorban festőket segített pályára, köztük számosan Szegeden maradtak. A főiskola által kibocsátott első nemzedékhez tartoznak például Kováts Margit, Dér István, Dénes János, Veres Mihály, Zombori László, Papp György, Szűcs Árpád, Hemmert János, a későbbi, már a hatvanas évekre eső periódushoz pedig Lázár Pál, Zoltánfy István, Stéhlik János. A nyolcvanas években Cs. Pataj Mihály teremtette meg a tanszék későbbi munkáját eredményessé tevő alkotókori műhelymunka feltételeit, amelyet utódja, Aranyi Sándor (1992-től tanszékvezető) teljesített ki. Az itt folyó több évtizedes oktatómunka színvonalát fémjelzi

többek között hogy e tanszék falai közül került ki több, ma már neves képzőművész.

A Vlasics-féle szabadiskola örökébe lépő Tábor utcai képzőművész körből (Tábor utca 3.) főként szobrászok kerültek pályára, például Bányai József, Samu Katalin, Vörös Ilona, Farkas Pál, Majorossy Sarolta, Fritz Mihály, Kalmár Márton, Lapis András, Makk József, de festők is, mint Zoltánfy István, és később még számosan mások, kiknek szegedi munkássága a nyolcvanas és kilencvenes évtizedben bontakozott ki. Vonzását alighanem Tápai és Vlasics klasszikus elődökön iskolázott műhelyteremtő szelleme alapozta meg, de ide kell számítanunk a Művészeti Alap itt működő kollektív műtermét is, amely afféle műhely, találkozóhely is volt. A körre jellemző szobrászképzés elsősorban az alapító mestereknek köszönhető, valamint a határozott szakmai követelményeket érvényesítő Tóth Sándornak. Tőlük a körvezetést Zoltánfy István és a fővárosi tanulmányaikat befejezve városukba visszatérő szobrászok, Fritz Mihály és Lapis András vették át. A képzőművész kör működése a nyolcvanas évek elején zárult le, amikor az alapfokú zeneoktatást szolgáló Király-König Péter Zeneiskola terjeszkedése miatt az intézményátvezetések következményeként 1992-ben megszűnt.²

A hatvanas évtizedben egy másik fontos műhellyel bővült a város képzőművészetét életető szakmai

NOVÁK ANDRÁS: NAPONTA HÁROMSZOR

infrastruktúra. Tápai Antal 1961-ben feladatult kapta a városi tanácstól, hogy megszervezze négy fiatal kollégájával a Tömörkény István

Művészeti Gimnázium és Ipari Szakközépiskola képzőművészeti tagozatát.³ A kőfaragókat, fazekasokat, kéziszedő nyomdai grafikusokat képző középiskola rövid hamarosan országos rangú lett, az alapító mester, illetve Tóth Sándor, T. Nagy Irén és Dinnyés Éva – szobrászművészek működésének köszönhetően. Hamarosan kiszélesedett a műfaji képzés, aminek eredménye az lett, hogy a felsőfokú képzőművészeti képzés egyik legrangosabb vidéki bázisa lett. Tömörkény-műhely neveltje több száz, közöttük jelentős hazai és

nemzetközi karriert elért festő, szobrász és grafikus, iparművész, építész, akik felkészítését kitűnő felkészültségű szegedi, vásárhelyi és fővárosi művésztanárok segítették. A műhelymunkát, a művészeti irányítás végzők: Tápai Antal (1961–1964), Kiss László (adminisztratív vezető 1964–1969), Szalay Ferenc (1969–1991), Kalmár Márton (1991-től). A három, egymást jól kiegészítő képző műhely napjainkig érezteti áldásos hatását a város képzőművészeti életére, kevés kivétellel a városban működő képzőművészek többsége e műhelyek valamelyikéhez kötődött.

Az évtized képzőművészeti műhelyfeltételeinek látványos változását eredményezte, hogy a városi tanács 1969. szeptember 9-én adta át rendeltetésének Művészeti Alappal közösen létesített Károlyi utca 4. szám alatti műteremházat, amely a közeli Hódmezővásárhelyen létesített művésztelephez hasonló művészkolónia létesítését célozta. Igaz, a szakszerűtlenül kialakított, műteremnek csak jóindulattal nevezhető lakások csak korlátozottan voltak alkalmasak az alkotó munkára, mégis többen éltek a beköltözési lehetőséggel. Novák András Budapestről költözött ide, Pataki Ferenc a fővárosból települt vissza, az üllési Fontos Sándor mellett az első lakók között volt Cs. Pataj Mihály, Dér István, Erdélyi Mihály, Pintér József, T. Nagy Irén, Zoltánfy István és Zombori László.

A hetvenes évtizedtől kiemelkedő szerep jutott a helyi sajtónak, a Délmagyarországnak, a Csongrád Megyei Hírlapnak és a Tiszatáj folyóiratnak, amelyek kultúraszervező, értékközvetítő szerepet vállaltak akkoriban. Rendszeressé lettek a művészeti élet eseményeit kísérő elemző, polemizáló írások,

KOVÁTS MARGIT: TÁJKÉP

kritikák, Akác László, Tandi Lajos (1947–),⁴ Polner Zoltán (1933–) és a külsős szakírók Apró Ferenc (1941–),⁵ Szuromi Pál (1942–),⁵ Tóth Attila (1949–) és mások képzőművészeti szakírói tevékenysége ekkor bontakozott ki. A múzeumban Szelesi Zoltánt, nyugdíjba vonulását követően Szuromi Pál váltotta föl. A Sajtóház 1968 nyarán megnyílt, Polner Zoltán vezette Művészklubja jó másfél évtizedig a szegedi művészeti közélet fóruma, találkozó helye volt. A városi múzeum élére a képzőművészet felkarolásában igencsak aktív Trogmayer Ottó (1934–) került, akinek első ténykedései közé tartozott, hogy a múzeumban helyet adott a szegedi képzőművészek élő

galériájának. Jelentős magángyűjteményekkel gyarapodhatott a múzeum. (Csánky Dénes hagyatéka, Lucs Ferenc gyűjteménye 1978-ban, Vinkler László szinte teljes életműve, Varga Mátyás életműve, a Színháztörténeti Kiállítóház 1987.) Emellett múzeumi gyűjteménybe kerültek a szegedi Nyári Tárlatokon, valamint a Táblaképfestészeti Biennálékon megvásárolt kortárs magyar képzőművészeti irányzatokat és a szegedi törekvéseket reprezentáló alkotások. A városi és a megyei tanácson a hatvanas évektől a kilencvenes évtized beköszöntéig tartó rendszeres állami-tanácsi forrású vásárlások révén értékes képzőművészeti gyűjtemények jöttek létre, amelyek közel egyenértékűek a múzeumi gyűjtés ugyanebből a korszakból származó műtárgyállományával.

A művészeti mecénatúra kulcspozíciót jelentő hivatalaiban, a városi és a megyei tanácsoknál és azok operatív munkát végző művelődési intézményeiben kellő szakmai felkészültséggel, kulturális érzékenységgel bíró munkatársak dolgoztak, akik rendezvényekkel, kiadványokkal, mecénási programokkal, összegző jellegű kiállítások megszervezésével segítették a képzőművészek boldogulását a városban és annak tágabb környezetében. A képzőművészek ekkor még a Művészeti Alap és a Képző- és Iparművészek Szövetsége filiáléjaként működő munkacsoportjainak élén is jó szervezőkészségű alkotók álltak.⁷ Jelentősen bővült a városkiállítótermeinek sora, például a Művészeti Alap Képcsarnok Vállalatának Kárász utcán megnyitott galériájával, a Gulácsyteremmel. A város művelődési házai – különösen

a Bartók Béla Művelődési Központ és hálózata aktív szereplője lett a kiállítási életnek. A Bartókban 1980-ban nyílt meg a B-Galéria, amely a későbbi évtizedekben – 2008-as megszüntetéséig – a város egyik legfontosabb, színvonalasan működő kiállító terme lett, s amely működése első évtizedében főként a kortárs progresszív művészetet favorizálta. Az Ifjúsági ház IH-galériája a pályakezdő tehetségek bemutatkozásának fórumaként működött 1979. március 21-i megnyitásától a kilencvenes évtizedig. További fontos változást hozott a Kass Galéria 1985-ben történt megnyitása a Vár utcában. Az igényes kialakítású kiállítóhely kezdetektől fogva a hazai kortárs képzőművészet emblematikus fóruma lett a városban. A galéria alapításában Kass János, szegedi születésű, nemzetközi rangú grafikusművész szerepvállalása volt a meghatározó, aki ekkor munkásságának jelentős részét kitevő – saját grafikáiból és az általa tervezett könyvekből álló – gyűjteményét adományozta szülővárosának, amely ciklikusan változó összetételben, állandó kiállítás keretében lett hozzáférhető a nagyközönség számára és ennek szomszédságában újabb és újabb kiállítások nyílhattak kortárs művészek alkotásaiból. Az Oskola utcában Paletta galéria néven 1986-ban nyílt meg az első, magánvállalkozók által alapított műkereskedés, amelyet később számos hasonló követett, de csak rövid ideig működtek.

A képzőművészeti életet kísérő műpártolás a hetvenes évtizedben felszínre hozta a műgyűjtő mozgalmat is, amely eredményeképpen – Apró Ferenc és Laczó Katalin (1942–2000) áldozatos szervezőmunkájával – néhány alkalommal számos műkinc-

set, értéket felsorakoztató kiállítást eredményezett. A Kádár-korszak a tervgazdálkodás időszakában is volt, ami a pártállami rendszer kultúra-és művészetirányítási rendszerében öltött testet. Ennek számos negatív sajátossága volt, de pozitívumaként említhető az állami mecenatúra intézményrendszere. Különböző helyi művészettámogató eszközökkel – alkotói díjak, ösztöndíjak, szocialista szerződések, vásárlások, stb. – igyekeztek a pártállami ideálokat támogatni, illetve azokat közösségi alkotásokkal megjeleníteni. Pályázatokat hirdettek – a városháza (1970), a pártbizottság (1976) tanácsstermeinek díszítésére, illetve a Tarján városrészi panelrengeteg környezetének jobbítására köztéri szoborpályázatot (1975), házasságkötő terem-programot, az árvízi centenáriumra meghirdetett árvízi emlékmű pályázatot (1978), pannópályázatot (1979), amelyek majd minden műfajban tevékenykedő művész számára kínáltak szakmai megméretést, lehetőséget. Ezekhez képest szakszerűbb és kiszámíthatóbb lehetőséget teremtett a Délterv és a Csomítterv tervezővállalatok vezető építészeinek, Borvendég Bélának, Novák Istvánnak, Szekeres Mihálynak és Tarnai Istvánnak az a törekvése, hogy helyi művészek képzőművészeti, alkotások tervezésére megbízásokat kapjanak a szegedi nagyberuházások alkalmával. Szegeden megtört lassan az a hagyomány, hogy „nyomot hagyni” csak fővárosi művészek volt lehetősége. A szegedi városkép különösen a hatvanas évektől számítva több száz szoborral, épületdíszítő alkotással, emlékművel gyarapodott.⁸

Tóth Attila

VERESS MIHÁLY: INFERNO

Prenciálék ZI képes krónikájához

HÚSZ ÉVE HALT MEG ZOLTÁNFY ISTVÁN

„7. Mondom néktek, hogy ily módon nagyobb öröm lesz mennyben egy megértő bűnösön, hogynem kilencvenkilencz igaz emberen, akiknek nincs szükségük megtérésre

24. Mert az én fiam meghalt és feltámadott: elveszett és megtaláltatott. 1. Kezdének ezért vigadni.”

(Lukács, 15.)

„Embereknek van a legnagyobb súlya az életedben, embereknek, akiket ismertél.”

(Jorge Semprun)

„...
Jaj anyám, édesanyém ne emlegesd a régi szeretőmet, barátaim elúsznak mellettem, mint hal hidegen, a pipacs-nyakú festő ki tudja hol van édesanyám, ki tudja hol van az én ifjúságom?
...”

(Juhász Ferenc: A szarvassá változott fiú kiáltozása a titkok kapujából)

„Miért legyek én tisztességes? Kiterítenek úgyis!
Miért ne legyek tisztességes! Kiterítenek úgyis.”

(József Attila: Két hexameter)

Ülök a Béke tanszék zavaros mélyvizében. Éhenkórász diákok falják a százötvenes napi menüt: gulyásleves, mákostészta. Sörre azért futja. Rosszarcú törzsvendégek támasztják a pultot, remegő kezekkel emelik a decispoharakat, nagyfröcs-csöket, söröskorsókat. Morzsolják mihaszna életüket. Emlékezni próbálok, de a csámpázó csatazajban még az emlékek is meg-megbicsaklanak. Mintha egy körrel többet ittak volna, mintha már attól is megrettennének, hogy

szembesülni kényszerülnek saját egykori létükkel. Mert ez nem nosztalgia. Amolyan titkos küldetés, oknyomozás, tények fölgöngyölítése, egyszerre saját megbízásban vállalt nyomozás és önigazolás. A soha meg nem lelhető igazság kísértése. A tékozló fiú számadása – nemzedékének elszámolása. Kinek? Minek? Úgen, ezek a legnehezebben megválaszolható kérdések. De kikerülhetetlenek. Útt, a Béke tanszék delíriumos akváriumában, a béke tán utolsó lepusztult szigetén. Mert nincs már Sárkány tanszék (klinikai nővérek álmodnak köpenyük alá nyulkáló újgazdag betegekről a régi ritmusra emlékező ágyakon). Útt, a Béke végállomásán könyökölök egy unikum mellett, mert a Napsugár sincs már, a Szeged boksaiban is száműzetésre ítélt színes képsorok albuma őrzi az egyszervolt ifjúság keserű-édes emlékeit...

Nevezték a hatvanas-hetvenes években eszmélőket „szarvasos nemzedéknek”, „békeviselteknek”, de néhányan – visszatekintve a felnőttkor önigazololó csúcsairól – „nagy generációnak” is. S mindegyik jellemzésben

akad némi igazság. Tény, hogy a hatvanas évek markáns jegyekkel rajzolta meg a startvonalhoz érkezett fiatal emberek eszmei-esztétikai-etikai alapállását, tájékozódási irányait, hovatartozási szándékait. Tudós kutatók fejtik fel a konkrét tények, adatok laboratóriumi vizsgálatával az immáron történelmi vízvonalnak számító '56-os események objektív történéseit, a forradalmat követő Janus-arcú politika kiábrándító húzásait. Az egyik kézzel fölhúzták résnyire a világtól elzáró zsilipeket, a másikkal keményen támasztották a börtönajtókat. Folyt a friss léghuzat göröcsöket oldó diplomáciai színjátéka, ugyanakkor tízezreket tartottak fogva pusztán másképp gondolkodásuk, eszmei-erkölcsi elveik miatt. Egyrészt megkínálták az érdeklődő ifjúságot a hírek semmihez sem hasonlítható ópiumával, a művészet, a kultúra, a filozófia ritka fuvallataival, de évtizedekre megbélyegezték, száműzték a közélet terepéről Faludy Györgyöt, Határ Győzőt, Székely Pétert, Hantai Simont, Ligeti Györgyöt, Tollas Tibort, Mérai Tibort, Szabó Sándort... Még palackpostáikat is kihalászták előlünk.

De engedményeket is tettek. A friss léghuzatban az eszmélkedő generációnak természetes közegként hatott minden újdonság, minden olyan jelzés, mely megmozdította a fantáziát, mely újdonságával, szokatlanságával, eredetiségével, a felszínen szirének énekének csábító vonzásával vitákra ingerelt, kocsmái beszélgetéseket gerjesztett, alkotásra inspirált. Revelációként hatottak Juhász Ferenc hosszú versei, eposzai: a Tékozló ország, a József Attila sírjánál, a Szarvasének, a Vers négy hangra..., a Virágok hatalma, a Történelem... Rongyosra téptük a Weöres Sándor Antik eclogáját közlő folyóiratszámot, idéztük Ginsberg obszcén verssorait, látványosan cipeltük villamoson, szerelmes sétákon, moziban és órákon a Nagyvilág legfrissebb számait. Egymásnak adtuk Konrád György A látogató című szocio-regényét. A diáktanyák és kollégiumi szobák falát Che Gevara, John Lennon, a Szegénylegények, a Fényes szelek plakátjai és Csontváry és Kass-reprodukciók díszítették, a

könyvespolcokon egymás mellé kerültek a Túztánc antológia és Kierkegaard válogatott írásai, Jean Paul Sartre és Simone de Beauvoir kötetei, Hemingway Öreg halása és Jorge Semprun Nagy utazása, az Új Írás és az És rongyosra forgatott számai. Ekkor jelent meg Kerouac Úton és Salinger Zabhegyező című regénye, Herbert Read Modern festészet és Modern szobrászat című monográfiája, olvashattuk Friedrich Dürrenmatt Fizikusok és Samuel Becket Godot-ra várva című drámáit, lapozgathattuk az első Picasso, Henry Moore, Dali és Chirico-albumokat. Az ócska rádióból Cseke László híres-hírhedt tinédzser-partija dübörögte az amerikai és angol rock and roll-t, a Beatles, a Rolling Stones, a Shadows számait a Szabad Európa hullámhosszán. Megjelentek az első Tesla-magnók, az irigyelt farmerek, a televíziókészülékek. Hírek érkeztek - nem is egy forrásból - a Kennedy-gyilkosságról, a kubai válságról, a párizsi diáklázadásokról, a prágai eseményekről...

Ember legyen a talpán, aki ezek között a szokatlan jelenségek között, ennyi új, megalapozatlan és előkészített élmény viharában, a világmegváltás korában képes az eligazodásra, a válogatásra, az áttekintésre, az elemzésre. A hatás azért volt lenyűgöző, mert ennek a generációnak tagjai beszélő viszonyban voltak egymással. Egyetemi és főiskolai előadásokon cseréltek gazdát a lapok, könyvek; folyosókon, kocsmaszögletekben, menzai asztaloknál folyt a diskurzus; klubokban, színházi műhelyekben, alkotókörökben zajlott a kreatív munka. Hogy kik voltak annak az időszaknak legnépszerűbb fiatal művészei? Mindenekelőtt az aszketikus, Krisztus-arcú Paál Ústván, akinek hívó szavára még az öreg Déry Tibor is Szegedre zarándokolt, s az Auditorium Maximumban az Óriáscsecsemő bemutatóját követően könnyezve köszöntötte a magyar avantgard színház föl-támadását. És Veress Miklós, akinek versei rendszeresen jelentek meg, már szerkesztett a Szegedi Egyetemen, s országos hírnévre tett szert a Dinnyés József daltulajdonosnak írott Ez ám a karrier! című, politikai tartalmú szövegével. No és Szepesi Attila, aki egyforma alázattal formálta klasszikus verssorait és festményeit, Faragó Laura, akit Ki mit tud?-os győzelmét követően énekelve kísérték a Nagyállomástól a Hősök kapujáig a diáktársak, a szegedi Villon, Petri Feri, akinek tizenhat évesen hozta versét a Tiszatáj, és persze

Zoltánfy Pista, aki az 1966-os Nyári Tárlat szenzációját szolgáltatta három, a magyar piktúrában is szokatlan hangvételi képével. Három, különböző tájékozódású, az útkeresést reprezentáló, mélyen intellektuális alkotással: egy korai Picasso ihletésében készített akttal, egy Chirico bűvöletében megoldott sík-dekoratív-metafizikus gótikus templomképpel és az Én és a csendélet című, sokatmondó, keményre formált montázzsal. Ez már több volt, mint névjegy. Ez a tehetség nyílt fölmutatása, a helyet követelő kihívás volt.

Zoltánfy István első, 1966-ban a főiskolán rendezett műteremkiállításáról azt írta a Délmagyarországban Vinkler Mester: „... Képein a művészet kérdéseinek merész felvetése magától értetődően szerénységgel és szelidséggel jelentkeznek. Munkásságának ez a néhány esztendő felölelő, kezdő korszaka is a kérdésfelvetések többszörűségét mutatja. Az akadémikus studiumok mellett ott sorakoznak a humánium költői harmóniában való megfogalmazásra törekedő kísérletek, de szemben állnak velük a belső konfliktusokat hordozó és ezeknek szorításából művészi menekülést kereső szürrealista munkák is. Ez a hármas problematika arra mutat, hogy Zoltánfyt nem köti egyfajta iskola, nincs külsődleges formai előítéletek rabságában...”
Úgy gondolom, Petri Csathó Ferenc 1984-es Béke tanszék című versének befejező szakasza pontos látletele ennek az atmoszférának:

*már por vagyunk füst vagyunk
de itt fiúk találkozunk még
nyagda székekkel asztalokkal
kinyit megint a Béke tanszék
bohémánya egy utcasarkon*

*prímhegedűs és filozófus
a legelső székfoglalót Suki
Béluska mondja el a lét
leggyötrőbb problémáiról
kortyolja közben órany sörét*

*az idő áll az óra bandzsa
számlapján nem jár mutató
az elmúlás bandzsa halandzsa
a hőéséből bokszkesztyűben
megjön iszik a kocsmapulnál*

KOCSMA

*Gerelyes kettős fedezékben
két kifli bástyája mögött
a bokszolót többféle okból
lesik szemközti ablakokból
kékharisnyák, kicsinyes főnökök*

*előttünk palackok sora
tartanak már a harmadiknál
hexameterben diskurálgat
totális rímeket farikcsál
Szepesi és Petri Csathó*

*aztán megérkezik Veress
átállnak pindaroszi sorra
egyik szava a másikat sodorja
metrum szelében vitorláznak
iszogatnak és játszanak*

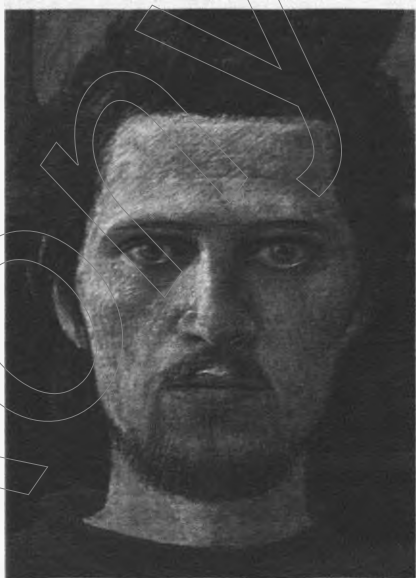
*Porlódról jön farmergatyában
Temesi tengerhosszú sálja
úszik a füstben Zelei
ücsörög mellette és citálja
neoavantgarde műveit*

*az asztalfőn maga a mester
sorskérdések kerülnek szóba
Mocsár a tanítványai között
látni a süvölgyén Ördöghöt
miközben éppen hadonászik*

*Szemüveggel a legsarokban
gubbaszt magában muzsikálgat
Baka Krisztus-szakállá leng
A Béke tanszék immár idefent
égi székekről lóg le a lábunk*

*bohémánya egy utcasarkon
már por vagyunk már füst vagyunk
az újság hírül adta holtunk
az is lehet hogy sose voltunk
csak most vagyunk csak most vagyunk*

Felmerül a kérdés, miért éppen ebben az évtizedben fedezte fel újra a művészet több ága a maga számára Bartók grandiózus művét, az 1914-ben gyűjtött román kolindaszövegre 30-ban komponált Cantata Profanát? Vagy nem is Bartókot, hanem az ősforrást, a kolindaszöveget érezte kikerülhetetlen és legyőzendő csúcsnak egy egész nemzedék? A természeti népek ősi hite, az átváltozás képessége, a megtagadás-elszakadás tragikus élménye, a generációs stafétaváltás, egy új dimenzió meghódítása, a továbblépés kényszere, a nemzedéki felelősségvállalás erkölcsi és eszmei próbája ez az évszázados szimbólumokkal építkező mű. Egyszerre a tiszta forrás újbóli hittétele, és az életformaváltás, az új eszmék birtokbavételének, a világ kihívásaira való válaszadás esélye. A forradalmakat követően a szellemi élet képviselőinek kínok, keservek, visszahúzó erők, szenvedélyek és megtagadhatatlan érzelmek ellenére kellett meghódítani egy újnak tetsző világot. A legjelentősebb művészi tettnek mindenképpen Juhász Ferenc éposza

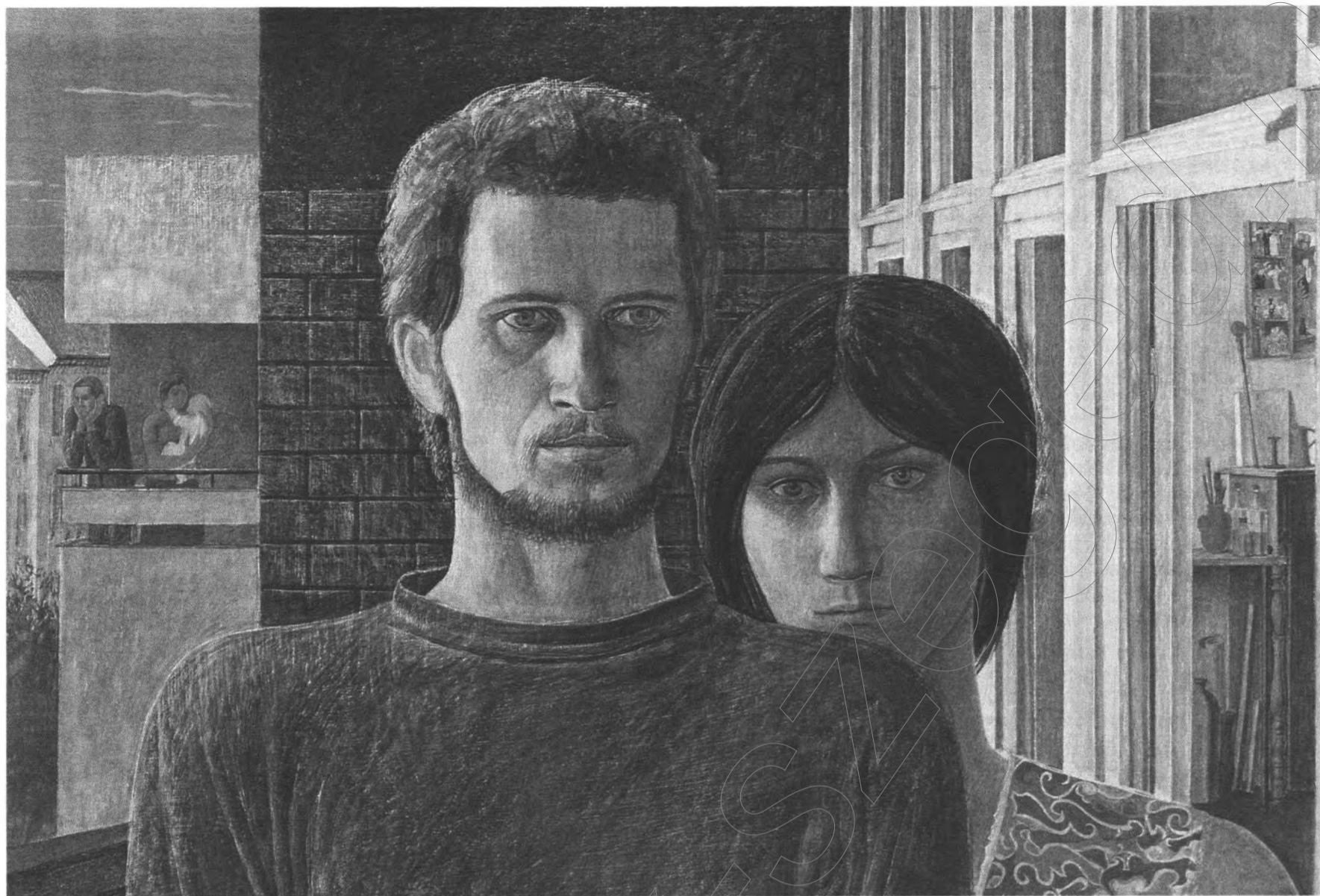

„kalapácsos krónikásának” számított, egy személyben volt

tűnik. Szerepcserék, egyszerűsített képletek, megfordított előjelek jelzik: szabadon és öntörvényűen bánt a román ősforrással és Bartók művével is. A hatvanas évek szarvasfia a falunak fordít hátat, anyja hívó szava csábítja haza, a nagyváros modern forgataga, a civilizáció ellentmondásokkal teli fejlődés-reménye ragadja magával. Ez a kihívás egy egész nemzedék életélménye, az első generációs értelmiség kötelező kanosszajárása. Gondoljunk csak a szociológusok, statisztikusok, pszichológusok tanulmányaira a hatvanas évek társadalmi mozgásairól, a falvak elnéptelenedéseiről, a nagyvárosi létformák kialakulásáról, a hatalmas betondzsungelek csábító-rémisztő vállalkozásairól, egy totális szellemi-erkölcsi-életmódbeli váltás kényszeréről. De költők sora szembesül a tiszta forrással, a nemzedék-váltás metamorfózisával: verset ír erről az élményről Csoóri Sándor és Fodor András, Rónay György és Gyöngyössy Imre, Keresztury Dezső és Nagy László, Illyés Gyula és Tornai József. A képzőművészek is megkísérik sajátos eszközeikkel, szimbólumok segítségével, a képi sűrítés lehetőségeivel fölmutatni a szarvassá vált fiak tragikus megdicsőülését. Szervátius Jenő hatalmas jávorpallóba faragta a kilenc fiú történetét, Szalay Ferenc triptichonja egy festőgeneráció ars poeticájává vált, Szabó Iván három Bartók mű sommázatát adta, Kass János grafikák sorával élte meg a bartóki és juhászi mélységeket és magasságokat, Kovács Margit a kerámia anyagát formálta bartóki üzenetté és hosszasan folytathatnám a sort. Nem lehet véletlen, hogy a magyar-történelem-rajz szakot végzett Zoltánfy Istvánt is megérintette Bartók zenéje, Szalay festménye, Kass János grafikái és mindegyik előtt Juhász Ferenc költeménye. Bizonyítéka ennek nem is egy akad. Dolgozatot szentelt a problematikának. Elsősorban a kolindaszöveget elemzi, Juhász versét értelmezi és Szalay Ferenc triptichonját boncolgatja. Óriási hatással van rá a népművészet egy-gyökerűsége, természetközeli bölcsessége, jelképrendszerének tisztasága, évszázadokon átívelő szimbólumteremtő képessége. Juhász versében a szürrealizmus nyelvi gazdagsága, asszociációs burjánzása, tiszta szerkezete, a népi örökség és nyelvi modernizáció harmóniája ragadja magával. Szalay képén pedig a régi, művészettörténeti korok technikai-formai elemeinek korszerű alkalmazása, a trecento visszafogottságában is érvényes kortársi üzenete gondolkodtatja el. Mindezek a vizsgálatok nem csupán komplex elméleti felkészültségét gazdagítják, de iránymutatásokat is jelentenek a további elméleti búvárkodásra. A korareneszánsz festészete, a századforduló népi-polgári kultúrája és a gondolati szürrealizmus alappillérei lesznek festői teljesítményeinek. S természetesen ő is csatlakozik kortársaihoz: öt tétéles nagy műben festi meg saját Cantata Profanáját. Öt tábla, egy epikus sor, melynek tétélei, burjánzó indái, klasszikusan formált alakjai, az átváltozás szimbolikája, a mélyülő színvilág, a tengelyes kompozíció alapos intellektuális felkészültséget rejt, ám a technikai megvalósulás még lépéshátrányban van a szellemi teljesítménnyel. Ennek ellenére Zoltánfy Cantatája nem csupán az ő pályáján korszakos mű, nemzedékének önvalómásos és hiteles alkotása is.

Ha azokat a forrásokat vesszük sorra, amelyek meghatározóak lettek Zoltánfy festővé, intellektuális művésszé válásában, az első állomás a Tábor utcai szabadiskola. Az a hosszú évtizedeken át működő nevelő műhely, melynek szegedi tradíciói elismertek, vezetői tisztelt alkotók: Vlasits Károly a festőket, Tápai Antal a szobrász-palántákat formálta. Zoltánfy kezdetben szobrász szeretett volna lenni, így Tápai keze alatt formálta az agyagot, mintázta a gipszet. Tápai évtizedeken át Szeged

érmész és máig őrzi nagy szobrai a város számos parkja, készített portrékat megrendelésre, politikai emlékműveket megtisztelő megbízásokra, vörösrézlemezről kikalapálta Móra és Lenin, József Attila és Dante szobor-arcmását. Hadd idézzek két jellemző részletet Tápai Antal Életutam című könyvéből, mert e két részlet nem csupán személyes sorsára, vállalásaira és szobrászi ars poeticájára világít rá, de arra az atmoszférára is, mely körülvette a Tábor utcai fiatalokat, s melyek akarva-akaratlan elraktározódtak, egészen a sejtekig. Az én világom című írásában Szegedről így vall: „... *Bűnöm, hogy nem mertem, gyengeségem és erőm, hogy nem akartam soha itthagyni Szegedet. Tája, napja, atmoszférája a lelki kelepcém. Szenvedései, örömei vagy ünnepei és apró hétköznapi eseményei az érzéscsapdáim voltak. Szobrász számára ingatag alap, szűk keret, a nagy erőpazarlások és kicsi lehetőségek városa Szeged, a pátriám...*” Legkedvesebb szobrászi anyagáról, a vörösrézlemezről szinte himnikus sorokban fogalmaz: „... *Az én anyagom a babilonai idők-*

KETTEN

ben, bibliai földeken született. Vén idők új eszméinek, új vágyainak ösztönzője, új lehetőségek teremtője. Gazdasági mozgósító erő, társadalmi erjesztő. Diadalútját ötezer év óta járja. Az anyagom a legszebb szoboranyag. Melegítés közben ég benne a rubin bíbora, mellette sötétlik a viharfelhők kékje. Nemes patináját tengerkékre, smaragdzöldre, komor feketére érleli az idő... Üzeneteket közvetít, emlékeket ébreszt. Amíg formázom, ő alakít rajtam. Megtanít legyűrni az indulataimat. Magásfokú készenlétre, rögtöni reagálásra szoktat, és mire meghalok, hozzásegít, hogy megértsem magam..."

Talán érzékelhető, hogy a Tábor utcai studiumok milyen légkörben készültek. E kettős kötés: a lokális szeretet és anyaghoz való hűség még a legkonokabban realista munkákon is átsüthetett. Olyan hőfokon művelte Tápai mesterségét, hogy senki sem vonhatta ki magát büvköréből. Ez a mesterségbeli alaposág, anyagszemlélet, alázat átplántálódott a növendékekbe is. Egyszerre volt elmélyült ez a munka, de ugyanakkor nehézkesen mozduló, fáradtan röplő. Egy portré karakteres megformálása, egy modell tökéletes tanulmányrajza, a beállítás vagy másolat pontossága, precizitása előrébbvaló volt a szellem szárnyalásánál, a kifejező erőnél, a sajátos, belső alkotói program kivetítésénél. Igazi műhely volt, a mesterség alapjának pallérozója. Szárnyakat Zoltánfy a Tanárképző Főiskolán kapott, egyik szárnyat Vajda László, a magyar irodalom professzora ragasztotta az érdeklődő ifjúra, másikat az időtávlatokat és széles tereket átívelő tudós mester, Vinkler László. Az ő szellemi hagyatékából is földidéztek néhány gondolatot, ismét csak a milió, a rajz-tanszéki műhelyszellem érzékeltetésére. A hatalmas szellemi magasságokat ostromló Vinkler korának mellőzött művésze volt, kevesen érték föl műveltségének és festői teljesítményének derekáig. Mit írt a szegediségről egy kiállítási katalógusban, s miként fogalmazta meg e városhoz kötődő önvallomását?

"...Ha van társadalmi-történelmi vonatkozásban ellentmondásos és éppen ezáltal életre hivatott városa ennek az országnak, úgy Szeged az. Hol ezért, hol azért, de mindig keresztúton fekiüdt, ez fejlesztette ki benne a szociális és ideológiai kölcsönhatások feldolgozására való képességet, de ez akadályozta meg a tartós hagyományok kialakításában is. Sokak számára kifutó pálya ez a város, mások számára révbe érkezés, vagy éltető talaj. De akik elmentek is, sokszor jelentősen alakították a hely-

szellemét. A mindig újrakezdés lehetőségére tanított itt a történelem. Ez a tanulság a mi évszázadunkban mindinkább a fejlődés feltétele."

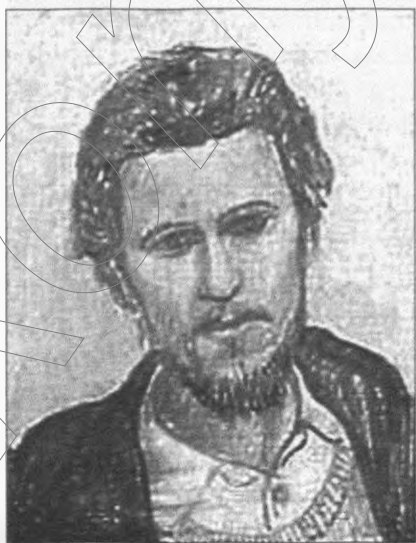
S hogyan rendszerezi a művész feladatát?

"A tudás nem önmagáért való, nem áll az életen sem kívül, sem szemben vele, hanem éppen egy sajátosan, egy nekünk valóbb módon való életet jelent. A tudás azonban a halálról való tudás is, s az alkotás küzdelem ellene, amelyet az egyes ember az emberiség emlékezetébe való felvétele csaknem reménytelen üdvösségéért folytat. De egy darabkára mégis van remény, a szűkebb hazában azok között, akik joggal várják tőlünk, művészekről, a maguk létének megtoldását. Ha nem ezt tesszük, nincs szükség senkinek a mi megtartásunkra sem. Mintegy előkészíteni magunkat a jövőnek, hogy az emberiség törzse meg ne roppanjon, a fejlődés láncja meg ne szakadjon, ez az a munka, amely feladatunk... A festő szeme mögött ő képzetek temetője pihen, szem előtt új képzetek vására zajlik. Ha művész, úgy vajúdva szüli a jövő képeit. Azért küzd, hogy tegnapját már ma megértsék, hogy megidézze a holnaptól, ami még ma nem érthető."

Zoltánfy egy, a Tiszatájban megjelent beszélgetésben összefoglalja, mit is kapott tarisznyájába a Tábor utcai szabadiskolától és a főiskolai évektől. "... a Tábor utcai kör rám döntő hatást gyakorolt. Tizenegy éves voltam, amikor Tápai Antal megbízott az első feladattal: egy csípőfogót kellett megmintáznom. Tizenhat évesen mintáztam az első fejet, a fotója itt van a polcomon, abban a kis faragott keretben. Kisinasa voltam Tápai Antalnak, akkoriban több nagyméretű munkát készített, ott segítettem neki a munka minden fázisában, a kisplasztikától az öntésig. Megtanultam tőle a plasztika lényegét, az anyagszerűséget. Máig erőteljesen hat ez az útravaló, keményen és plasztikusan látom a világot. A műterem varázsát jelentette, hogy Tápai, a szobrász, és Vlasits, a festő maguk is ott dolgoztak, ott töltötték napjaikat. Mellette volt a kollektív műterem, ott festette Sándor Lajos, Jánoska Tivadar, Rimanóczy Géza a szép fekete aktmodellt, Erzsikét, s gyakran megfordult beszélgetni Dorogi Ümre, Erdélyi Mihály, Tápai Lajos. S odajárt akkori példaképünk, a fiatal Zombori László, aki már tekintélynek számított közöttünk... Egy országos képzőművészeti pályázat győzteseként jelentkeztem a budapesti képzőművészeti gimnáziumba, de egy adminisztrá-

ciós hiba folytán nem kerültem be. Az első reakcióm az volt, hogy abbahagyom, de aztán a gimnáziumi évek alatt fanatikus megszállottsággal dolgoztam a Tábor utcában. Olyannyira, hogy volt év, amikor több tárgyból is bukásra álltam. Gátlásos, visszahúzó gyerek voltam, és rettentően feszített az önkifejezés vágya. Mintáztam, mintáztam, mintáztam. Aztán jelentkeztem a Képzőművészeti Főiskola szobrász szakára. Már a felvételi alatt tudtam: nekem ez nem sikerülhet. Rá kellett jönnöm, hogy társaim, akik a pesti képzőművészeti gimnáziumból és a főiskola esti studiumáról jöttek, a formalakítás teljesen más lehetőségeit képviselték, hozzájuk képest én egy precíz, de avittnak tűnő formálási-technikai megvalósítást képviseltem. Az újbóli próbálkozás sikertelenségének is ez lehetett az oka. Akkor kerültem a Szegedi Tanárképző Főiskola magyar-történelem-rajz szakára. Gyönyörű négy év volt. Hatalmas élményt jelentett számomra a magyar irodalom és történelem megismerése. Vajda Laci bácsi személyisége, Vinkler László csodálatos művészettörténeti órái hatottak rám mindenekelőtt. Rengeteget olvastam és tudatosan kerestem a kapcsolatot a környéken élő művészekkel, elsősorban Szalay Ferencel és Szathmáry Gyöngyivel. Mivel átalakult a kör, eltűntek a régi társak, a főiskola új élményeinek hatására festeni kezdtem... Akkor kezdett letisztulni képi világom, amikor jobban megismertem Szalay Ferenc művészetét, emberi szigorát, képi tisztaságát, formai szépségét, tartalmi mélységeit. Természetesen a formai kultúrát érezte meg velem, hiszen az ő paraszti központú világa tőlem távol állt. Nekem nem voltak paraszti élményeim, számomra az elméleti búvárkodás jelentette a mai valóság megismerését. A szakdolgozatomat is az egyik leginkább érdeklő művészeti irányzatról, a szürrealizmusról írtam, elsősorban mint alkotó módszerről, mint előadómódról. Ugyanakkor nagyon érdekelt a reneszánsz művészet. Talán ezekből állt össze az a gondolkodás- és kifejezőmód, amelyből festményeim születnek..."

Íme: a források egy része. A Tábor utca kolléktivitása, a mesterség alapjainak megismerési terepe, az alapozó iskola. A csalódások után az új dimenziókat nyitó főiskolai évek, ahol szimbiózisba került a szellemi szféra, az elméleti búvárkodás és a festői megnyilatkozások első kísérletei és sikerei, a mesterek és barátok, műtörténeti és kortársi kapcsolódási lehetőségek kiteljesítése. De, hogy Zoltánfy – minden befogadó jellegű képessége mellett – mennyire öntörvényű fiatalember volt, sok tényező igazolja. Vinkler közelében követhette volna a görög mítoszok erkölcsi-esztétikai üzeneteit, szélesre tárhatta volna stílusvariációit, a kiteljesedő reneszánsz mestereit elemezhetné volna, s minden avantgarde irányzathoz csatlakozhatott volna. A Szalayval való kapcsolat révén kibányászhatta volna paraszti múltjának minden átörökíthető momentumát. Am ő makacs következetességgel – minden, számára vállalható élményt és tanulságot megőrizve megtagadott – járta a maga útját. S egy hatalmas művészettörténeti pantheonból választotta ki szellemi mestereit. Nem név szerint, nem a lexikonok szócikkeinek kimásolásával, hanem a művek elemzésével, albumok lapozgatásaival, monográfiák olvasásával, múzeumok, képtárak, galériák anyagainak szemlélésével gyűjtötte magába a személyiségének, festői programjának gigászi előképeit. Tulajdonképpen négy nagy forrás buzogott számára: a későgótika és korareneszánsz itáliai és németalföldi művészei, a németalföldi „korai szürrealisták”, valamint a XX. századi gondolati szürrealisták. Csodálattal szemlélte Giotto di Bondone

Meggyőződése, hogy Zoltánfy számára az 1972-es budapesti, a Mednyánszky Teremben megrendezett tárlat vált a belépővé a magyar képzőművészet nagycsarnokába, igazi festővé avatási szertartásnak bizonyult. A Tv Galériájának egy évvel azelőtti, széles közönségrétegeket lenyűgöző és szakmai sikereket is hozó bemutatkozást követően ez a tárlat végképp bizonyított: nem kuri-

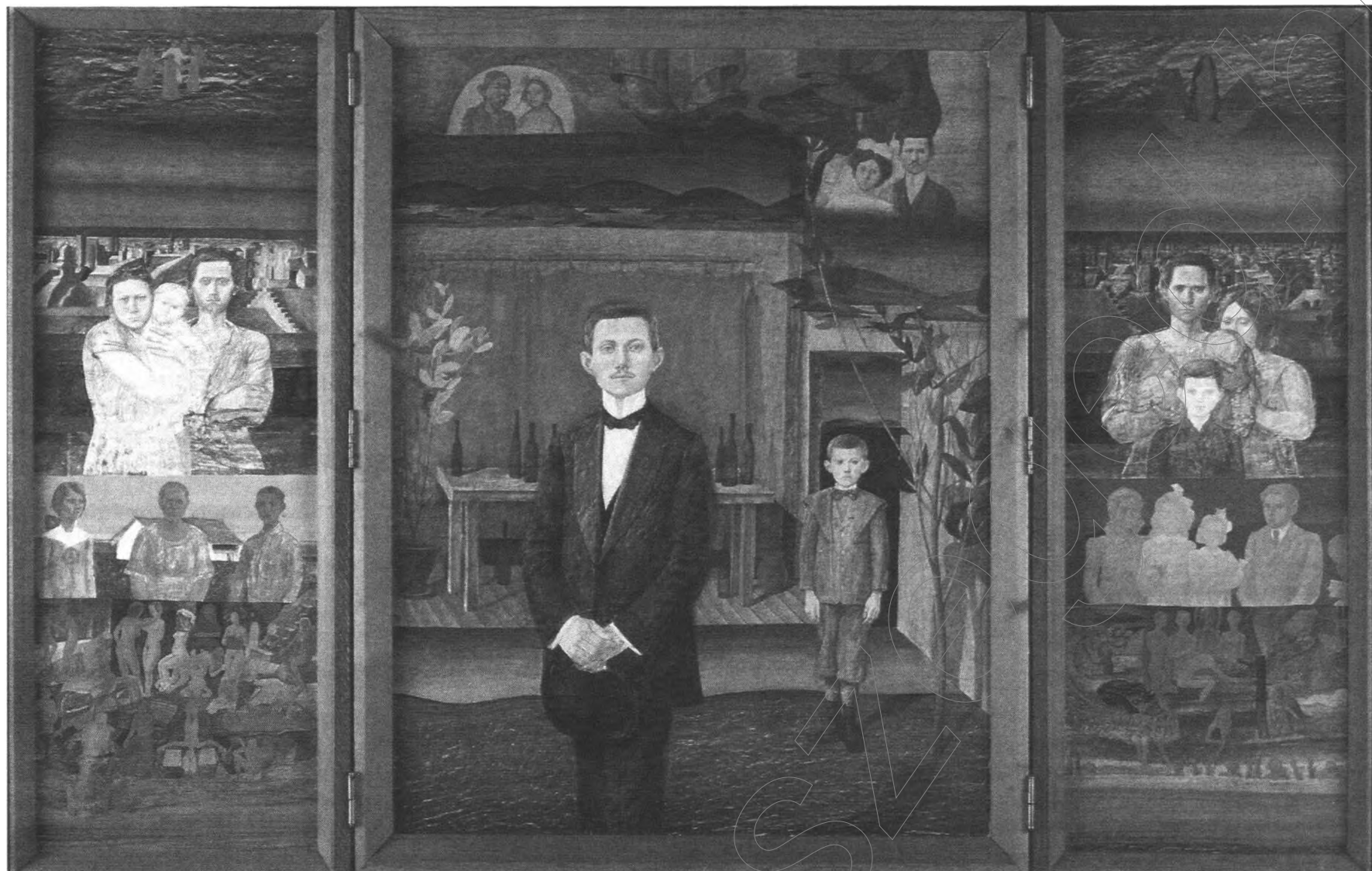
firenzei festő rendkívül tömör előadasmódját, a jelenetek belső feszültségét, a realiztikus részletek pontosságát, a figurák plaszticitását, a korabeli sorozatképek logikai építkezési rendjét; Fra Filippo Lippi firenzei festő magabiztos önarcképét, a színek és formák érzékeny kapcsolatát; Piero della Francesca umbriai festő perspektíva-tudományát, a monumentalitást és lírai elemeket szervesen összekapcsoló komponáló képességét, az euklideszi geometria, a vonalperspektíva, a levegőábrázolás mesterfogásait, a színek harmóniáját. A németalföldiek közül Lucas Cranach, a német reformáció festője volt egyik kedvence. Élénk színei, a drapériák plaszticitása, a rajzos előadasmód ragadták meg – a Szent Katalin vértanúsága című festmény egy részletének reprodukciója műtermének falát díszítette. Hans Memling szárnyasoltáraival és portréival ragadta magával, és Matthias Grünewald, aki e képi megoldásnak egyik legnagyobb mestere volt. Kristálytisza szerkezeteivel Albrecht Dürernek önportréit csodálta. A csúcs mégiscsak Jan van Eyk. Az Arnolfini házaspár című varázslatos kettős portré reprodukciója főhelyen függött műtermében. A kép egyes motívumai vissza-visszatértek festményein: az összekulcsolódo kezek, alma, ablak, tükör stb.

A források között ott a szürrealizmus. Az őforrás Németalföld, Hieronymus Bosch, aki egyesítette a kor formakincsét – szárnyasoltárok, többteteles művek, képsorozatok – az ikonografikus pontossággal, a képzelet szertelennek tűnő, mégis pontos és logikus játékával, az ellentétek szembesítésével, az asszociációs lehetőséggel. Természetes egyszerűséggel alkalmazza a torzítást, a léptékváltásokat, ugyanakkor minden elemében és üzenetében nagyönis földönjáró, hatásában ezért lenyűgöző és anekdotikus. Id. Peter Brueghel fejleszti tovább e szarkazmust, teljesíti ki a moralizáló allegóriákat. Paraszti tematikáját valóságismeret, életképeit együttérző jellemábrázolás jellemzi. A XX. század nagy szürrealistái közül nem elsősorban Salvador Dali vagy Paul Delvaux ragadják magukkal, hanem Giorgio de Chirico, a szigorú perspektíva mestere, a metafizikus filozófiai asszociációk kutatója, akinél a tárgyak új jelentést nyernek, az üres tér hatalma a nemlét érzését kelti. De mindenekelőtt a belga René Magritte, a „festészet nullfokának” teoretikusa, a pszichoanalízis – a felettes én, az én és az ösztönös én – képi megvalósítója, az abszurd összefüggések, az idő és tér problémák festői kutatója, a reális valóság, a festett kép és a fikció filozofikus problematikájának művésze. Egyértelmű tehát, melyek voltak azok a példaképek, iránytszabó élmények, amelyek beépültek Zoltánfy festészetébe már a pálya legkorábbi éveiben. Látva ezt a hatalmas művészettörténeti ihlető közeget: megrettenhetnénk – micsoda utánérzések tanúivá válhatunk! S csodák csodája: Zoltánfy nem vált epigonná. Megmentette ettől a valós veszélytől folyamatosan mélyülő műveltsége, intelligenciája, személyiségének ereje és festői programjának határozottsága. Akkor sem érezzük a mesterek közvetlen hatásait, ha alkalmasint szinte „egyazegyben” átemel részleket, motívumokat, ha felhasznál kompozíciós sémákat, ha utalásai egyértelműek is. Ha szárnyasoltár-formáinál Grünewaldra gondolunk, ha sorozatképeit szemlélve Giotto freskósorozata jut eszünkbe, ha a Kocsma előtt Brueghel németalföldi csoportképeinek XX. századi metamorfozist látjuk, ha Cranach Madonnája köré gyűjti szegedi életképeit – önmagát adja, korát képezi le. Tiszta, következetes elkötelezettségének, szintetizáló képességének teljesítményeit tárja elénk.

ozításról van szó, egy fiatal szegedi festőművész olyan sajátos, egyéni jegyekkel, oly elmélyült programmal és olyan tiszta elszánással lép az arénába, amire csak a művészet legemelkedettebb pillanataiban akadt példa. A szokatlanság és megdöbbenés után a kritikusok is tolat ragadtak, s a legfontosabb üzeneteket megérezve és elemelve köszöntötték az ifjú mestert.

Íme néhány kritikarészlet, melyek pontosan világítanak rá az erények és bizonytalanságok – művészi és kritikai – különsegeire. A kiállításra először magam reagáltam a Délmagyarországban, némi szurkolói elhivatottsággal, de mindenképpen hitelességre törekedve.

„Nem egyszerű feladatra vállalkozott, amikor felvázolta magának alkotói problematikáját. Sok-sok különböző, gyakran ellentétes tendenciák összebékítésére vál-

NEMZEDÉKEK

lalkozott, a XX. századi alkotó emberhez igazán méltó művészi szintézis megteremtésén fáradozik.

Festményein a képbe írt valóság, napjaink valósága ábrázolódik úgy, hogy ebben a jelenben ott él a tegnapi, és fölsejlik a jövő is. A világ és a művészet különböző pólusait szikráztatja egybe. A reneszánsz képek nyugalalmát ötvözi a szecessziók bizarr mozgalmasságával (Önarckép Ū.), a középkor vallásos áhítatát a mai hétköznapiak groteszk iróniájával (Triptichon, Nemzedékek), a tárgyak riadt együttesét (Tárgyak, Három váza, Csendélet I-II.), és a modellek sejtelmes mozdulatlanosságát (Attila, Modellek) a szürrealizmus vibráló izgalmával (Család I., II., III., Élet, A tékozló fiú).

Képein elsősorban önmagát keresi. Arcának vonásait otthagyja minden képén, mint a képzőművészet történetének halhatatlanjai. Ezen az önmaga keresésén át vizsgálja a valóság magához idomított (idomult?), s ezáltal mérhető viszonyait. Önmaga helyét keresi, és jelöli ki a létezés folyamatában, ezért kutat őseinek megidézett emlékeztetésétől (Nagyanyám, Nemzedékek) önmaga állandó tettenérésein át (Önarcképek, Tükrös csendélet) a gyermekében megtalált, megtartó holnapi önmagáért (családképek). Az élet nagy kérdéseit vallatja, amikor annak varázsos pillanatait írja képbe. Az élet és halál (Élet), születés és elmúlás (Család), én és te (Emberpár, Ketten), barátság (T. L. barátom), a közösség (Beszélgetők, Nemzedékek), a magány (A tékozló fiú) azok, melyeknek képei megjelenítésén fáradozik. Ezek alkotják direkt vagy indirekt megfogalmazásban alakuló jelképi rendszerének gerincét. A gyerekkor és suhancévek festőiségének kedves vadászterületei. Sárgult fényképekből és megmerevedett emlékekből meríti groteszk, sírni-mosolyogni való életképeit (Kocsma, Kis menyasszony).

Kompozícióira nyugalom, a tiszta szerkezet, a centrális elhelyezés jellemző. Gyakran választja a hármastár formát, ezeknek egymás mellé, fölé helyezett ikonografikus tételeiben sorjáztatja sok megbocsátó lírával, iróniával átszőtt epikus mondandóját. A szürrealizmus felé hajló kompozíciók súlypontjában is ott az áhítattal megfestett nyugalmas pont, legtöbbször az „Én”, a bizonyosság (Család, Én és a Quattrocento és Triptichon). Színei tiszták, pontosan megválasztottak. Hol a szürrealizmus miszticizmusát segítik, hol a valóság színtörvényeinek engedelmessékednek.”

A Magyar Hírlapban Kiállításról kiállításra című rovatában Bojár Iván némi önkorrekcióna is kényszerült:

„Zoltánfy István képei első budapesti gyűjteményes kiállításán futó pillantásra 'tárgyilagosnak' tűnnek. A mértéktartóan alkalmazott színek visszafogottsága, a keményen megrajzolt zárt kontúrok ezt a látszatot keltik. S hozzá még: a szigorúan, szinte mérnöki pontossággal kiserkesztett belső terek. De az első benyomás megtévesztő. Zoltánfy képei különös költészetet sugallnak, a csend költészetét, a csehovi csendét, amelyben az egymás mellé helyezett tárgyak és emberek mintha dialógussá soha nem szövődő párbeszéddé össze nem álló, önmagukba zárt monológjukat mondanák. Olyan párhuzamos monológokat azonban, amelyek így egymás mellé szerkesztve végül mégis egyetlen, szétbonthatatlan drámává ötvöződnek, és csöndességükben is megrázó tragédiává forrósodnak fel.

Zoltánfy műveit különböző tárlatokon láthattuk, így a vásárhelyiek kiállításán is. Munkásságát azonban – stíluskritikai értelemben – mégsem sorolhatjuk az alföldi művészek munkái közé. Ez lehetett az oka, hogy egyszer régebben, sommásan értékelve egy vásárhelyi tárlatot Zoltánfy Kocsma című nagyobb méretű kompozícióját, mint „alföldit” elmarasztaltam. Ugyanazt a képet egészen másként látom most itt, ezen a kiállításon, amely egy homogén művészi világ tükré. Ennek a kocsmaképnek egymás mellett ülő, de egymással lényegében mégsem érintkező alakjai itt másfajta megvilágításba kerültek. A magányt mintha valami távoli zeneszó mérsékelné-oldaná, mintha a tegnapok elégiája csendülne vissza az arcokon: a ma élőkön visszatükröződnek a tegnapi holtak fényképeinek elmosódó vonásai.

Keressünk stíluskatulyát Zoltánfynak? Rokonai közé ugyanígy felsorakoztathatjuk a budapesti peremkerületekben jóformán ismeretlenül meghalt, majd Barcsay Jenő által felfedezett, nagy tehetségű Czímra Gyulát, mint a naturalistának elkönyvelt Mácsai Ústván, vagy a nemzetközileg szürrealistának aposztrofált belga Delveaux-t. Vagy távolabbról: a századunk első évtizedeiben működött olasz mágikus realistákat. Zoltánfy ismerője a holt tárgyakból sugárzó erőnek, otthonos a valóság felett lebegő 'második valóságban'. És úgy tud számot adni egy önálló világról, hogy míg letagadhatatlanul kiérződne képeiből idegenföldi rokonai – jóllehet vonásról vonásra nincsenek jelen –, amit teremt, az sajátosan hazai.”

Ugyanaznap a Magyar Nemzet hasábjain Horváth György szigorúbb és lekezelőbb, de a félreértés-félremagyarázás mindenképpen tanulságos lecke:

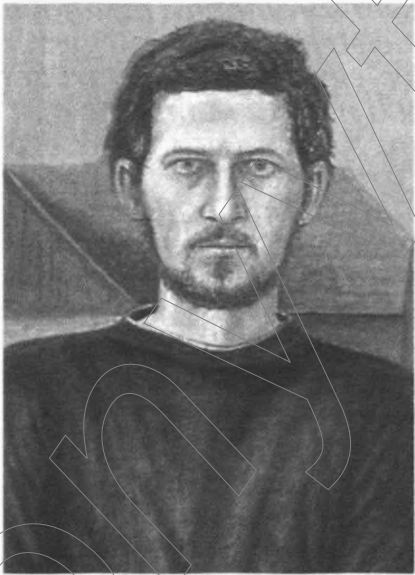
„Zoltánfy István munkái jelen állapotukban egy sajátos, külsőséges újklasszikus irányzatot valósítanak meg: többé-kevésbé a quattrocento, de még inkább Szalay Ferenc bővületében. Ami egyszerismind azt is jelenti, hogy Zoltánfy körülbelül birtokában van mindazoknak az eszközöknek, amelyek legalább formálisan, a befestett felületet képpé teszik, festménnyé emelik. Csak még használni nem tudja vagy alkalmazni nem akarja őket, könnyebbnek, tetszetősebbnek s tán igazabbnak érezvén náluk a pillanatnyi hatásokat, a konkrét beszéd látszatait.

Tagadhatatlan viszont, hogy Zoltánfy mindezt megfelelő mennyiségű iróniával teszi. Játékosan és fintorogva – az „Én és a quattrocento” jegyében tréfálva meg a látható világot. S ez a játékra, csúfolódásra hajlamos keresés az, ami Zoltánfy Ústván kiállítását, s szinte valamennyi képét a néző szívesen idézett emlékévé emeli. Hiszen nem kell „komolyan venni” tréfájukat, fájdalommal átélni fintoraikat. Élvezheti hát mindenki az Ónarckép „szőnyszerűségét”, a portrék szárazra kínzott figuráinak elvonatkoztatott valóságfelettségét, a csendéletek száraz ropogását. S figyelmen kívül hagyhatja a munkák egy részének mintakép után induló szimbolikáját, Bosch halovány utánérzésének tűnő jelképrendszerét.

Kivéve akik Zoltánfy festészetét őszintén becsülik. Nekik ugyanis kötelességük kimondani az igazságot, s Zoltánfy munkálkodását látva a problémákra figyelmeztetni őt. Eszközeinek a mostani szinten megvalósított „pazarlása” ugyanis ma már mindnyájunk kárát jelenti – elvégre olyan festő, mint Zoltánfy Ústván, nem maradhat meg ezen a – legjobb esetben is csak az első lépést jelentő – szinten.”

P. Szűcs Julianna a Népszabadság kritikusa is írt Zoltánfy tárlatáról, éreztetvén azokat az aggályokat, melyekkel nehezen tudtak mit kezdeni pályatársai is, nevezetesen a sajátos hang mögött mindig utánérzéseket kerestek, a fölkészültég és tudatosság számukra olykor a túlzott magabiztosságot idézte:

„... Zoltánfy fiatalos, aggálytalanságával él a művészet-történet számára kedves korszakaival. A Quattrocento híve, de nem idegenkedik a bizánci ikonok Krisztus-tekintetétől, a régi miniatúrák kolibriszíneitől sem. Nemcsak műveltsége, meggyőző szakmai felkészültsége is segíti felidézni a korai reneszánsz, Chirlandajo és Angelico alakjait, a ragyogással nemesített toszkán vörösöket és kékeket, a rajz olaszos gráciáját. Sokszor mellőzi az egyszerű táblaformát, bonyolult szerkezetű szárnyasoltárokkal bibelődik, és a háttér arany színé-

Itt áll tehát a hetvenes évek elején, még innen a harmincon, s már rendelkezik mindazokkal a festői eszközökkel, módszerekkel és emberi tartalmakkal, művészi programokkal, melyek több életre is elegendőek. Szinte teljes vértetben áll előttünk, azt is megkockáztathatjuk, hogy rövidre szabott pályája hátralévő másfél évtizedében ezeket a festői mondandókat mélyítette, gazdagította, részletezte, variálta. A legszembetűnőbb két elem: a kép formája és a festés technikai-tech-

nológiai módszere. Fatáblákra, farostlemezeire festett képeinek alapozásakor – híven a trecento örökségéhez – gipszalapot készített. Hófehéret és tükörsimát. Ez a felület nem bírja a széles ecsetkezelést, a hirtelen gesztusokat. Szálkás, rajzos előadásmódot követel, s ez a festői módszer, az úgynevezett rajzolva festés kiemeli a figurák plaszticitását, alkalmas a szűkszavú, pontos fogalmazásra, az elbeszélő jelleg hangsúlyozására, a mesélésre, de a montázstechnikára is. A színek ragyo-

vel is oly óvatos-okosan bánik, mint a perspektívát ismerő festő, aki mégsem akar egészen lemondani az ünnepélyesség e nagyszerű eszközéről. Mert Zoltánfy ünnepélyes akar lenni mindenáron. A lazaságra amúgy sem csábító technika magasztos témákra sarkallja: Családot, Életet, Tékozló fiút fest. Ónarcképei szintén apostoltekintetűek, a Kocsma zsúfolt jelenete is zsinatnak tűnik. Zoltánfy kérlelhetetlenül kiostál minden profán szabadosságot, mert rendszeresen megilletődik az emberiség nagy misztériumai előtt. Tisztes, ám túlméretezett buzgalma csak néhány korsós csendélet, portréját kíméli meg, ezek tűnnek őszintébbeknek, szemérmességükben is tehetségesebbeknek.

Talán a túlságosan tiszta előadás kelt gyanút a nézőben, talán a jól ismert stílus: a gyakori emlékezés feddhetetlen és kevésbé feddhetetlen ősökre, a vásárhelyi és római iskolára. De az is lehet, hogy csak az „örök” kérdések kamaszosan nagyképu feszegetése rontja a képek hitelét.

Pedig a művész szakmaszeretete megnyugtatóbb utat is jelezhetne. Mindössze a tetszetősség kétes, olcsóbb elemeit kellene kiszűrni, meglegedni annyival, hogy a képek csak szépek legyenek.”

Végül az Élet és Úrodalomban Szabó György összegezte a kiállítás lényegét:

„...A fiatal, szegedi Zoltánfy Ústván szerencsére mit sem tud az előtte járók gondjaiból. Határozott programmal, talán túlfentül is biztonságosan lép elénk; és szinte fáj a szemlélőnek, hogy a szép, világosan érthető és megejtően nyugodt, tiszta képek érzelmes egyszerűsége az élet könnyörtelen törvényei miatt előtűnőbb, majdhogynem kikerülehtetlenül, szemléleti problémákba fog ütközni. Humanista elkötelezettség, sőt megváltó szándék olvasható le a kora-reneszánsz mestereinek hatását finom önállósággal felhasználó művekről: a maga csendes módján mindegyik az egymástól való idegenség ellen pöröl. Zoltánfy Ústván, úgy tetszik, a szeretet apostola, legfőképpen pedig a szerelemé és a családé: ennek melegeivel kívánja leolvasztani szívükről a magány és a befelé fordulás jégrétegeit. Csak az a kérdés, ez a szándék így, ilyen liliomos hittel, meddig tudja még vezérelni őt anélkül, hogy a köznapi életben korántsem ilyen nyugalmat, megértést megáhitatot mutató világban poklot kellene járnia; s főleg, hogy mi történik azután, ha ilyen vértetetlenül indul útnak. De ne fürkészzük a jövőt; tehetségéről, emberi és művészi értékeiről éppen eléggé meggyőző ez a kiállítás is. Ónarcképeinek költészete, kompozícióinak figyelemreméltó szerkezete (Én és a Quattrocento, Tárgyak, Vendég), emberközpontú figyelme (Kocsma) mind hitelesítik művészetében Zoltánfy Ústvánt, még ha a főiskola, ki tudja miért, vonakodik is felvenni őt diákjai közé.”

nak, a fehér alap szinte átvilágítja a tiszta színfoltokat. Ez a módszer nagy műgondot feltételez. Gondolati elmélyülést kíván, az alkotást ünnepnek, isteni adománynak tekinti, amikor ünneplőbe öltözik a lélek, s ettől a festői attitűdtől maga a kép is ünnepélyességet, dekorativitást, áhitatot, elmélyült üzenetet közvetít.

A Zoltánfy-választotta képformát tisztelt barátja, kollégája, Szalay Ferenc fedezte fel újól a magyar piktúra számára a hatvanas évek elején. Az ő profán témái és gótikában kialakult és a reneszánszban kiteljesedett szárnyasoltárformái nagy hatással voltak az ifjú Zoltánfyra, akinek nem műtörténeti újdonság volt ez, hanem a művészi szabadság, a sokrétű gondolati közvetítés egyik lehetősége. Így találkozott esztétikai-művészeti érdeklődési köre és Szalay hatása kutató-kereső szándékaival. A szárnyasoltár megjelenésével is ünnepélyességet, áhitatot sugall, a központi tábla fő motívumát kísérő oldalképek tételei alkalmat kínálnak a mesélésre. Tájakat sorakoztathat, történetet mondhat el, életképeket sorjáztathat, új figurákat szembesíthet. A mondanivaló sokrétűségének megfelelően ez a többféle kép kiválóan alkalmas a szimultán ábrázolásra, az idősíkok egymásra csúsztatására, a valóság és álom rétegeinek megjelenítésére. Egyrészt tehát a hajdani szárnyasoltárok, ikonosztázok, sorozatképek szellemében a történetmondásra, másrészt a XX. századi intellektus komplex pszichológiai-szociológiai elemzéseinek képi

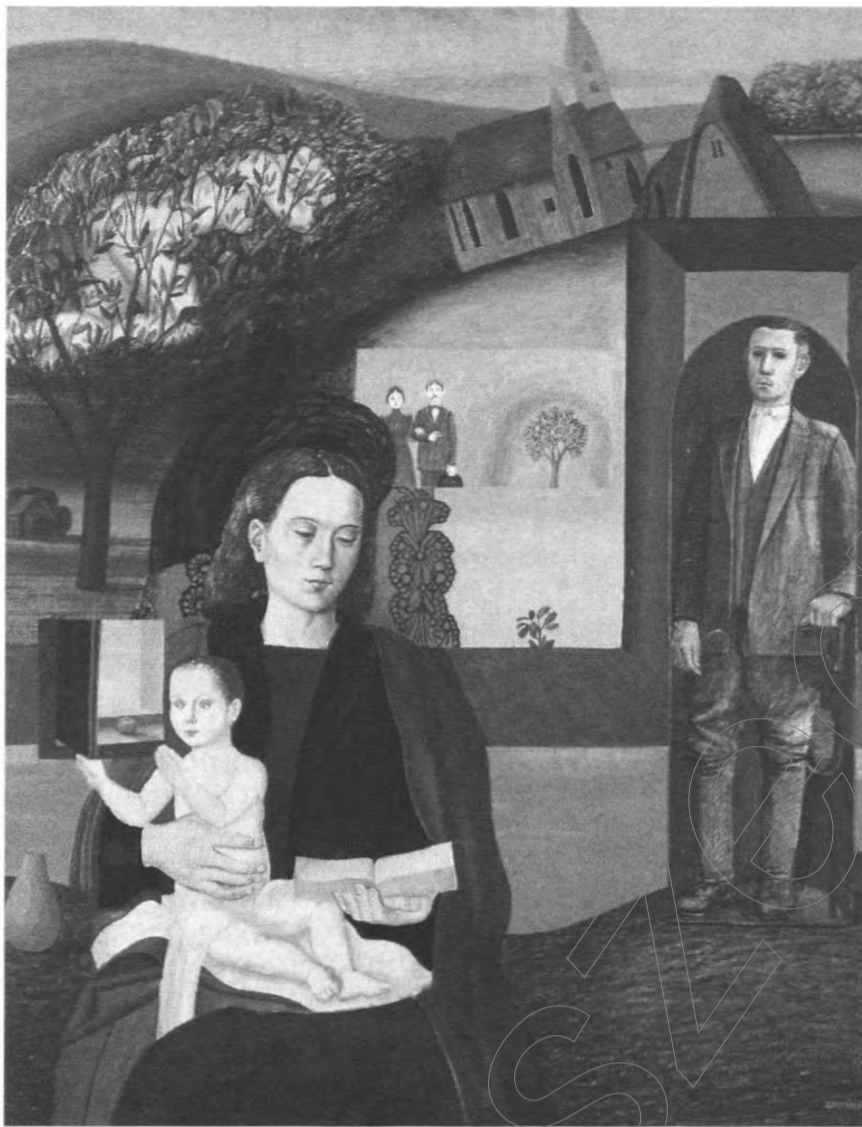
megfogalmazására vált alkalmassá ez a forma. Ez a szakrális szerkezet a képnézés tiszteletére is megtanít. Ünnepeles, fenséges, mégis közvetlen. Variációs lehetőségei is kimeríthetetlenek, hiszen formái, a nagy és kis tételek egymáshoz való viszonylatai, a domborművek alkalmazásai új és új kompozíciós szerkesztést rejtenek.

A már említett hetvenkettes kiállítás képcímei, festői tematikái letesznek az útjelző karókat, melyeket végig követni fog. Mindekeleltől Önarcképe kívánja az elemzést. Több interjúban elmondta, hogy az önarckép számára ürügy valami fontos gondolat elmondására. Az is bizonyos, hogy a festőnek önmaga a legolcsóbb és legkézenfekvőbb modell. De jól tudjuk, minden önarckép szembenézés, önvallomás is. S ez bizony kemény és kegyetlen dolog, hitelessége, őszintesége nem csupán mások számára lehet fontos. Egy arccal sok mindent el lehet mondani, még

akkor is, ha az embernek sajátja az az arc. Önarcképeim a látszólagos nyugalom mögött ott vibrál a kortárs feszültsége, a kor lüktetése. A látszat-merevség és statikusság mögött ott munkál ennek a kor-képnek az igénye. Zoltánfy személyiségének, festői programjának egyik alappillére az a gondolat, hogy az egyéni és családi élmények személyességükön túl egyetemes emberi problémák vetületei is. Dürer, Giorgione, Rembrandt vagy a közelmúlt hazai nagyjai, Holló László vagy a „szentéletű” Károlyi Lajos valamennyien ebben a hitben és szellemben festették önarcképeiket. Szuromi Pál írja korai, kisméretű tempera Önarcképről:

„... Számára a tükör korántsem az öntetszelgés eszköze. Ünkább egyféle vallató médium. Mit akar ő tulajdonképpen a világban? Hogyan akarja mindezt? S voltaképpen milyen is az ő egyénisége? Egyetlen önarcképén sem tudott ilyen tiszta, hiteles választ adni a kérdésekre, mint ezen a munkán. Pedig látszólag semmi rendkívüli sincs a képen. Munka közben látjuk az alkotót, mellette egy ablakrészlet és egy növénymotívum, előtte pedig festőeszközök sorakoznak. Feltűnik viszont a képelemek hallatlanul pontos, vonalas kidolgozottsága. Valami mágikus anyagszerűség és érzékiség. Szinte megtapinthatjuk a pulóver bolyhait, netán a hajtincseket. A kompozíció érzelmi, hangulati fókuszát egyébként a pulóver vörös foltja adja: tekintetünk azonban minduntalan tovasiklik innen. Egyrészt a komoly, áhítatos, figyelő arcvonásokra, aztán az ecsetet tartó fegyelmezett kézre. Mert ezek az igazi tartalmi fókuszok. Eszünkbe juthat Dürer mester érzékeny, rajzos önvizsgálata, netán az egyiptomi Íródeák szuggesztív tekintete is. És van valami szerzetesi alázatosság, elhivatottság is a festő megjelenítésében. Mint ahogy a rajzos, dekoratív és lírai előadásmód óhatatlanul a reneszánsz festészet példáira utal. Mi több: az ablakmotívum, s az üvegen áttetsző környezetrajz is ugyanezt a szellemiséget dokumentálja. Csakhogy ezúttal egy urbánus részletet látunk. Háztetőket, templomtornyokat. Amik felismerhetően Szegedet jelentik. A festő tehát topográfiaileg is meghatározza önmagát. Am művészileg is. Hiszen az ecset átlós irányvonala a lecsüngő növényinda hullámozó vonalaiban folytatódik. Más szóval: a természetben, a vegetációban, az érzésekben és az ösztönökben. Ami az egyik oldalon racionális fegyelmezettség, az a másik térfélen az emocionális meghatározottságban kap kiegészítést.”

A Szuromi Pál által is felvetett földrajzi meghatározott-

MADONNA

ság szinte mindegyik önportréjának sajátja. Egyszer alsóvárosi motívumok, máskor a Sancer-tavak világa keretezi az arcot, ismét máskor egész szegedi panoráma, vagy, mint A tékozló fiú hazatérése című festményén, a nagyszülői ház parányi, intim zártsága. Az önarcképek – mint valami időben egymást követő ujjlenyomatok – végigkísérik a pályát. Gerincévé, tartóoszlopává válnak festészetének. Ha önmagával képes szembenézni, ha van mondanivalója, akadnak művészi tartalékai, ha tekintetéből még kiolvashatja a hitet és reményt, akkor van továbblépés. (Ezeket az önportrékat más portrék, vagy arckép-jellegű munkák is kísérik, közülük kiemelkedik a Ketten című kettős portré, mely önmagát feleségével ábrázolja a művészlakás erkélyén, jobb oldalon a műterem egy árulkodó részlete, a bal képmezőben a város egy-két konkrét motívuma. De ide sorolható a téglafal

előtt megfestett Apám 68

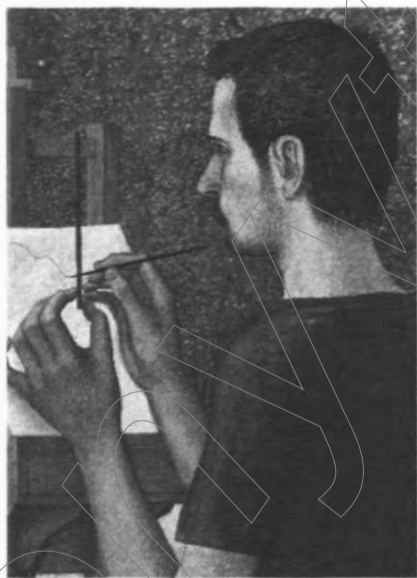
évesen, a Nagyanyám, a Testvérek, a T. L. a barátom című képek is.) A festmények mottójaként Adyt idézhetjük, kissé átformálva a sorokat: Szeretném magam megmutatni, hogy látva lássátok magatokat. Művészetének középpontjában az „én” állt, elsősorban önmagát kereste, vonásai mögött korunk emberének feszültségeit, izgalmát, vágyait, álmait véljük felfedezni. Arcának vonásait olyan utánozhatatlan őszinteséggel hagyta ott képeinek sokaságán, olyan természetes egyszerűséggel, mintha csak kézjegyével látta volna el alkotásait. Ezen az önvizsgálaton, önkeresésen át kutatta a valóságot, a számára mérhető világot. Önmagát kereste a világban, és önmaga helyét a lét ontológiai folyamatában. Ez az önmaga köré kristályosított világ szolgált a piktúrájának mondanivalóit egész pályája során. Ebben a világban idézte meg őseit régi megsárgult fotográfiák, padlásszegletekben talált tárgyak, hiedelmek és mesék, háborús történetek és kocsmai legendák segítségével.

S ezen a ponton egy újabb nagy témacsoporthoz érkezünk: a család, a nemzedékek problematikájához. Számos triptichont, sok-sok táblaképet szentelt ennek a kimeríthetetlen témavilágnak. Erről egy alkalommal így vallott: „A család nagyszerűen modellálható. Az emberi kapcsolatok és viszonyok pontosan modellálhatók a családban, illetve a család és nagyobb közösség viszonylatában. Az pedig, hogy modelljeim sokszor családom tagjai – nagyszüleim, apám, testvéreim, feleségem, a gyerekek vagy önmagam – kiküszöböli a studiumjellegét, azt, hogy csak formát lássak, egy tőlem idegen modellt képezzek le. Olyan embereket festek, akik közel állnak hozzám, akiket nagyon jól ismerek, akiknek alakjukban, arcuk redőiben, tekintetükben, tartásukban meg tudom fogalmazni nemcsak saját életüket, sorsukat, de az én személyes véleményemet is róluk, azokról az élethelyzetekről, sorsokról, életmódokról, melyeket ők képviselnek számomra. Nagyon érdekel a generációkutatás. A nemzedékek stafétaváltása a történelem folyamatában. Aktualitását abban látom, hogy a felgyorsult, modern életmód, napjaink megannyi ellentmondása, a ránk kényszerített versenyhelyzet elszakítja a generációs kötelekéseket, bomlasztja a családokat, veszélyezteti az egyéni életet kiteljesedését. S erre nemcsak szociológusoknak, pedagógusoknak és pszichológusoknak kell odafigyelni. A művészek felelőségét ennek föltérképezésében és a kiutak fölmutatásában rendkívül fontosnak tartom. Am ettől függetlenül

is érdekel, ki volt a nagyanyám, nagyapám, de bárki-
nek a dédapja, ükanyja. Mivel ők már nem élnek, róluk
híradásokat, képi üzeneteket a korabeli fotográfiák
közvetítik. Ezek a megsárgult fényképek – a mai
modern fotókkal ellentétben – az örökkévalóságot, az
értékállóságot, a bizonyosságot idézik. Az emberek a
lencsével szembenézve, a giccses díszletfalak előtt föl-
töltték ünneplő ruháikat, tartásuk megmerevedett,
tekintetük a messzibe révedt. Félszeggé és esetlenné vál-
tak, ugyanakkor az örökkévalóságot sugallják, sorsuk
évszázados változatlanására is utalnak. Ezeket a szá-
zadfordulós fotográfiákat össze lehet vetni a quattro-
cento szemléletével. Olyan ez az alkotási nézőpont, hogy
a fejet is, a törzset is és a lábat is szemmagasságból
ábrázolják, tehát kiküszöbölik a torzítást. Ettől olyan
monumentálisak a figurák. A régi fotó generációs
dokumentum. Olyan élményt adó tárgy, amelynek tör-
ténete van, amely mesélni tud – akár egy régi cserép-
edény, egy megkopott sublót, vagy egy élet-próbálta
emberi arc. A környezet fontos és sok jelentéstartalmat
hordozó motívuma. Úgy gondolom, képeimben jogsze-
rűen használom föl.”

Apró Ferenc a Művészet 1973 augusztus szegedi számá-
ban szép és pontos szavakkal jellemezte Zoltánfy ünne-
pélyes nemzedéki tablót: „Fiatal kora ellenére – képző-
művészetünkben szinte egyedülálló módon – gondolat-
világának középpontjába az emberi lét nagy problé-
maköre: a születés, a létezés és a halál kerül. Ezek dia-
lektikus egységben jelennek meg nála, az Élet folytató-
lagosságának egységében. Tudja, hogy csak az egyes
ember halandó, az emberiség örök. Szinte gyerekfejjel
azt vallja, amit az Ének a búzamezőkről öreg Mátyása
mond végső summázként: A föld mindönkit meg-
öszik... De új állja helyünköt és a föld nekik marad
(Móra). Ebben rejlik Zoltánfy optimizmusa, amely a
közösségi ember, a társadalom egyetemes optimizmu-
sa. Talán nem túlzunk, ha madáchi méretű gondolatok
fölvetését érezzük itt, az egyén életére vonatkoztatva.
Erre a gondolatsorra akarja rádöbbsenteni embertársa-
it is, anélkül, hogy 'sokkolna'. Azt szeretné, hogy életün-
ket világítsa be 'embervoltunk fájdalmasan nagy és
alázatos büszke ragyogása' (Hankiss). Mondani-
valójával gondolati révületbe akar ejteni, hangsúlyoz-
va, hogy közösek – mert egyetemesek – az élet nagy stá-
ciói, éppúgy közösek a tartós és az elillanó örömök,
mint ahogy közösek öreg vagy halkuló bánataink. A
testvériség és a békevágy prédikátoraként szól hoz-
zánk, egymástól egyre idegesebbé váló emberekhez:
munkálkodjunk közösen életünk szebbé és boldogabbá
tételén.”

Szociografiai érzékenységet számos festményen bizo-
nyított. Ez a valóságismeret és a viszonylatok precíz

A nyolcvanas évek elején felerő-
södött egy addig is létező, de
inkább rejtőzködő attitűd: a
művész történet választott mes-
tereinek palackpostái. Képe-
mek, motívumok, témák, utalá-
sok. Több festmény modern
ablakmotívuma egy-egy almá-
val gazdagodik. Kétség nem fér-
het ahhoz, hogy az Arnolfini
házaspár szobaablakából került
Zoltánfy alkotásaira. Ez az alma
amolyan föl vállalt jelvénye is
lett a művésznek. Ars poetikájá-
nak építőeleme. Úlyen címmel
számos festményt készített, s
ezeken az a filozofikus medita-
ciója is nyomon követhető,

hogy a festő milyen viszonyban van modelljével, a modell a
képpel, a festő a művével. S ehhez nagyon alkalmas motívum
az Arnolfini házaspár összekulcsolódó keze, ez a pompás üze-
net. Két ember összetartozásának, minden lehetséges emberi
kapcsolatnak, szépségnek, reménynek és hitnek sűrítőmánya.
Persze, eddig el kell jutni, s Zoltánfy vállalja is ennek a szellemi
kalandnak minden stációját. Az én Olympiám „Manet idézője-
le”, ugyanakkor a festő portréja igencsak bonyolult viszony-
rendszer épít. Csakúgy, mint amikor felismerhetjük
Baldovinetti újrafogalmazott Madonnáját, Memling Kálvária-

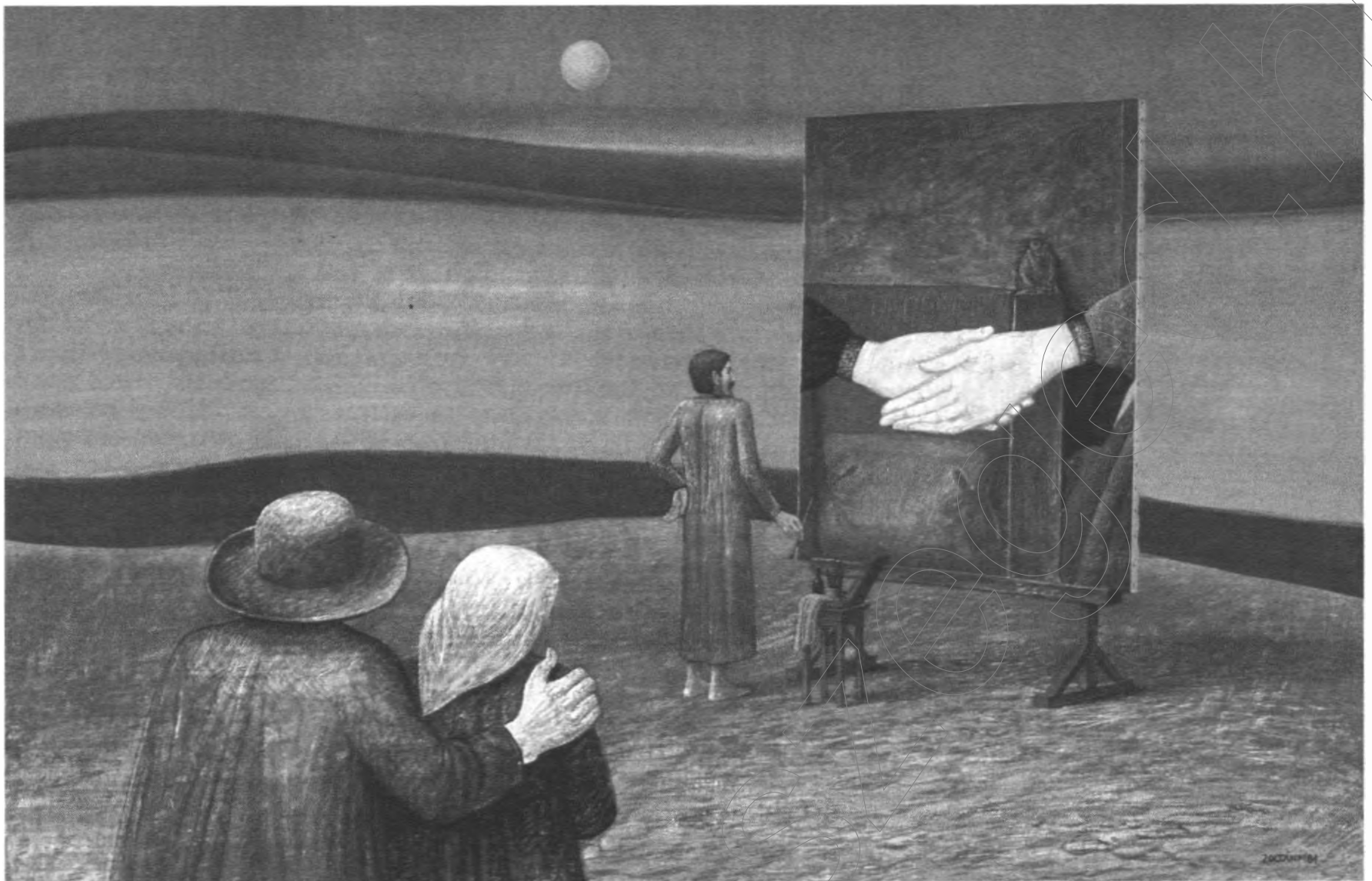
felmérése nem valamifajta tudományoskodás, hanem
az érdeklődés őszinte attitűdje. Ez munkált pedagógiai
tevékenységében is, ahol az ismeretek átadása mel-
lett a tanítványok képességeinek kibontását, gondolko-
dás módjuk megismerését is fontosnak tartotta. Ezért
lehettek igazi műhelymunkák, ahol mester és tanítvá-
nyok egyenrangú félként igyekeztek minél többet meg-
tudni egymásról, a modellről, a művészet szakmai és
elméleti kérdéseiről. És ezért szerette az egykori
Szegedi Kenderfonó- és Szövőipari Vállalattal kötött
munkaszerződés feladatait is. Mert szerette az ember-
eket. Mindenkitől tanult valamit, minden arc, mozdu-
lat, gesztus elraktározódott benne. Munkástémájú váz-
latai, kendergyári pannója, nagyszerű festményei iga-
zolhatják azt a nyíltságútséget, felelősségteljes odaa-
dást, mely ezeket a kapcsolatokat és műveket átította.
Ennek a szociografikus hajlamnak – és talán az egész
pályának – csúcsteljesítménye a Kocsma. Ez a pontos
láttelel a hatvanás-hetvenes évek fordulójáról, a
Sárkány esti mélyvizéről. E kép gyökerei ott munkálnak
Brueghel paraszti témájú sokfigurás festményein,
onnan szívják a hit nedveit, hogy az egykor összetartó,
közös öröme most is van esélye, akkor, amikor a
kocsmaasztaloknál jöszerevel csak magukba forduló
férfiak, összehajló diákok ülnek az időben, egymás mel-
lett, de alig van közöttük kapcsolat, csupán a hely és a
pohár. S a közvetítők, a csaposlány és csokornyakis pin-
cér. Mikrovilága ez, röntgenképe elmagányosuló vilá-
gunknak. Amolyan generációs tabló, konkrét alakokkal,
azonosítható arcokkal. Az egykori diaktanya atmoszfé-
rája sorsokat sűrít és sorsokat vetít a jövőbe. Nincs
semmi esetlegesség, pillantszerű impresszionisztikus
villanás. Tudatosan komponált valóság ez, szinte szín-
padias beállítás – summázott kocsma-élmény. Jan van
Eyck, a csodált mester ide is üzent: a kiszolgálópult föl-
ött ott Arnolfiniék modernizált tükre, mely egyszerre
szenczáziós kompozíciós elem és a művészet tükröző
funkciójának telitalálata is. Konkrét tér és konkrét idő
a festmény minden eleme, mégis távlatokat nyitó és jel-
képes. Profanitása ellenére is misztikus, szociológiai
pontossága ellenére is költői. Realitás és szürrealitás,
humanisztikus és elidegenítő effektusok egyaránt tet-
tenérhetők a képen. A hazai festészet kivételes teljesít-
ménye, a sokrétűség, a továbbgondolhatóság nagyszerű
példája, egy ritka műfaj, a csoportkép korszerű darabja.
Csoda-e, ha tudjuk, hogy Zoltánfynak elemi vágya volt
szót érteni az emberekkel. A közvetlen, leolvasható jele-
ken túl olyan emberi titkok után kutatott, melyek alkal-
masak a képi transzponálásra, arra, hogy a konkrétágu-
kon túl általános érvényű mondandó hordozói lehessenek,
képviselői annak a kornak, melyben születtek,
éltek, dolgoztak és keresték a boldogság kékmadarát.

jelenetének lenyomatát, Grünwald Angyali üdvözlétének anya-
alakját. Nem parafrázisok ezek – mint mesterének, Vinkler
Lászlónak egykori bravúrjai, a Tizian-parafrázisok –, sokkal
inkább a művészet szerves folytonosságának és ontogenezisé-
nek bizonyításai. A művésznak saját művévé választ, ezt az
eggyéolvadást írta verssorokba Petri Csathó Ferenc Orbis pic-
tus című hétsorosában:

*magam vagyok a kép, unam
köröttem lécek négyszöge,
létem korlátai,
s azokat is magam csináltam*

*csücsülök hát a lécek négyszögében
pörköltet eszem sört iszom pipázok
akár ha szabad volnék*

Az utolsó időszak legfontosabb festői problematikája a kép a
képben, látható valóság és festői valóság összefüggésrendszere.
Következetességére jellemző, hogy ezt az utat is lépésről lépés-
re végigjárja. Nagyszerű kísérője, társa ebben a munkában René
Magritte mester, aki olyan elméleti és művészi tettekkel ragad-
ta magával, hogy a nyolcvanas évek derekán művészetének
meghatározó kísérlete lett. A téma elé kitett festőállvány, a
választott téma és annak azonnali szembeesíthetősége különös
fénytörést kap, hiszen maga a választott realitás is festett való-
ság. Bonyolódik ez a viszonyrendszer, ha a valóság és annak égi
mása között már alig-alig fedezhető fel elválasztó vonal, szinte
nincs jelzett határ a modell és mű között, a figurák ki-be járkál-

KETTEN

nak ebben a szellemi térben, ahol a festett kép, a műterem falának támasztva kitárt ajtóként tűnhet. Nem érzékeljük a kint-és bent élményét, összemosódnak a tér-idő dimenziók. Zoltánfy is példásan gyakorolta ezt a Margritte-i paralogikai kritikát. A festészet és természet mitikus azonossága arra tanít bennünket - vallják -, hogy a dolgok sohasem olyanok, mint amilyenek a valóságban. Zoltánfy negyvenévesen ilyen művészetfilozófia kérdésekkel és művekben megtestesülő válaszokban látta alkotói megújulásának zálogát. Ezek a művek már nem mérettek meg nagyszabású kiállítások kritikai mérlegén, de bizony állíthatom, kortárs festészetünk kimagasló teljesítményei.

Midőn ezt a könyvet készítettem, sokadszorra forgattam a festményeket, rendeztettem a reprodukciókat, újraolvastam a kritikákat, interjúkat, nézegettem a családi fényképeket, terveztem ezt a sajjóan szép és fájdalmasan aktuális albumot, meg erősödött bennem a régi sejtés: Zoltánfy István én is vagyok. Meg te is, ő is, mi, mindnyájan, akik ennek a városnak polgárai voltunk az elmúlt negyveszázadban, akik egy korszaknak gyermekei voltunk-vagyunk, itt keseregtünk és álmodoztunk, miközben szerettünk, szerelmeskedtünk, kenyeret kerestünk, dédelgettük vágyainkat, sirattuk elvetélt reményeinket. Milyen jó, hogy helyettünk is tükörbe nézett, hogy meggyóna vétkeinket, hogy a mi terheinket is a vállára vette, és elmondta azt, amit mi kimondani szégyeltünk. Zoltánfy Pistában fölfedezhető volt valami messianisztikus hajlam. Valami krisztusi attitűd. Valami áldozatvállalási képesség.

Filmszalagra kívánczó képsor utolsó találkozásunk, pontosan 1988 augusztus 10-én, délután négykor. Sétáltunk a Kárász utcán várandós feleségemmel és egyéves kislányunkkal. Ő mezitláb, saruban, farmerban-trikóban, biciklijét tolvaj. A nyári tömeg szétrnylt előtte, mint Mózes előtt a habok, s mi az ő oltalma alatt lepegettünk a füllesztő utca mélytengerében. Ez az ember akár a vizen is tudna járni - fordulhatott volna meg a fejében... Aztán néhány nappal később bekövetkezett a végzetes tragédia. A védettnek hitt test egy másik közegben egy pillanat alatt füstté, korommá, égett csonttá lett. Nemcsak a Skoda volt annak a közegnek másvilági, de alighanem Zoltánfy is másviláginak számított ebben a drasztikusan fölgyorsult, erőszakos evilágban. Talán korszerűtlenségének áldozata lett. Annak, hogy hitt még a tiszta hűségben, hitt ebben a hazában, gyökereiben, reménykedet új hajtásaiban. A végtelenbe terített asztalt, kenyeret és bort kínált nekünk. Most már tudjuk, a kenyér és bor biblikus jelképe számára a földhöz, a házhoz, a hazához, a néphez való kötődés szimbóluma, a tékozló fiú megtérésekor a visszafogadás gesztusa. Kenyér és bor - a mindennapi betevő

falat és szellemi táplálék ma egyre inkább felértékelődik. Ki vitatná: zavaros, sorsfordító időket élünk. Meg vagyok arról győződve, hogy a legbonyolultabb körülmények között is a kiérelt értékekre szavazna Zoltánfy István. A hit erejére, a békesség-óhajtásra, a szeretet összekötő szálaira, a tékozló fiú megtérési esélyeire, a friss kenyérré és a vizezetlen borra.

A töredék és a torzó között talán az a különbség, hogy a töredék az egésznek csupán egy részletét képes felidézni, a torzó viszont hiányaival együtt az egész megtestesítője. A modern korpuszokon nem hiányoljuk a végtagokat, a milói Vénusz karok nélkül is képes az ölelésre. Viszont a tolókcocsiban szenvedő gyerek szájalmat kelt, egy baleset véres torzója megborzaszt. A művészet és valóság különböző dimenziói másként érintenek meg bennünket. Ami a mindennapok valóságában felfoghatatlan tragédia, az a művészet emelkedett szférájában katartikus élmény. Zoltánfy István művészete torzó-voltában is teljesnek tekinthető, kettétörtségében is sugallja egy teljes emberi élet nagyszerűségét, egy tudatos művészpálya elhivatottságát. A maradandóság arany fedezete, hogy festészetében sohasem az indulat, hanem az a gondolat diadalmaskodott, hogy a hangulatoknál mindig többre becsülte az érzelmeket.

Akit negyvennégy évesen az értelmetlen halál ragad el, nem kaphat feloldozást. Zoltánfy Pistát sem volt időnk búcsúztatni. Távozása tragikusan gyors és váratlan volt. Így hát számonkérhetjük adósságait: a dédelgett, de meg nem festett képeket, a már lekötözött, de tengerbe még nem dobott palackpostákat, a elmaradt kézfogásokat, öleléseket, vizlátokat... De mi adósok maradtunk örökre. S a túlélő lelkifurdalása végigkísér bennünket. Méltók voltunk-e hozzá? Viszonoztuk-e kellően nemes gesztusait? Megérdemeltük-e barátságát? Vajon miként ítélkezik a mennyei Sárkány tanszék borfoltos asztalánál?

Ezek a kérdések megválaszolhatatlanok...

Tandi Lajos

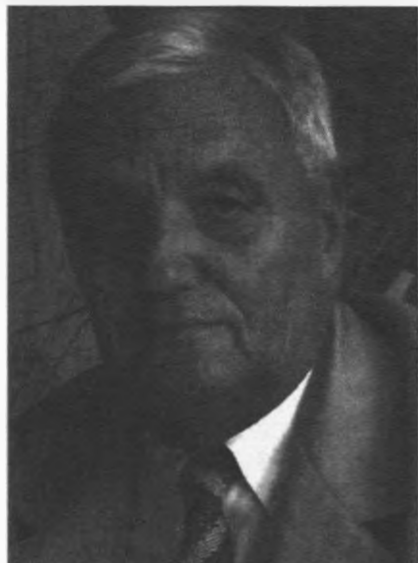
(Részlet A képiró - Zoltánfy István (1944 - 1988) című könyvből). A kötet korlátozott példányszámban megvásárolható a ReProStudióban. Érdeklődni a 30/690-6234-es telefonszámon lehet.

Az Alföld vonzásában

NOVÁK ISTVÁN VÁROSÉRŐL, ÉPÍTÉSZETRŐL, FELELŐSSÉGRŐL

Szegedet csak szeretni lehet. Már a látvány is páratlan. A Stefánia parkja a Tisza ölelésében, a múzeum, a Dóm tér sajátos hangulatú világára néző fogadalmi templom, a belváros eklektikus palotái, az újszegedi liget platánsora mindenkit Szeged szerelmesévé formálhat látványával és hangulatával. Az pedig, hogy a város gyűrűs-sugaras szerkezete gyorsan átláthatóvá, megélhetővé teszi a települést az idegen számára is, csak fokozza a hatást, Szegedet az ország egyik leginkább élhető-lakható városává formálva.

És ez csak a jelen, melyet a nagy víz utáni, európai rangú újjáépítésben alapoztak meg. Am Szeged jelene teremtő-romboló évszázadokban fogant. Melyekben többnyire nagyra hivatott városként élt és létezett, bár sokszor végiggázolt rajta a történelem. De Szeged mindig képes volt talpra állni. Ebben pedig nemcsak a történelem változásainak, a gazdasági-politikai konstellációknak volt szerepük, hanem a város lakóinak is. No meg azoknak a kiváló szakembereknek, építészeknek, akiket a város mindig megtalált önnön megújításához. Akik úgy voltak képesek a városban gondolkodva ki- és megtalálni Szeged új és leendő arculatait, hogy benne éltek a településben, hogy tisztában voltak az évszázadok történetében, a tájban és a városi társadalomban gyökerező lehetőségekkel és igényekkel. Márpedig építész csak akkor dolgozhat jól, ha a múlt és jelen szövetéből építi a jövőt.

1.

Sokan tudják, Szeged annak köszönheti létrejöttét, hogy fontos szállítási-kereskedelmi utak csomópontjában helyezkedett el. Erdély felől már a korai középkorban erre vezetett a Maroson át a só útja, aki pedig ebben a városban élt a XX. század közepén, az emlékezhet még a tiszai rakpart nyüzsgő képére, a kővel, homokkal telt uszályokat talicskával kirakó kubikusokra, a Felső-Tiszáról leúsztatott, idáig a vízen utaztatott faszállító tutajokra. Azt viszont már kevesen tudják, hogy e szállítási útvonalak találkozásánál és az erős helyi mezőgazdaságra alapozva milyen gazdagság halmozódott fel és milyen komoly gazdasági háttér született meg már a középkorban Szegeden.

Érdemes idézni Molnár Erik történészt, aki a magyar társadalom történetét vizsgáló könyvében a Corvin Mátyás halálától Mohácsig tartó időszakról szólva ismerteti, mekkora királyi adót fizettek a leggazdagabb magyar városok a kincstárnak. Ha leszámítjuk a 4600 forintot fizető, aranyat bányászó és pénzt verő Körmöcbányát, vagy a szintén bányaváros, évi 3600 forintra taksált Besztercebányát, akkor Buda járt az élen évi 2800 forinttal, Brassó 2100-zal a második, a harmadik helyen van holtversenyben 2000-2000 forinttal Pest, Szeged és a földesurának fizető Debrecen. Utánuk – és az évi egy-két-háromszáz forintot fizető városok előtt – még Kassa jön 1500, a kincses Kolozsvár 1000, Pozsony 750 forinttal.

* Novák István DLA építész, Ybl-díjast, Szeged volt főépítészt Prima Primissima-díjra jelölték

Szeged tehát gazdag volt. Az ország egyik leggazdagabb települése. Ezt a gazdagságot ugyan földrajzi helyzete alapozta meg, de a gazdasági élet hozta létre, kulturális központtá is formálva a várost. Bálint Sándor írta Szeged reneszánsz kori műveltségéről, hogy a török idők előtt jelentős fejlődés zajlott a városban, amely a Hunyadiak egyik kedvenc települése volt. A Szilágyiaknak például két kőháza is állt itt, Mátyás király is többször tartózkodott Szegeden. A reneszánsz mély nyomokat hagyott a városban. Felsőváros női szerzetesei nagyszerű kódexíró, -másoló műhelyükről voltak nevezetesek. Ekkorra olyan iparos réteg jött létre a városban, amely lényegében már iparművészettel foglalkozott. Kőfaragók, díszítő kovácsok, építőmesterek tették ismertté és fontossá a települést. Azaz már ekkor létrejött az a sokszínűség, amely valódi várossá tette Szegedet.

2.

És az is a város múltjához tartozik, hogy három iszonyú traumát kellett meg- és túlélnie Szegednek. A másfél százados török uralom ellehetetlenítette, elszegényítette a várost, amely csak lassan kezdett magához térni a XVIII. században. Mindenesetre 1840 táján már 65 ezer lakosa van. Évente 6-10 ezer szarvasmarhát, 60-100 ezer disznót szállítanak a városból más piacokra, gyapjából 15 ezer mázsa, a folyókon szállított fából pedig 800 ezer forint értékű cserél gazdát a szegedi piacon. Évente ekkor már 500

ezer mázsa szappant főznek a széksóból, 40 ezer mázsa hal, 120 ezer akó bor, 20 ezer akó szesz, 60 ezer mázsa dohány származik a város termelőitől, a heti vásárookra pedig átlagosan kétezer, áruval rakott kocsi érkezik mindenfelől.

A föllendülést ekkor újabb tragédia szakította meg, amely - szerencsére - a város újjászületését is segítette. 1879. március 12-én elvitte a várost a Tisza. A rombolás viszont lehetővé tette, hogy a kor legkorszerűbb városszerkezeti elveinek megfelelően születhessen újjá, legyen palotás várossá Szeged. Aztán a gyors fejlődést megszakította az első világháború, mely után Trianon következtében Szeged elveszítette gazdasági hátszágát azoknak az országrészeknek az elcsatolásával, melyeknek áruja hagyományosan a várost útba ejtve jutottak tovább a hazai és az európai piacokra. Szerencsére a tragédiában is volt valami jó. Ide költözhetett a kolozsvári egyetem, amely mára a város potenciáljának egyik - ha nem az első számú - meghatározó eleme lett. Azzal pedig, hogy az Európai Unió határai eltolódtak kelet felé, Szeged lassan ismét betagozódhat az évszázados hagyományokkal rendelkező régióba. Azonban újra meg kell találnia helyét a minden szempontból erős versenytársá lett Temesvár szomszédságában.

3.

Egy város jelene mindig a múlt és a jövő határán imbolygó pillanat, melyből számos lehetséges út vezet a jövőbe. És éppen itt van az építész felelőssége, hogy a lehetséges utakból megpróbálja a lehető legjobbat megtalálni. Ha nem így tesz, tönkretelheti a város élő, eleven szövetét. Szeged szerencséje, hogy mérnökei többnyire jól választottak. Az árvíz előtti, középkori városszerkezet például lényegében eltűnt a víz pusztításai után. Azonban Lechnerék a gyűrűs-sugaras szerkezet kialakításakor úgy jártak el, hogy a kivezető főútvonalakat a középkori utak nyomvonalán építették ki. Ezért is alakult úgy, hogy a szerkesztett város és a Tisza nyomvonal

tökéletes szimbiózisba került, ez hozta létre a város egyedülálló arculatát, ami repülőgépről tekinthető át igazán, gyönyörű látványt nyújtva a magasból. A természet és a mérnöki munka találkozása szépséget is áraszt, és a védettség érzetét is nyújtja a benne élőknek a városrészek máig körülírható, viszonylag zárt körvonalával.

Szeged esetében a középkorban alakult ki az a városszerkezet, amelyet jól és korszerűen integrált az árvíz utáni újjáépítés. A Palánk és a valahai vár környéke a mai belváros. A Palánk déli kapujától a mai Szentháromság utca vezetett a lápos-vizes részeken át a magasabban fekvő Alsóvárosra, amely a templom környékén alakult ki. A templomnak a rendházzal és az ispotállal meghatározó szerepe lett Szegeden abban, hogy körülötte kialakuljon egy olyan városmag, amely a későbbiekben elsősorban a mezőgazdaságból élők letelepedéséhez nyújtott teret. Ugyanígy, a magasabban fekvő részen jött létre a Szent György-templom körül Felsőváros, ahol a vízből élő emberek - hajósok, hajókészítők, fuvarosok - és az iparosok - kelmefestők, kádárok - laktak elsősorban. Később Szeged polgársága belőlük alakult ki. Ez a városrész is sajátos hangulattal rendelkezett annak idején. Azt hozzá kell tennem, hogy a Lechner-féle terv egyik következménye volt, hogy ezek a városrészek már nincsenek meg tisztán eredeti határaik között. Összeépültek, és nem mindig a legszerencsésebb módon. Ennek ellenére el kell ismerni, hogy Lechnerék a korabeli urbanisztika csúcsteljesítményét hozták. Hiszen az előkép, Párizs, illetve az akkor kialakuló bécsi és pesti körutas-sugarutas rendszerhez hasonlóan épült ki Szeged, amellyel a város az európai élvonalba került. Ennek fenntartása illetve továbbfejlesztése lényegében a mai napig is sikeresnek mondható. Ráadásul a víz elleni védelem céljából a város körül kiépült a körtöltés, ami zárttá tette ezt a gyűrűs-sugaras rendszert, amelyen belül azért valamiképpen fennmaradt illetve újjá formálódhatott az egyes városrészek sajátos hangulata is.

4.

Az eddigiekből is kiderült, hogy a városrészek központjával valaha a templomok szolgáltak. Az alsóvárosi ferences templom és kolostor egyféle kulturális központ is volt például a reneszánsz idején. Mert a város funkciókra épül. Már az első városok a vallás, a kereskedelem, a vendéglátás, a banki tevékenység és a kézműipar központjaivá lettek. A kézműipar ugyan mára kiveszett, helyére az oktatás, az egészségügy és az ipar került. Szeged szerencséje, hogy mindez jelen van falai között. Csak az a kérdés, hogyan lehet és kell élni mindezzel? Hogyan kell, lehet és érdemes térben elrendezni e funkciókat? Például annak tükrében, hogy a hatvanas-hetvenes években még rengeteg valahai üzlethelyiség irodaként vagy raktárként működött a belvárosban. Ma pedig azért aggódnak sokan, hogy a bankok kiszoríthatják a vendéglátást és a kereskedelmet, vagyis a sokszínű életet a megszépült, de drága belvárosból.

Valóban, a templom és az iskola volt a középkorban az a két fontos létesítmény, amely közösségi funkciói mellett építészeti is a város vagy városrész központjává válhatott. Hiszen például a szegedi Dóm téren ott állt Szent Demeter csodálatos középkori temploma, amelynek mára csak a tornya áll, mellé pedig később megépült a piarista gimnázium. Ennek az együttesnek kulturális kisugárzása is volt. Mindez a környéken lévő üzletekkel, boltokkal, vendéglőkkel teremtette meg annak az életformának a kereteit, amit városiasnak nevezhetünk. Ma ez még hangsúlyosabban jelentkezik, új jelenségeket is felmutatva. Például a nagy áruházláncok megjelenésével a kereskedelem jórészt a külső városrészekbe költözött, kiüresítve a városközpontokat. Ezért is van szükség egyes várospolitikára, hogy megtartsuk a belvárosban azokat a szolgáltatókat, amelyekre a városias léthez szükség van. Hogy be tudjunk ülni valahová, hogy bemehessünk egy könyvesboltba vagy egy régiségkereskedésbe.

Önmagában nem is baj, ha a tömegkereskedelem kihúzódik a külső városrészekbe. A nagy áruházak szinte mindenütt ezt teszik. Így viszont lehetőség nyílik arra a belső városrészekben, hogy az adottságokat megőrizve egyedi hangulatú építészeti tereket lehessen teremteni, melyeket betölthet az élet, s melyek igazán városiasá tehetik mindennapjainkat. A városközpont a település szíve, lelke. Régen az Oskola utca volt a főutca, melynek szerepét a Kárász utca vette át a Széchenyi térrel. És ami a legfontosabb: tovább kell élnie a hely szellemének. Azt pedig elsősorban az épületek őrzik. Maguk az épületek, illetve a belőlük kialakuló tér- és utcarendszer teremti meg az alapokat ahhoz, hogy bennünk, városlakókban kialakulhasson az az azonosságtudat, hogy ez az én városom, illetve az én városrészem. Ahogyan én most például Felsővárosban élek, és boldogan jövök haza nap mint nap, végig a Zárda utcán, ahol a rendbe hozott, esténként gyönyörűen megvilágított barokk kálváriaszobor fogad. Ez is otthonosságot sugall, mögötte a kolostorral és a templommal. Olyan környezetet teremtve, amihez én már ragaszkodom.

Ez is azt példázza, olyan városépítészetre van szükség, melynek eredményeként az emberek megtalálják azokat a pontokat, melyekhez ragaszkodhatnak, melyek a saját otthon érzetét keltik bennük. Az így kialakuló otthonosságérzet pedig a saját fontosságának érzetét is létrehozza a városlakóban, hogy citoyenné, felelős városi polgárrá válhasson. Mindez a város örökségének megőrzését szolgálja. Mert meg kell őriznünk, amit elődeink ránk hagytak épületben, terek részleteiben, szellemiségben. Ezért is küzdöttem mindig egy-egy épület elbontása ellen. Vegyük például a jezsuita rendház, a volt Kossuth Zsuzsa ápolónőképző épületének esetét, amit sokan és sokszor el akartak már bontani! Végül a szegediek összefogása és a műemlékes kollégák segítségével sikerült megmenteni, így a városképi jelentőségű épület kiváló otthont nyújthat majd az egyetem közgazdasági karának. És ha már a városban lévő egyetemnél tartunk, amikor főépítész lettem, éppen arról volt szó, hogy vigyük ki az egyetemet az Óthalmi úti laktanya területére, egy campust létrehozva ott. Véleményem szerint Szeged akkor halott várossá lett volna. Hiszen a nyári fesztiválforgalom után ősztől tavaszig a fiatalok, a hallgatók éltetik a várost, életet és nyüzsgést hozva falai közé. És nemcsak az élet pezsgő érzetét hozzák e falak közé, hanem segítenek a szolgáltatások és a vendéglátás fennmaradásában is. Mindenképpen városalkotó erővé válik az, ha tele vannak a teraszok, egyáltalán, ha minél többen használják a közösségi tereket. Csak ez mentheti meg ugyanis a belvárost.

5.

1995 nyarán kerültem főépítész beosztásba a városnál, amikor meglehetősen nehéz időket élt Szeged, például a balkáni háború miatt. Akkoriban inkább kis lépésekre nyílt lehetőség. Amit rögtön láttam: a belváros lepusztult állapotán kellene változtatni. Ekkoriban készítettük el a város új rendezési tervét, amit megelőzőt a védetté tett belváros kutatása. Kiss István városépítész vezetésével a vizsgálat tömbről tömbré, épületről épületre feltárta, mit is lehetne ezzel a területtel kezdeni. Az ez alapján elkészült részletes szabályozási terv az összes védendő házat tartalmazta, és lehetőséget teremtett a belvárosi gyalogostengely kialakítására. Elődeim közül ki kell emelnem Takács Mátét, akinek többek között Füle Lajos segítségével a hatvanas években sikerült megmentenie a belváros legjobb értékeit. Például azzal, hogy a paneles építkezés számára úgy jelöltek ki területeket, hogy az ne változtassa meg alapvetően a belváros karakterét. Ahogyan az sem ártott, hogy a gyűrűs-sugaras szerkezetre rátettek még egy külső körutat. A harmadik körútra épített lakótelepek nem véletlenül kerültek az ország legjobbjai közé, jól érzékelhető határokkal és zöld területekkel, alközpontokkal.

Igaz, a növekedésnek is megvan a maga átka. A nagyra nőtt Budapestnek hiába van zárt városszerkezete, a méretek nem teszik igazán megélhetővé a valódi identitás kialakítására egyelőre alkalmatlan városrészeket. Szeged is rég kinőtte már azokat az urbanisztikai kereteket, miszerint az élő és lakható város egy óra alatt gyalog bejárható. Ugyanis valódi identitások csak ilyen át- és megélhető

MIT TART LEGNAGYOBB KUDARCÁNAK?

Elkezdtek például a Mars tér rendbetételét, melyet országos tervpályázat alapján szerettünk volna megépíteni. De a tér esetében mindig olyan érdekek ütköztek, hogy az én időmben nem sikerült elkezdni a rekonstrukciót. Ez kudarc volt, akárhogy is nézem.

ÉS LEGNAGYOBB SIKERÉNEK?

A szegedi belváros, a Kárász utca-Klauzál tér rerekonstrakciója áll a szívemhez legközelebb.

méretekben születhetnek. Ha nagyobbá válik egy település az e feltételt kielégítő 50-60 ezres lélekszámnál, akkor jól elkülöníthető és megkülönböztethető városrészek adhatnak áttekinthető és megélhető kereteket a városlakóknak. Olyan közeget, amely az otthonosság, a valahová tartozás érzetét keltheti, és amelyhez ragaszkodni tudnak. Szeged városrészei szerencsére megteremtik e körülményeket.

6.

A városnak a múltban nagy előnye volt más településekkel szemben, hogy a városházán működött egy mérnöki hivatal, már Vedres Istvántól, az 1700-as évek végétől. Ha ez nincs, Lechnerék sem tudtak volna kire támaszkodni az árvíz utáni újjáépítéskor. A városnak volt egy nagyszerű főmérnöke, Tóth Mihály, aki részt vett a víz utáni újjáépítést vezető bizottság munkájában, és egészen az első világháborúig ő töltötte be a főmérnöki posztot. Az ő idejében épült például a Szent István tér csodálatos víztornya, ő tervezte a vízmű és a tűzoltó laktanya gyönyörű épületét.

E hagyományok is hozzájárultak ahhoz, hogy például Takács Máté egy erős építési osztállyal a háta mögött képes volt olyan mértékben érvényesíteni a hetvenes években az építészeti-urbanisztikai szempontokat a városvezetésnél Szeged formálásában, amely más településeken nem sikerült igazán. Hiszen az építész, legyen bármily kiváló is, nem dolgozhat sikeresen akkor, ha nem sikerül megnyernie a város vezetését. Nagy hibának tartom viszont a mérnöki hivatal megszüntetését, bár ennek hatásait Takács Máténak még sikerült kivédenie. Mint ahogy Kiss Lajosnak is, aki létrehozta a főépítész irodát, amelyet utána Orosz Bálint, majd én vettem át. Szerencsétlennek tartom azonban, hogy most az iroda a városházi információözöntől elszakítva, elkülönülve működik.

Mindenesetre tény, hogy városok otthonosságát, át- és megélhető mivoltát alapvetően az áttekinthető, identitásokat kialakító településszerkezet teremti meg. De az ördög a részletekben lakik. Az igazi otthonossághoz szükség van egyedi, gazdag formavilágot nyújtó terekre, sajátos hangulatokat teremtő homlokzatokra, portálokra, plasztikai elemekre, „bútorzatra”. Kávéházakra, teraszokra, vagyis olyan nyilvános, közösségi terekre, melyekre – mint valaha

a római fórumon – kiterjedhet a magánszférából az élet, hogy valóban városiassá válhasson. Minderre csak egy példát mondok. Ahogyan a Szeged Plaza elhelyezése új értékeket teremtett, aminek révén sikerült rendbe hoznunk egy lepusztult, nádas területet. És a pláza egyben központja is lett annak a lakótelepi városrésznek.

Mindig ragaszkodtam ahhoz, hogy örökségünk megmaradjon. Az épített örökség védelmét alapvetően fontosnak tartottam. Ragaszkodtam ahhoz, hogy az új épületekre tervpályázatot írjunk ki, hogy a lehető legjobb megoldások szülessenek. Erre azt hiszem jó példaként szolgálnak a Szent István téri épületek, amelyek a magasabb belvárosi épületeket szépen „lelépcsőzik” a földszintes-egyemeletes polgárvároshoz, jó kapcsolatot teremtve azzal.

7.

Amíg egészségem megengedi, folytatom környezetalakító munkámat. Jelenleg a Tisza partjára, a stadion melletti üres telekre (fatelepe, Hafner-telep) készítem a terveket. Itt az épített és a természeti környezet találkozási pontján újra átélhetem azt az alkotási folyamatot, amit Szeged megteremtői érezhettek, ugyanis Szegeden az épített és a természeti környezet áthatja egymást.

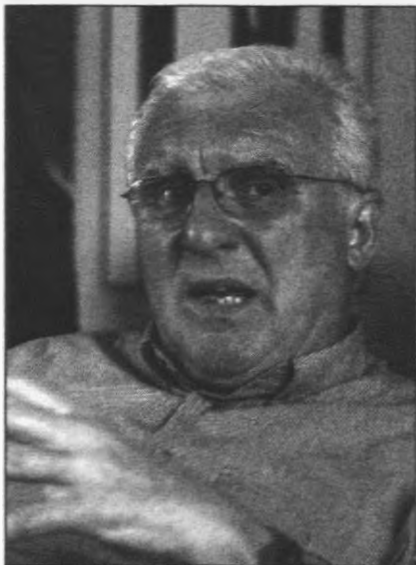
Ha elfogadjuk, hogy a szerves lények a Naprendszerből, a Földből mint szervetlen égitestből szakadtak ki és öntörvényűen fejlődtek tovább, akkor tudjuk, hogy létünk különválásból és összetartozásból alakul ki. Ember és környezete között azonban szakadás keletkezhet, a város, az épület, a tárgy, az épített környezet a szakadék áthidalására született meg. Ennek a művi környezetnek a „kitalálója” minden időben az építész volt. Jól-rosszul, de teljesítette a feladatát. Elmondhatom, hogy én is igyekeztem feladatomat jól ellátni akár építészként, akár főépítészként.

Pályám és sorsom a magyar Alföldhöz kötött. Az Alföld neveltjeként megtanultam tisztelni elődeim erőfeszítéseit, hogy mostoha helyzetünkön mindig tudtak változtatni. Életem során arra törekedtem, hogy megfeleljek a kihívásoknak, és szolgáljam környezetemet, városaimat és az ott élő embereket. (Egy fejezet a *Novák István városai* című kötetből)

Lejegyezte: **Szávay István**

Baross Gábor hangja

BESZÉLGETÉS BAROSS GÁBOR FŐZENEIGAZGATÓVAL

Ha éppen nem zenekari ügyekkel foglalkozik és nem trombitál, szívesen úszik és kerékpározik; vérbeli muzsikus, s noha nem karmester, mégis igazi dirigens – abban az értelemben mindenképpen, hogy főigazgatóként több mint egy negyedszázadon át irányította a győri szimfonikusok zenekarának életét. Baross Gábor az idén július elsejétől azonban a Tisza-partra szerződött, ő nyerte ugyanis a Szegedi Szimfonikus Zenekar élére kiírt pályázatot. Amint kiderül, az új vezetőnek számunkra is bőven vannak ötletei.

- 1982-től egészen a közelmúltig igazgatta a győri szimfonikus zenekar ügyeit.

- Elég csak egy kicsit visszatekinteni, és látszik, hogy egy meglehetősen „röghöz kötött” győri polgár voltam. Már a dédnagyapám is ott élt a városban, magam is Győrben születtem, s itt végeztem a tanulmányaimat. Az iskola végeztével is maradtam, eszem ágában sem volt elhagyni a várost. Amikor lett volna lehetőségem elmenni a Budapestre, akkor sem tettem, azt mondtam, minek álljak be a fővárosban nyolcadik trombitásnak, amikor itthon az első is lehetek. Éltem tehát Győrben az életem, és még csak nem is nagyon készültem arra, hogy igazgató legyek – fújtam boldogan a trombitámat. Koncert koncert után, s a zenekari munkán kívül foglalkoztam szólóügyekkel, kamarazenével, sőt tanítottam is. Aztán jött 1982: elment az igazgatónk. A Győr-Sopron megyei tanács döntéshozói a zenekarral egyetértésben ekkor arra a gondolatra jutottak, hogy nekem kellene ezt az állást betölteni. Mit mondjak, nagyjából úgy ért ez engem, mint derült égből a villámcsapás, így kértem néhány nap gondolkodási időt. Amikorra meghánytam-vettem magamban a dolgot, úgy gondoltam, hogy megpróbálom. Öt évre szólt a kinevezés – s ebből lett aztán ez a huszonhat esztendő.

- Megfért egymás mellett az igazgatói állás és az aktív zenekari muzsikálás?

- Jó darabig párhuzamosan muzsikáltam is, bár természetesen nem volt munkaköri kötelességem, fizetést sem kaptam érte, de ragaszkodtam ehhez, mint suszter a kaptafájához. 2002-ig tartott ez, amikor elfoglaltuk az új koncerttermünket. A helyzet egyébként hasonlatos volt a szegedihez, ott is egy valamikori mozi, az átalakított Rába Filmszínház adott otthont a zenekarnak. Ekkortól már annyira lekötötték az időm az igazgatói feladatok, hogy nem tudtam eleget gyakorolni. 2002 májusában volt az utolsó hangversenyem, ma is emlékszem a műsorra.

- Milyen megoldandó nehézségekkel, gondokkal találkozott Győrben?

- Az első és a legfontosabb nehézséget, ami mindjárt 1982-ben jelentkezett, a zenekar tagjai és a vezetőség közötti, gyakran antagonisztikus ellentétek jelentették. Ezek jellemzően nem művészeti, inkább szociális, érdek-képviseleti, munkaügyi problémák voltak. Ebben nekem az jelentett nehézséget, hogy szembekerültem azokkal a kollégákkal, akikkel addig együtt muzsikáltam. El is telt egy-két év, amíg megfelelően kezelni tudtam ezt a helyzetet. Azonkívül természetesen minden zenekari vezetőnek állandó és visszatérő gondja az anyagiak kérdése, a pénz. Ebből persze Győrben sem volt elég, de az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy ha megkérdeznénk egy Linzben, Klagenfurtban vagy Bécsben működő zenekar igazgatóját, valószínűleg ugyanezt mondaná.

- Hogyan élte meg a zenekar a rendszerváltás éveit?

- Nagyon nagy változást jelentett ez az időszak. Rögtön megváltozott például a fenntartó személye. Addig a megyei tanácshoz tartoztunk, ez a szerv pedig nem tudta tovább föl vállalni, hogy színházat, zenekart, bábszínházat, balettársulatot üzemeltet. Ha a város is elhárítja ezeket a feladatokat, akkor egyszerűen végünk lett volna. Márpedig ezek

valóban nem tartoztak a kötelező jellegű feladatok közé, hiszen nem óvodáról, iskoláról vagy könyvtárról volt szó. Ez a változás azonban, hogy kicserélődtek a főnökeink, egyúttal azt is jelentette, hogy nem volt többé olyan nagyvonalú a dolgok kezelése, mint korábban. Azelőtt előfordult, hogy hónapokig nem találkoztam a megyei művelődési osztály vezetőjével, a városnál szinte napi kapcsolatba kerültem vele, és egészen más elvárásokat is támasztottak a zenekarral szemben.

- Beleszóltak talán a zeneművészeti kérdésekbe?

- Nem kifejezetten zeneiek voltak ezek az elvárások, leginkább a pénzügyi gazdálkodást érintették, és keményen be is vasalták rajtunk. Látnunk kellett, hogy a túlélésnek úgy látszik, ez az ára, de egy év alatt kitűnő munkakapcsolat alakult ki közöttünk. Igaz, néhány ártatlan kis trükkhöz folyamodtam, amelyekre szükség is volt, Győrben ugyanis például a 36 tagú képviselő-testület tagjai nemigen jártak koncertre. Megbeszéltem hát a polgármesterrel, hogy néhány jeles állami ünnepen adjon a zenekar egy-egy rövidke műsort. Ennél jobb alkalmat nem is találhattam volna, hogy a képviselők megismerjék a zenekart. Az ötletem sikeresnek bizonyult, szinte egy csapásra megváltozott a várospolitikusok hozzánk való viszonya, ami persze fokozatosan a támogatásokról való szavazatokban is megtestesült. A rendszerváltás utáni esztendőket követően nagy löketét az adta, amikor a zenekar megkapta egy gazdaságilag csődbe ment mozinak az épületét. A mérete mindenképpen imponáló volt, hiszen emlékszem, hogy 1960-ban 800 személyes nézőtérrel adták át a Rába Filmszínházat. Az épület újjáalakítása után a hangversenytermet a város szülőtérről, Richter János Európa-hírű karmesterről neveztük el. Azt hiszem, ez volt az az impulzus, amitől valódi intézménnyé vált az új otthonunk. Onnantól kezdve nem kellett kuncsorogni a színházigazgatónál, hogy szeretnénk koncertet rendezni, de ne legyen sok a terembérleti díj – új dimenziók nyíltak meg.

- Jött tehát 2007, s hirtelen az ország másik felébe került. Mi volt az oka ennek a jókora váltásnak?

- Az igazgatói posztot ötvenként kellett megpályázni, a legutóbbi mandátum az idén járt le. Elmentem tehát érdeklődni a főnökökhöz, a polgármesterhez, mik az esélyeim. A legnagyobb csodálkozásomra azt mondta, Győrben az a szokás, hogy 62 éves kor után már nem neveznek ki senkit igazgatónak. Elképzelhető, milyen rossz szívvel hallgattam ezt: egyrészt nem túl örömteli, ha az embernek felhívják a figyelmét a saját korára, másrészt pedig egyáltalán nem tartottam ezt elfogadható magyarázatnak. Mindenesetre megköszöntem az egyenes, nyílt szavakat, még arra is megkértem a polgármesteremet, hogy tartson meg a jó emlékezetében. A sors ekkor a segítségemre sietett, mert ki volt már írva a pályázat Győrben, de ki volt írva Szegeden is. Szegeddel addig nagyon érintőleges kapcsolatom volt csak, néhány zenekari tagot ismertem csak, és az országos szövetségi munka révén Gyüdi Sándort, a szegedi szimfonikusok akkori igazgatóját – végül is beadtam a pályázatom a Tisza-parti városhoz.

- Július 1-jével egy új korszak kezdődött el, immár a szegedi zenekar igazgatói székében.

- A ténykedésem érdemi részét azzal kezdtem, hogy kilenc olyan kolléga szerződését, akik a színházi zenekarok kerültek át a szimfonikusokhoz, az egy évben meghatározott időtartamot határozatlanra változtattam. Ez ezeknek a muzsikusoknak egzisztenciálisan egy hatalmas előrelépést és megnyugvást jelentett. Egyidejűleg megismerkedtem a szakszervezeti bizottsággal, a közalkalmazotti tanáccsal - látom, hogy a muzsikusok között jól működnek ezek az intézmények. Bár emlékszem, még a pályázatomban is megírtam az álláspontom, hogy azért egy zenekarban vagy egy színházban a demokráciának is vannak határai, mert amint a karmester föláll a pulpitusra, onnantól kezdve diktatúráról beszélhetünk. Nemigen képzelhető el, hogy muzsikusként és elkezdjem vitatni a tempót, vagy nem értek egyet a karmesteri instrukciókkal.

- *Nyilván eltér egymástól a győri és a szegedi zenekari élet. Különböznek a feladatok?*

- A győri zenekar valamivel kisebb a szegedinél, 74-en voltunk az itteni 98-cal szemben. De ennél alapvetőbb különbség, hogy ott nem munkaköri kötelesség ellátni a színház zenekari feladatait. Annyiban volt csak közünk a teátrumhoz, hogy - ez még Korcsmáros György igazgatósága alatt alakult ki - egy operabemutatón, és az azt követő 10-15 előadáson kellett közreműködnünk. Viszont rengeteg koncertet játszottunk: a legutóbbi évadzáró társulati ülés összegzése szerint 113 hangversenyt adott a győri zenekar. Ez nagyon sok, és ehhez a 113-hoz jön még a tizenöt színházi előadás, ezt csak azért nem számolom bele, mert ott csak egy töredéke játszott a zenekarnak. Tehát az egyik legfontosabb különbség, hogy a feladatok másképpen jelentkeznek. A szegedi zenekar létszáma viszont elegendő ahhoz is, hogy ezzel már illik megoldani akár a legnagyobb művek megszólaltatását is. Én éppen ezért örülök ennek, hiszen így repertoárra kerülhetnek nagyszerű későromantikus művek is Mahlertől, Brucknertől.

- *Itt azért már van ennek bizonyos hagyománya...*

- Tudok róla, hiszen szívesen emlegetik a legutóbbi idők nagy zenekari vállalkozását, a Walkürt, amit Kesselyák Gergely vezényelt. Amikor ennek a híre eljutott hozzám, még el is jöttem Szegedre, hogy beszéljünk Gyüdi Sándorral erről néhány órát.

- *Nemcsak a nagyszínházban, hanem itt, a Korzó Zeneházban is lehet hangversenyeket rendezni, bár kisebb terem, értelemszerűen kisebb hallgatósággal, ez a repertoárt is bizonyos mértékig meghatározza...*

- Ezzel kapcsolatban komoly terveim vannak a jövőre nézve. Áttekintettem az itteni helyzetet, s látom, hogy a zenekar évente 50-60 koncertet ad. A törzsközönség összetételében azonban szeretnék egy kis előrelépést: jó lenne növelni az ifjúsági hangversenyek számát. Utólag nagyon sajnálom, hogy Győrben csak az utolsó öt-hat évben jutott eszembe, hogy a legkisebbeket, az óvodáskorúakat hozzuk be a hangversenyterembe. A kísérlet nagy sikert aratott a gyerekek körében, olyan kontaktusba kerültek a muzsikusokkal és a hangszerekkel, mint sehol másutt. Itt Szegeden ezt is nagyon fontosnak tartanám, hiszen a Korzó Zeneház terme már csak intimitásánál fogva is ideális helyszín lenne az ilyen jellegű foglalkozásokhoz.

- *Ehhez persze nemcsak helyszín és zenekar, nemcsak marketingmunka, hanem megfelelő műsor is kell.*

- Hál istennek, a zeneirodalom szinte végtelen. Kínálják magukat az olyan darabok, amelyeket el lehet játszani akár a négy-öt éveseknek is. Nemrég halt meg például szegény Hidas Frigyes: van már vagy húsz éve, hogy megkértem, írjon egy darabot az Öreg néne őzikéje népszerű történetére. Meg is csinálta, maga a darab nyolc-tíz főnyi előadói apparátust igényel. De hozhatnám példaként Lendvai Kamillót és A rendíthetetlen ólomkatonát, s persze ott vannak a nagy klasszikusok is, a Diótörő, a Péter és a farkas és így tovább. A lényeg, hogy a legjobb műveket kell megtalálni és előadni. Mondok azért egy negatív példát is: Győrben történt. Azt hiszem, 1970-ben az akkori Filharmónia szervezett koncertet, ahol egy Bach-kantátát adtunk elő reggel nyolc órakor a Rába moziban az iparitanulók-iskola diákjainak - s Sziklai Erika persze német nyelven énekelt. Én még ekkora érdektelenséggel talán soha nem találkoztam: szotyolát rágtak, kártyáztak a koncert közben - no ezért van jelentősége a jó szervezésnek. Sok múlik a műsorvezető személyiségén is, nem véletlen, hogy annak idején Varga Károly vagy Lukin László gyerekek tömegeit volt képes bevonni a koncertterembe. Úgy vélem tehát, hogy ez a misszió tehát egy zenekar számára stratégiai kérdés kell legyen.

- *Minden zenekari muzsikus számára csábító lehetőség a külföldi turné.*

- Ez természetesen így volt Győrben, és így van itt Szegeden is. Am az ember akarva-akaratlan összehasonlít. A szülővárosomat és a mostani munkahelyemet összevetve például kiderül, hogy meghatározóak lehetnek a földrajzi adottságok. Ha feltesszük, hogy a győri zenekar elmegy Bécsbe egy koncertet adni, beül a buszba kettőkor, főpróba, előadás, és éjfélre otthon vannak. Egy szegedi, miskolci vagy egy debreceni zenekar még el sem jutott Hegyeshalomig, amikor a győriek szinte már túl vannak az egészen. De hogy mennyire fontos kérdés ez, arra mondok egy példát. Még mint pályázót hívott meg a zenekar ide magukhoz, hogy megismerkedésképpen húsz percben mutakozzam be - aztán persze a muzsikusok is érdeklődtek. A három kérdésük közül az egyik éppen ezt, a külföldi lehetőségeket firtatta. Azt válaszoltam erre, hogy igyekszem majd a 26 éves igazgatói pályafutásom alatt kialakított ausztriai és németországi kapcsolataimat átplántálni Szegedre. Nem alaptalanul mondtam, ugyanis ezen a területen nagyon sok minden személyhez kötött.

- *Ez azért mégsem biztos, hogy olyan könnyű lesz - az itteni színházi kötelezettségek nyilván behatárolják a lehetőségeket is.*

- Úgy gondolom, a 98 fős létszám azért jelentősen könnyít a dolgon. Ritka, amikor az utolsó emberig mindenkire szükség van egy előadáson, ezért mégiscsak lehet talán majd turnékon is gondolkodni. Fordítva is igaz a dolog: előfordul, hogy az impresszió - viccesen szólva - csak „egy busznyi” zenekart kér, ezzel azért már nagyon sok mindent el lehet játszani, mégis marad muzsikus itthon is.

- *Mint főigazgató mennyire tartja szükségesnek beleszólni a zenekar művészeti életébe, például a repertoárba?*

- Ismét csak a győri éveket tudom példaként felhozni. Tizenegy évig dolgoztam Medveczky Ádámmal, akiről el lehet talán mondani, hogy a mai magyar karmester-generáció doyenje. Hetven felé ballag, hál istennek nagyon sokat vezényel Győrben is, az Operaházban is, tanít a Zeneakadémián stb. Mi ez alatt a tizenegy év alatt fantasztikusan jól tudtunk együtt dolgozni. Évadonként rendszeresen kialakítottuk a repertoárt, különböző szempontok figyelembevételével. Itt természetesen nem elhanyagolandó a közönség igénye, azonban ezt sem lehetett kizárólagosan kiszolgálni, mert ebben az esetben csak Liszt Les preludes-jét, Csajkovszkij b-moll zongoraversenyét és egyéb komolyzenei slágereket játszhattunk volna. Azt gondolom, Gyüdi Sándorral, aki a Szegedi Nemzeti Színház-beli főigazgatói munkája mellett a zenekarnál művészeti vezető, karmester, meg fogjuk tudni oldani ezeket a feladatokat. Én tiszteletben tartom az ő művészi elképzeléseit és azt, amit szükségesnek tart beemelni a repertoárba a zenekar fejlődése érdekében. Én pedig már a pályázatomban megemlítettem, hogy mennyire fontos például a bécsi klasszikusok közül Haydn-szimfóniákat játszani - fantasztikus ezeknek a műveknek a zenekarnevelő hatása. Nemcsak a zenei fegyelemre gondolok, hanem arra, hogy ezek a darabok igen jól karbantartják például a vonósoknál a játék színvonalát, megőrzik a manualitást. Ami Csajkovszijnál a nagy-nagy hangzásba esetleg belefér, itt ordítóan kilóg, legyen az akár csak egy rossz hangindítás. Tehát akár néhány kompromisszum árán, de mindenképpen lehetségesnek tartom, hogy a művészeti vezetéssel közösen egy nagyszerű műsorterv alakuljon ki.

- *Most, hogy a munka ide köti, Szegedre is költözik, vagy ingázni fog?*

- Én már most is itt lakom a városban, bár ez még ideiglenes viszonyok közepette. A szegedi lakhatásra valószínűleg ősszel találunk egy megnyugtatóbb módot. A feleségem nyugdíjas, ő egyelőre maradt Győrben, tehát most „pendlizek”, hétfőként járok vissza a családomhoz.

- *Jó, hogy szóba került a család. Van, aki folytassa a muzsikusi pályát?*

- Érdekes, hogy az én felmenőim közül senki sem foglalkozott a családban zenével, a szüleim viszont annak idején jó polgári szokás szerint beíratk zongorázni. Nagyon utáltam. Érdekes módon évekké később a trombitát már saját elhatározásomból, önszántamból választottam, s úgy látszik, egy életre szól ez a döntés. A gyerekeimnél más a helyzet, ők eleve a zenei pályát választották, tehát bőven van, akik a muzsikusi vénát továbbörökítik.

- *Mit csinál, amikor éppen nem zenével vagy zenekari ügyekkel foglalkozik?*

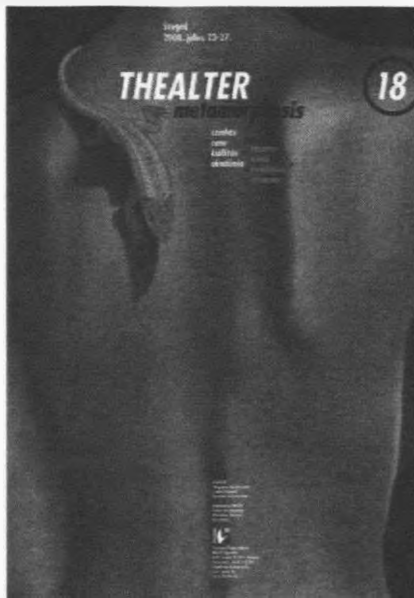
- A mai napig nagyon szívesen kerékpározom és úszom, és remélem, hogy Szegeden sem kell lemondanom ezekről. Nem tud véletlenül érrefelé egy jó kis biciklipályát?

Papp Ferenc

Átváltozó terek

METAMORFÓZISOK A 18. THEALTER FESZTIVÁLON

Van-e a tereknek emlékezetük? Ha van, Szeged terei sokat mesélhetnek azokról a júliusokról, amikor a THEALTER alternatív színházi fesztivál előadásai benépesítik a Régi Zsinagógát, a Régi Hungária épületét vagy épp a Klauzál és a Széchenyi teret. A MASZK Egyesület idén tizennyolcadik alkalommal rendezte meg a fesztivált, amelynek a nagykorúság változásokat is hozott. A THEALTER ugyanis újra önálló lett, öt év után elbúcsúzott a szegedivé lett országos alternatív színházi szemléltől, hogy az előadások között versenyhelyzetet nem teremtve, gazdag nemzetközi mezőnyt felvonultatva tematikus fesztivállá váljon. Az idei THEALTER központi választott motívuma, a „metamorphosis” pedig amilyen átfogónak, olyan izgalmasnak bizonyult. A THEALTER idei struktúrája gazdagodott is megújult önállóságában: az al- vagy inkább társrendezvényeknek köszönhetően egész napos programmá változott. Délelőttől a Maszkaland műhelyei várták a 10-től 17 évesig terjedő alkotni váró korosztályt a Vasvári Pál Szakközépiskolában, délután pedig az Ekisfeszt egyetemi kis fesztiválja látta vendégül a JATE Klubban az ország egyetemi színpadjait vagy épp a THEALTER kisesszép pályázatának felolvasóülését. Az este a hazai és a külföldi alternatív fellépőké, a koncerteknek köszönhetően pedig minden nap másnap hajnalban végződik. A rengeteg élményt rengeteg híradás kíséri, a THEALTER-nek saját újságja és rádiója is van, amely napról napra követi a bőség zavarának fesztiválját, mi azonban nem az idő, hanem a terek emlékezete szerint beszéljük el, mit is láttunk július 23. és 27. között Szegeden.

A MINDENNAPOK TEREI

(Macskakőből tengerszint) Ha a néző nem megy előadásra, az előadás megy a nézőhöz – ez is lehetne a jelszava azoknak az utcaszínházi előadásoknak, amelyekbe nem lehet nem belebotlani a belvárosban járva. Az idei THEALTER talán legvárásosabb előadása, a kanadai Les Sages Fous társulat *Bizarrium: Aquarium* című előadása három éjszakán át világította be éjszakai fényeivel a Klauzál teret, láthatóan egyre nagyobb sikerrel – a harmadik éjszakán, talán a hatékony suttagó kampány miatt is szinte már látni sem lehetett a tömeget. Hiszen ez is metamorfózis: ahogy a mindennapi terek átalakulnak a színház, a valami más terévé. A kanadai clownok pedig értenek az átváltozás misztériumához: ahogy feltűnnek ütökopott hajórommukkal a tengert kutatva, nem csoda, hogy meg is találják. Mindig itt és mindig most találják meg. És mindig köztünk. Ahogy az éjjelenként egyre nagyobb tömegben hajóznak a Klauzál tér egyik oldaláról a másikra, a közönség valóban hullámmódon követi őket, hogy aztán velük együtt merüljön el valami közös, de mégis személyes mélységbe. A hajó, amellyel tengerre szállunk, ugyanaz, amelynek roncsát megtaláljuk a mélyben: a kérdés csak az, mit rejt ez a mélység.

(Sétálásból vizsgacirkusz) A bizarr akvárium azt sejteti, bárhol születhet a tenger. Az utcaszínház azt sejteti, bárhol születhet művészet. Művéség nélkül. Ezért tanulságosak mindig a szentesi Horváth Mihály Gimnázium drámatagozatosainak szabadtéri előadásai is. Idén az Első Magyar Garantáltan Pártsemleges Politikusképző Artistaiskola Vizsgacirkuszát hozták el a fesztiválra, amely előadás afféle szabad commedia dell'arte módjára neveltette, szórakoztatta, lepte meg az érdeklődőket vagy csak a Klauzál és a Széchenyi tér gyanútlan járókeit. Sokunk számára azonban nem a politikai kabarét súroló hangvétel, az aktuális utalásokkal terhelt szöveg vagy a gimnazista előadás meglepően alapos közéleti tájékozottsága

volt a legszembeütőbb jellemzője a pártsemlegessége miatt minden pártból egyaránt bohócot csináló vizsgacirkusznak, hanem az a felszabadult energia, amely árad a szentesi diákokból, és amely akarva-akaratlanul a nézőket is elragadja. A közös játékokra hívás vagy – ahogy mondani szokás – a néző bevonása önmagában már eléggé klasszicizáló avangárd fogás, hogy semmit ne mondjon, ám csak önmagában ne. A Horváth Mihály Gimnázium előadásainál az egyéniség energiáinak felszabadulása azonban meggyőző önérték – minderről egy másik előadás másik terében még inkább meggyőződhetünk.

(Katedrából színpad) A szentesi – meg persze mindenféle – diákok jutottak eszembe Scherer Péter Klamm tanár úrnak óráján ülve is. A Novák János rendezte Klamm háborúja című monodramát a Vasvári Pál Szakközépiskola egyik tantermében valódi tanóráként élhettük meg. Talán erőteljesebben hathatott volna mindez, ha nem tudjuk, hogy színházba jövünk, ha tényleg olyan diákok lennénk, akik váratlanul szembesülnek egy tanár embertelen emberségével és önmagával való meghasonlásával, egy a természetességet és a műviséget eldönthetetlenül elegyítő órában. Scherer – természetesen – azonban nagyszerű színész, ha a naplót lapozza, félsz, hogy kiszólít, ha kiosztja a dolgozatot, elkezdesz írni. A nézőket mégis sajátos módon, épphogy passzivitásukat kihasználva, azt aktív részvétellel fordítva vonja be az előadás: így válunk mindannyian a Klamm tanár úrnak hadat üzenő, a tanításának ellenálló diáksereggé. Akik, mivel illedelmes nézők, nem csavarják ki Klamm kezéből az öngyilkos pisztolyt, akik nem tiltakoznak a meghasonlott felismerés ellen, hogy az iskolában, ahol a tanár a diák ellenére akarja megtanítani a tananyagot, „minden tanár gyilkos”. A pisztoly eldördül és játékpisztollyá válik, Klamm főbe lövi magát és Scherer meghajol. Kell ennél több átváltozás?

KÜLÖNLEGES HAJÓ A KLAUZÁL TÉREN

A RÉGI ZSINAGÓGA

(Templomból börtön) Persze, hogy kell, miért ne kéne. Az öngyilkos Klamm tanár úrról pedig az ugyancsak öngyilkos Rudolf Hess jut eszembe, pontosabban a Rudolf Hess tízparancsolata című előadás, amely ugyancsak monodráma. Az idei THEALTER amúgy is mintha a monodramák fesztiválja lett volna, vagy csak a véletlen hozta úgy, hogy egyre több előadás bízik az egy emberre épülő előadás energiáiban. Egy közelről szemlélt színész meggyőző jelenléte talán valóban több lehetőséget rejt önmagában, mint száz statiszta mozgatása; több lehetőséget, igaz, több felelősséget is. A felelősség járt a fejemben a Régi Zsinagógában, a THEALTER talán legmeghatározóbb színházi helyszínén ülve is, amikor Harsányi Attila Rudolf Hess-monodramáját figyeltem. Alina Nelega drámaszövege már önmagában kegyetlen: a negyvenévnnyi börtönbüntetés után cellájában öngyilkosságot elkövető háborús bűnös élete utolsó estéjén számot vet önmagával, de nem bán meg semmit. Náci tömeggyilkos, akinek akkora hályog ül a szemén, hogy ha lehullana, belehalna a székenbe. Bár belehal így is. De akkor mibe? Talán a hamis önigazolás elviselhetetlen terhébe? Zavarbaejtő az előadás. És zavarbaejtő Harsányi hangban, mozdulatban és színpadi jelenlétben tökéletes alakítása is, amivel egyszerűen képtelenség azonosulni. És zavarbaejtő a zsinagóga helyszíne, ahogy a zsinagóganak az előadás, amikor a kifordított tízparancsolat-magyarázatban önigazolást kereső Hessről kiderül, valójában a jelek nélküli Isten eredmény nélküli keresése löki a kézzelfogható bizonyosságokkal hitegető fasizmushoz. Engem, ha valamire, akkor erre figyelmeztetett ez a pokoljáró előadás: a bizonytalanság, a hit bizonytalanságának bátor elfogadására.

(Kerítésből díszlet) A Rudolf Hess tízparancsolata megmutatta, miként válhat a helyszín öntudatlanul is szereplővé, az Andaxínház többször, többhelyütt és mindig máshogyan bemutatott Körvonalkorrekciói pedig megmutatták, miként

hívhat életre maga a tér táncokat - vagy ami ugyanaz, miként hívhatók életre a terek táncok által. Az Andaxínház táncosai megjelennek és eltűnnek valahol, vezetnek valahová, körbetáncolják a Régi Zsinagóga kovácsoltvas kerítését, megérintik talpukkal a méltóságteljes fehér falakat (egy-egy lábnyom talán még most is látszik a falon), és eltűnnek a templomban magában.

(Görcsből tánclépés) Hogy aztán mi is eltűnjünk ugyanott. Például Bozsik Yvett társulatának Lélektánc című előadására, amelyet talán a legnagyobb érdeklődés, legnagyobb siker, ugyanakkor legnagyobb kétkedés övezett. Bozsik előadásának ugyanis már az alapötlete is amilyen fontos, olyan kényes problémát érint: mozgássérültek, vakok és ép táncosok táncolnak benne együtt, közösen. A vállalkozás kényességét pedig az a kérdés adja, hogy a fogyatékos táncosoknak milyen szerepeket oszt a koreográfus, az előadás hogyan szólhat valóban egymás feltétlen elfogadásáról? Bozsik koreográfiáját azonban láthatóan jobban érdeklik a tánc, a mozgás határai, mint a tolerancia korlátai - és számomra épp e szemszögből válik meggyőzővé és csöppet sem tiszteletlenné az előadás. A Lélektánc színpadán ugyanis nincs különbség mozgássérült és épnek tekintett mozgású tánc között, a mozgássérült táncosok görcsei vagy rágásai valódi tánclépésekként fonódnak egybe a mások mozdulataival és a zenével. Az előadást pedig folyton megszakítja egy konferansziéhang, amely a vakok számára is kommentálja a színpadképet. Szép, idilli álmom a Lélektánc, ahol mindenki segít mindenkinek, ahol együtt, közösen töltjük be a tereket, ahol a kölcsönös együttérzés természetes? Talán. Bozsik előadásában ugyanakkor a hétköznapi értetlenségeket újratáncoló apró történetek is helyet kapnak, hogy az előadás vége is kétségekkel teli legyen: az asztalokon lépkedő vak fiú nem tud hova tovább haladni, csak körbe-körbe foroghat, villódzó fények között elveszeten.

KANADAI TEÁTRISTÁK

(Félhomályból mozdulat) Efféle magányból indult a THEALTER napokkal ezelőtt látott nyitóelőadása, a svájci Trefeli József társulatának Oorfeusz című előadása. Igen, így, három o-val, három ember tökéletesen összehangolt magányával, amit három táncos pontos és részletgazdag mozdulatai keltenek életre. Trefeli koreográfiája távol áll az epikus táncszínház gyakorlatától, amennyiben nehéz racionális kapcsolatokat találni a különböző epizódok között, amely epizódok ugyanakkor csupa kis történetzilánkok, egyszerre humoros és tragikus vetületei az egymásba gabalyodott vagy egymásba gabalyodni nem tudó soroknak. Emlékezetes előadás az Oorfeusz, a szó szoros értelmében az, hiszen azok közé a színházi esték közé tartozik, amelynek részletei sokáig motoszkálnak az emberben: az állandó félhomály, a szürkületben megfeszülő izmok, a vetített képek, amelyek megtörnek a testeken, amelyekről a felvétel éppen most készül. Tiszta táncszínház, amelynek fő kérdése éppen az, hogyan változhat át a személyes fájdalom művészetté, és amelyben ott lapul egy másik kérdés is: vajon segít-e az, ha átváltozik.

(Félelemből valami más) Hasonló kétely és remény élteti a vajdasági Urbán András

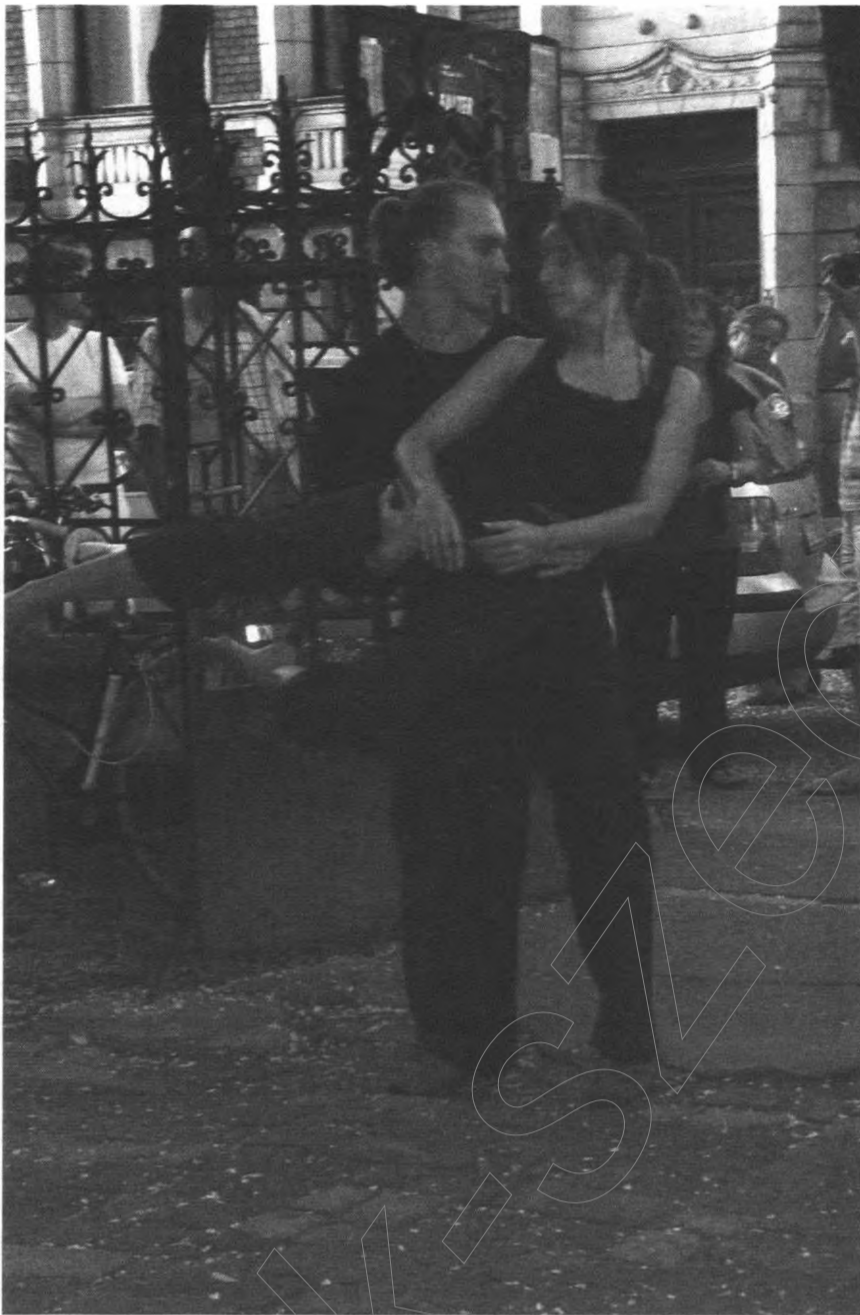
Társulatának Turbo Paradiso című előadását, melynek beszédes műfajmeghatározása: gyengéd félelem szünet nélkül. Valóban csupa félelem az előadás, a délszláv háború szörnyűségeit elbeszélő, kegyetlenségét újrajátszó, de mindazokat a játékban fel is oldó színház. Az egymásnak és önmaguknak különféle kegyetlenkedéseket kitaláló katonáknak tűnő férfiak és az embertelen megpróbáltatásaikról csevegő nők sajátos rítusain ugyanis folyton átüt egy teatralitáson kívüli hang közvetlensége. Ennek a színházszerűtlen hangnak a folyamatos jelenléte pedig azt sugallja, hogy minden, ami itt zajlik, csak játék, így az előadás előrehaladtával magam is szívesebben hiszem a terepruhás férfiakat a látott háborús borzalmakat újrajátszó gyermekeknek, semmint valódi katonáknak – vagy a háború rettegése úgyis gyerekké tesz? Az előadás egy pontján berobban Hófehérke, hórihorgas, borostás férfi, és a különböző félelmek és szorongások újramondatásával azok feloldásával hiteget; bár eltűnik ő is gyorsan. Mégis van abban valami profanitásában is felemelő, terapikus hatású katarzis, amikor az előadás végén a bombázásokkal egyidős bugyután boldog slágerzene kíséretében paradicsommal dobálják a nézők a hófehér fehéreneműs színészeket.

A RÉGI HUNGÁRIA

(Közönségből közösség) Aki akar, dobál, aki nem, az nem – a nézők bevonására kísérletet tevő előadások legtisztább megvalósulása azonban kétségtelenül A Törzs című szeánsz volt. A Régi Hungária, avagy a Kass Szálló romjaiban is impozáns épületének első THEALTER-előadása Keserű Imrének, a Horváth Mihály Gimnázium híres-hírhedt drámatanárának előadása volt – az előadás szó itt azonban pontatlan. Az est célja, Keserű szóhasználatával élve, hogy a közönségből közösséget teremtsen, egy fiktív, de valóságossá váló törzset.

Keserű játékra hívó utasításai valóban felszámolják a nézőtér biztonságos passzivitását, így nem csoda, ha a bátraké a diadal: az este ugyanis, úgy hiszem, belefeledkező odaadás nélkül élvezhetetlen. Belefeledkező odaadással azonban felszabadító hatású. Valóban megtapasztalható – emlékezünk a szentesi diákok előadása kapcsán írtakra – a személyiség energiáinak felszabadulása. Így válik a banális monológ, amit Keserű után mondatonként ismételünk, drámai vallomássá: jajistenem, egyszer meghalunk, de addig még élünk, és,

hej, színházba járhatunk. **(Halálból élet)** Máskülönbén hogyan is láthatnánk azt a csodálatos és megrázó monodramát, amelyben Menszátor Héresz Attila kelti életre Jászai Marit. Amely előadás szintén arra figyelmeztet, hogy a halál nem csupán az élet, de a színház ellensége is. Élet és halál, színház és valóság között cikáz ez a kivételes monodráma, amelyben forma és tartalom különleges egysége valósul meg. Jászai, aki próbál megfelekedezni arról, hogy már a túlvilágon van és önnön emlékművévé vált, egy ember-nagyságú paraván mögül kandikál ki Menszátor képében. Az arc és két kéz: ennyi játszik csupán, Menszátor mégis tökéletesen, mindenféle affektálás nélkül lényegül át a színésznők legszínésznőbbikébe. „Ne nevezzenek el rólam teret! Színházat meg aztán végképp ne!” – tajtékszik a csipkerózsika-álmából felébredő, minden ízében élni akaró tetszhalott, hogy dühében majd kiesik a saját emlékművéből. Noha Jászai nem, csupán Menszátor képes ellépni a paraván mögül, mintha a paraván maga lenne Jászai, pontosabban a szerep, amivé válhatott. És Menszátor valóban lelép, pár kétségbeejtő pillanatig el is hagyja a színpadot, így egyedül maradunk a tiszta színház csupán önmagára utaló

AZ ANDAXINHÁZ FELLÉPÉSE

paravánjával és egy a színház megújításáról szóló hangfelvétellel. A színház azonban, tudjuk jól, annyiszor megújult már, hogy egyre nehezebb újat mondani. Menszátor maga rendezte játéka azonban ezzel az öniróniával is tud. Igazi öröm ilyen színházat látni. És igazi fanyar fájdalom, amit elbeszél. Hogy a finálé kibékítse az egymással ellentétes pólusokat, és Menszátor táncra perdüljön saját Jászai-paravánjával.

(Időből múlás) Számomra talán ez volt az idej THEALTER egyik spanyolviasz-felfedzése: hogy ha eltáncolod, kevésbé fáj, ami fáj. Ezért nem egyszer tértem vissza a Régi Hungária elé, hogy az Andaxinház oda-komponált Körvonalkorrekciónit is újra és újra megnézzem, noha szinte minden este ugyanazokat a mozdulatokat látam, ugyanazt az elszánt-ságot, ugyanazt a kifejezőkényszeret. És ugyanazt a zenét hallottam, amelynek első sora soká-

ig elkísért: „when we were young”. Álltam a Hungária előtti fák árnyában, és arra gondoltam, amikor fiatal voltam, és arra gondoltam, hogy fiatal vagyok, és arra, hogy majd egy év múlva és sok év múlva is eszembe fog jutni ez a mostani, de lassan emlékké szelidülő tánc.

Turi Tímea

A RÉGI ZSINAGÓGA KERÍTÉSÉNÉL

Vasfüggönyön innen és túl

VOLT EGYSZER EGY SZÍNHÁZ - XV.

A forró 1986-os nyár munkával vár. A tanácsháza udvarán Görgey darabját, a Mikszáth különös házasságát állítom színre. (Szeged a Dóm tere nem tart méltónak, de Artúr révén a spájzba azért beenged.) A kétszemélyes darab pazar játéklehetőséget ad Tolnay Klárinak és Mensáros Lászlónak. A próbák jelentős részét Klári lakásán, illetve a Színművészeti Főiskola jóvoltából a színiakadémia Rákóczi úti épületében tartjuk.

Tolnay, mint az eminens diák, felkészült. Pontosan tudja, mit akar. Bűbájos öregasszonyt formál, ám a szeme, a szeme elragadóan fiatal szellemről árulkodik. Pályakezdeése legendás „Katyi” figurájához nyúl vissza, és – a darabhoz illően – még a palócos dialektust is feleleveníti. Ez a nagyformátumú színész nő hihetetlen alázattal próbál. Nem akar a darab és partnere fölé nőni. A lényeg, a lelket keresi a szövegben s az alakuló, formálódó figurában, Mauks Ilonában. Nem próbál látványosan, csak ott van a díszlet- s bútorjelzések között minden porcikájával, egyetlen laza pillanatot sem engedve meg magának. Amikor darabbéli közös múltjukba lép vissza, meg sem próbál évtizedeket visszafiatalodni. Mégis megváltozik. A hangja, a lelke, a lénye. Másképp veszi a levegőt, máshogy csillog a szeme.

Ha Klári a jó akkor Mensáros a rossz tanuló. A rekkenő melegben, még a hűvös helyiségben sincs ínyére a próba. Nem koncentrálna. A gondolatai elkalandoznak, különböző történeteket mesél, - lehet, hogy most születik az anekdotázó Mikszáth alakja? – mindenre hajlandó, csak ne kelljen a darabbal foglalkoznia. Klárit láthatóan bosszantja ez a szét-szórtság, szelíden igyekezik vissza-vissza terelni partnerét a munkához, csekély eredménnyel. Egy idő után kénytelen vagyok keményen rászólni Mensárosra, mert félek, nem készülünk el a darabbal.

Tolnay a minap azt nyilatkozta Polnernek, hogy nagyon tehetséges vagyok, de nem elég erőszakos, agilis. Hát, tessék! Most kemény voltam! Különben Klárinak igaza van. Én a színészt inkább rávezetni, mint ráerőszakolni szeretem a darab megkívánta színészi útra. És valóban, nem szeretek a pártnál, a minisztériumban és a tanácsi vezetőknél „lihegni”, hogy észrevegyék, én is létezem. Ennek természetesen számos hátránya van. Érzem is. Mások megelőznek, kikaparják előlem a gesztenyét.

Visszatérve a Görgey darabhoz, én azt vallom: a szerep jelene a színész múltja. Ez pedig különösen áll erre a darabra. Hagyom, idézzék csak fel fiataláguk élményeit, hogy minél több beépüljön belőlük az előadásba. Különben Mensáros „komiszkodásának” oka van. Schiller Don Carlos-át kérésére, műsorra tűztük, hogy eljátszhassa benne vágyott szerepét, Fülöp királyt, ám hiába kapacitált, a rendezést nem vállaltam. A darabot a most hozzánk szerződött Árkosi Árpádra osztottam. Ezt nem tudja megbocsátani nekem! Képtelen megérteni, hogy minden várható „nagy dobást” nem sajátíthat ki

magának a főrendező. A többi rendezőt is ki kell „elégítenie”.

Miközben Pesten lassan kialakul a szegedi előadás, Görgeyvel az új szerződéseket perfektuáljuk, és a színházavató műsort állítjuk össze. A presztizshare a gálaműsorban való megegyezés után sem szűnt meg. A nagy eseményen mindenki szerephez akar jutni. Csakhogy „sok az eszkimó és kevés a főka!” Így végül 16 számból álló, minden műfajt reprezentáló, monstre műsor adja majd a nevezetes este programját. Ebben azután mindenki szóhoz juthat. Természetesen azért meglepetésekről is gondoskodunk.

Nagy László még tavasszal – Nevetőszemű véleményére támaszkodva, - úgy döntött, az új színházban legyen önálló balett is. Létrehozásával Bokor Rolandot bízta meg, akire egyúttal az együttes igazgatói teendőit is ráruházta. Nevetőszemű elvállalta a balettmesteri feladatot, és a frissen alakuló Szegedi Balett – 13 táncos és 3 magántáncos – önálló táncjátékkal mutatkozik majd be a gálaműsorban. Nevetőszeművel rábeszéljük a Londonból visszatért Imre Zoltánt, hogy a koreográfiát ő készítse el számukra. A színház tagjai mellett néhány vendégművész is színesíti a lassan összeálló műsort. Oberfrank a színház korábbi énekeseit: Símándy Józsefet, Komlóssy Erzsébetet és Moldován Stefániát, én az egykori szegedi táncoskomikus Páger Antalt, a volt kórustag Bessenyei Ferencet, valamint a Színházművészeti Szövetség elnökét, a Nemzeti Színház tagját: Kállai Ferencet nyeram meg közreműködőnek.

A következő szezonra a prózai társulat összetétele és létszáma is alaposan megváltozik. Nagy megkönnyebbülésemre Hollai – azt terjesztve, hogy nem kapta meg a neki ígért Tevje szerepét, ami természetesen nem igaz, - elszerződött. Nem örülök viszont Lengyel János távozásának. Elszomorít, hogy egy tehetséges színészbarátom, okkal megbántódva az én ügyetlen szereposztásom miatt, távozik a színházból.

Szerettem volna a szegedi születésű Horvai Istvánt – a Vígyszínház igazgatóját – vendégrendezőnek megnyerni, ám nem sikerült. „Köszönöm kedves soraidat és meghívásodat – írja levelében. - Ma is érzem orromban a lépcsőfeljáró karbidlámpájának szagát. Tehát szívesen visszatérnék az új-régi épületbe legalább egy rendezésre. Az 1986/87-es szezonban, erre, sajnos, így alakultak előzetes terveim, kevés remény van. (...) Talán az 1987/88-as sze-

zonban összejön.” Így rá, rendezőként nem számíthatok.

Baj, mert váratlanul és hálátlanul Pestre ment Pethes is, aki helyett Árkosi Árpád rendezőt szerződtettük. Magával hozta a szakmában szeretettel csak „bolond” Kovács Lajosnak titulált, tehetséges egykori csabai színészetet is. A Főiskoláról Vásári Mónika, Zsila Judit, Both András, Kaszás Géza, Mikula Sándor, Németh Gábor és Tarján Péter jön Szegedre. Így a prózai társulat, 50 tagúra bővülve, már alkalmas a három játszóhely kiszolgálására.

Miközben a társulatszervezés és a gálaműsor háttérmunkái folynak, a tanácsháza udvarán bemutattuk a Görgey-darabot. „Nagyvonalúan és alázattal szabadságot biztosító rendezés”-emben – Domonkos László leleménye – Tolnay és Mensáros remekel. „A bűvös kettős” – írja róluk Csízner Ildikó a Színház című lapban. Ám nem lehet befeleledkezni a sikerbe, mert nyakunkon a színháznyitás!

Magyarországon vagyunk, így azután szeptember végén még mindig dolgoznak az átadandó épületen. A színházzal ismerkedve, Nevetőszemű ironikusan jegyzi meg:

- Lassan kész a színház, most már nincs rád tovább szükség.

Görgey se sokkal derűlátóbb:

- Kész egy remek együttes meg egy káprázatos színház! Érdemes megfúrni minket!

Míg a Kisszínházban Árkosi ímmel-ámmal állítja színre Karinthy Ferenc zenés játékát: A leánykereskedő-t, a színház többi művésze minden létező zugban a nyitóműsorra készül. Árkosi „tartózkodásának” oka, hogy Karinthy darabja gyengécske, kommersz történet. Pedig a sikerre érzékeny orru Fényes Szabolcs, a zenei kíséret szalagra vételével kapcsolatos levelében így ír nekem: „Ha lement Szegeden a darab, a szalagokat eladhatjátok a többi színháznak. Biztos több helyen fog menni. Megtérülhet a költség.”

A bemutató egy nappal a színházavatás előtt,

október 3-án, udvarias siker. A tapsot a két főszereplő – Király Levente és Janisch Éva – mellett a szerző-hármas Karinthy, Fényes Szabolcs, valamint Zsüti, azaz G. Dénes György köszöni meg. Bosszant a dolog. Nagytot akartunk dobni, de csak egeret születtek a hegyek!

A színház kapunyitását az országos sajtó is figyelemmel kíséri. Hírt ad az építkezés küszöbön álló befejezéséről, és nyilatkozatokat kér a színház vezetőitől. Nagy, fényképes riportot közöl a Film Színház Muzsika is.

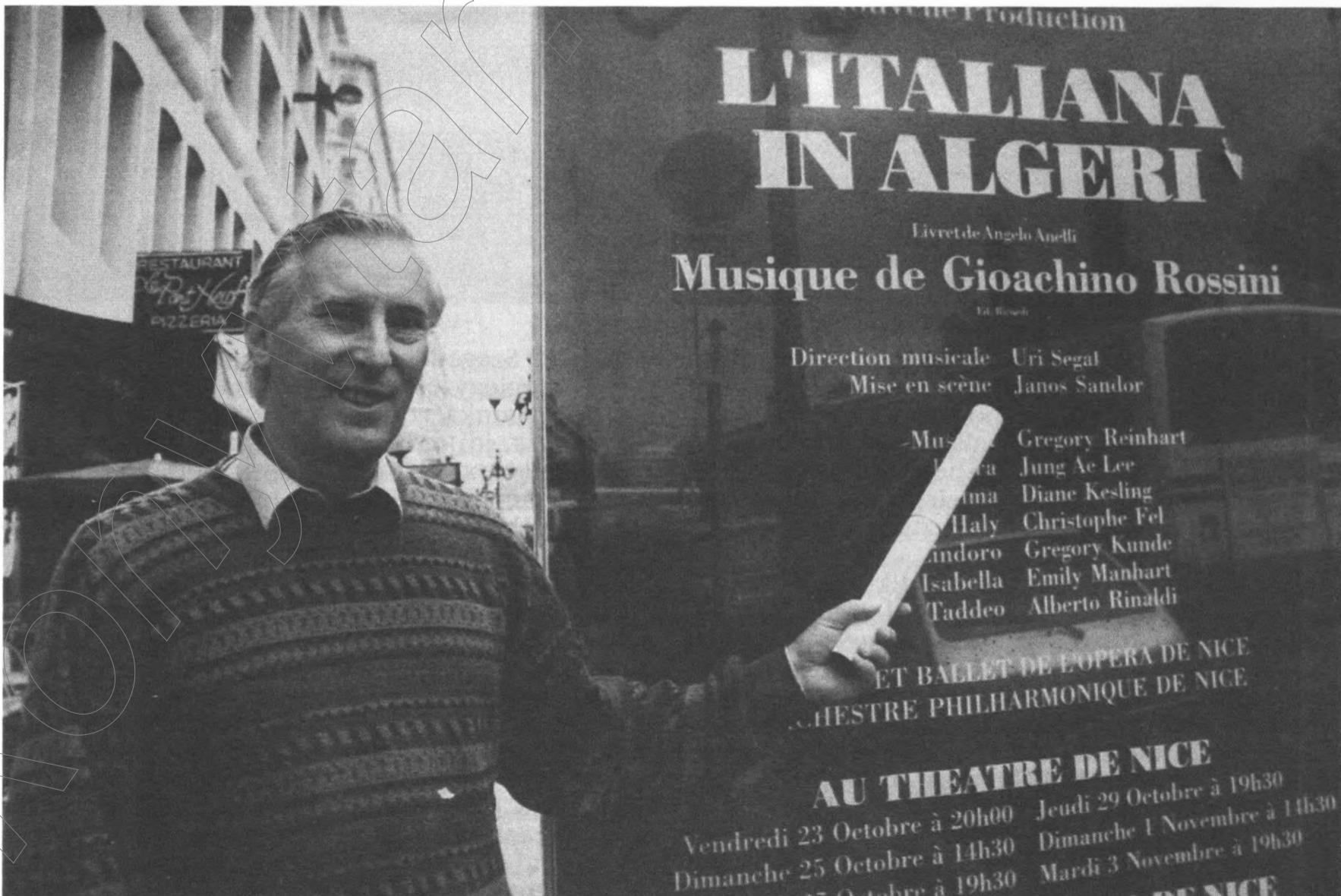
„- A város türelmetlenül várt erre a pillanatra – mondja Nagy László igazgató. – Most már nem csak kívülről, hanem belülről is birtokba veszik az épületet az emberek, csoportok jönnek sorra, látni akarják, érezni, hogy az övék. Éppen ezért nyílt napokat is tervezünk, hogy mindenki láthassa az épületet kívülről-belülről. (...) Nem tudjuk kielégíteni a bérletesek igényeit. (...) Nem csak a közönség, a város vezetőinek szimpátiáját, támogatását is élvezzük, és segítségével élni akarunk.”

Oberfrank Géza is a jövőről beszél:

„- Meggyőződése, hogy a magyar művek, a korábbi évtizedek értékeinek ébrentartása legalább olyan fontos, mint az új művek kreálása. (...) Vaszy örökségét folytatjuk és vállaljuk. (...) Nagyon szeretném, ha ez a szellem megújulna ebben az új épületben, ha a kivételes személyiségek, mint Gregor, Gyimesi és mások közreműködésével létre lehetne hozni olyan együttest és produkciókat (nem kísérleteket), amelyekben az előadások humánus tartalma jut el a közönséghez.”

Természetesen engem is szóra bírnak:

„- Rekonstrukciós folyamat végén vagyunk szellemi tekintetben is. Ennek az évnek a feladata, hogy a prózai társulatot is újjáformáljuk. Egyként kell nemzeti színházi igénnyel és szórakoztató színházként megjelennünk a közönség előtt, ki kell elégítenünk a különböző közönségrétegek igényeit, tanulnunk kell az új helyzetet, nemcsak a színház technikáját, hanem új igényeket teremtő adottságait is. (...) Most talán még több lehetőségünk lesz arra,

AZ OLASZ NŐ ALGÍRBAN - MAGYAR RENDEZŐ NIZZÁBAN

hogy színházunk valóban a színek háza legyen.”

Kapunyitás előtt mindössze két próbát tarthattunk az új forgószínpadon. A világítást éjjel állítjuk be, amit azután a 4-iki televíziós kamerapróbán – élő adásban közvetítik a színházavatást, - a TV teljesen szétver. A TV-s rendező K. Zs. nagyképek, csak úgy nagyjából követi a műsorszámokat, s mikor aggodalmaskodni kezdek, megnyugtató:

- Mőgcsináljuk, ne izgulj!

Délután kitör az örület. Alig tudok átöltözni és visszaroahanni a színházba, a Vaszy szobor leleplezésére. Pedig az én ötletemre készítette el Nagy László Tóth Valival. Mostantól az előcsarnok két oldaláról farkasszemet néz egymással Vaszy és Makó Lajos. Azután - még az előcsarnokban, - a „szervek” az építőknek kitüntetések, az igazgató a színház régi tagjainak Pro Theatro emlékérmét oszt. A „szertartás” közben lopva szemügyre veszem a frissen átadott, valóban pompás helyiségeket. Bizony látszik, hogy alig vonultak ki innen az építők. A környezethez illő hamu- és hulladékgyűj-

vendégek ízelítőt kapnak minden műfajból. Vég-hossza nincs a tapsnak. Magabiztos TV rendezőnk a műsor háromnegyed részénél elveszti a fonalat, össze-vissza vagdossa a képeket, csak hosszú idő után talál vissza a helyes adásmenethez.

- Ezt azután jól „mőgcsinálta” - szívom a fogam.

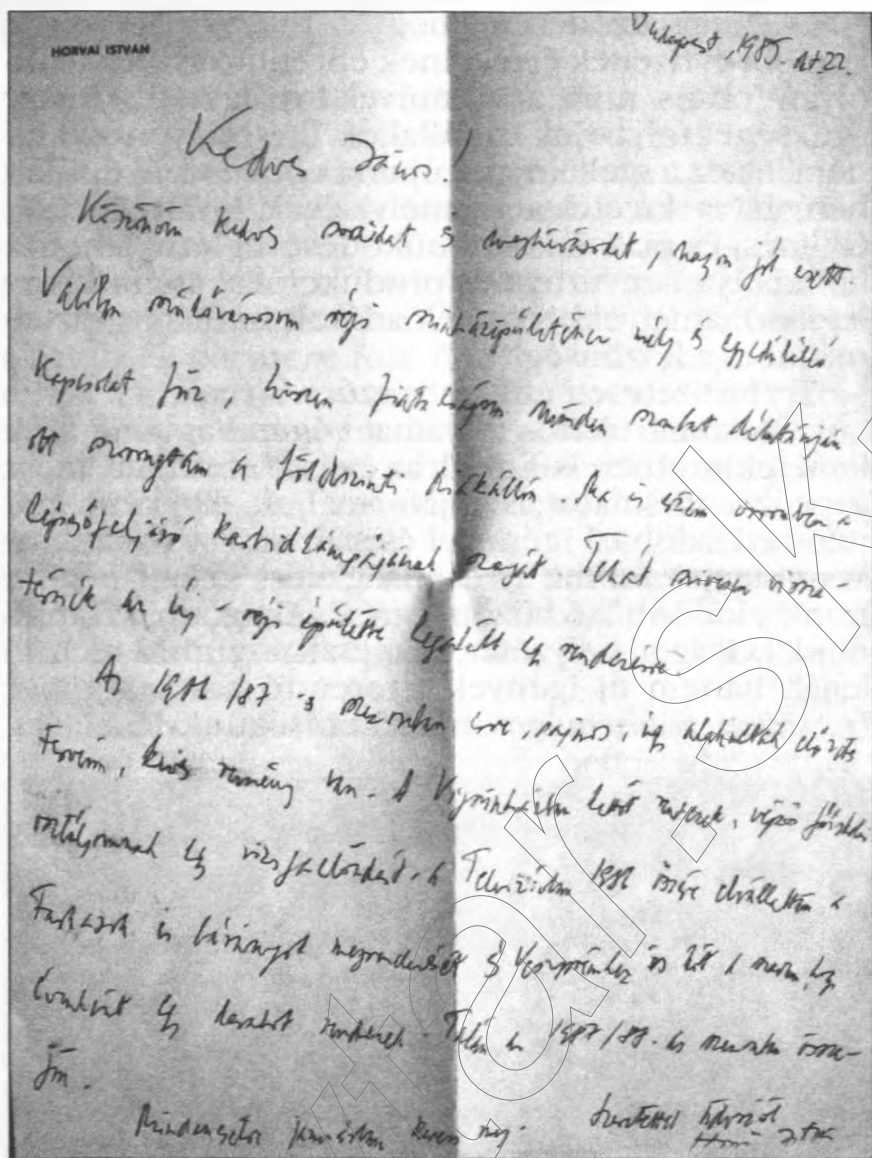
A fináléra ismét színpadon az egész társulat és egymás kezét fogva éneklí a Hair-befejező fohászát: jőjj el napfény, úgy várunk rád! Kiderülhetne már a magyar színházi élet felett az ég, és ránk ragyoghatna a nagyon vágyott napfény!

A fárasztó napot a Tiszában adott gazdag állófogadás zárja. Itt végre lenyugodva beszélgethetek régi barátaimmal, Tordy Gézával, Barha Máriával, Pap Évával, meg a többiekkel. Csiszár meglepő kérdést szegez nekem:

- Te mennyit kapsz a rendezéseidért?

- Semennyit. A főrendezői fizetésemért dolgozom

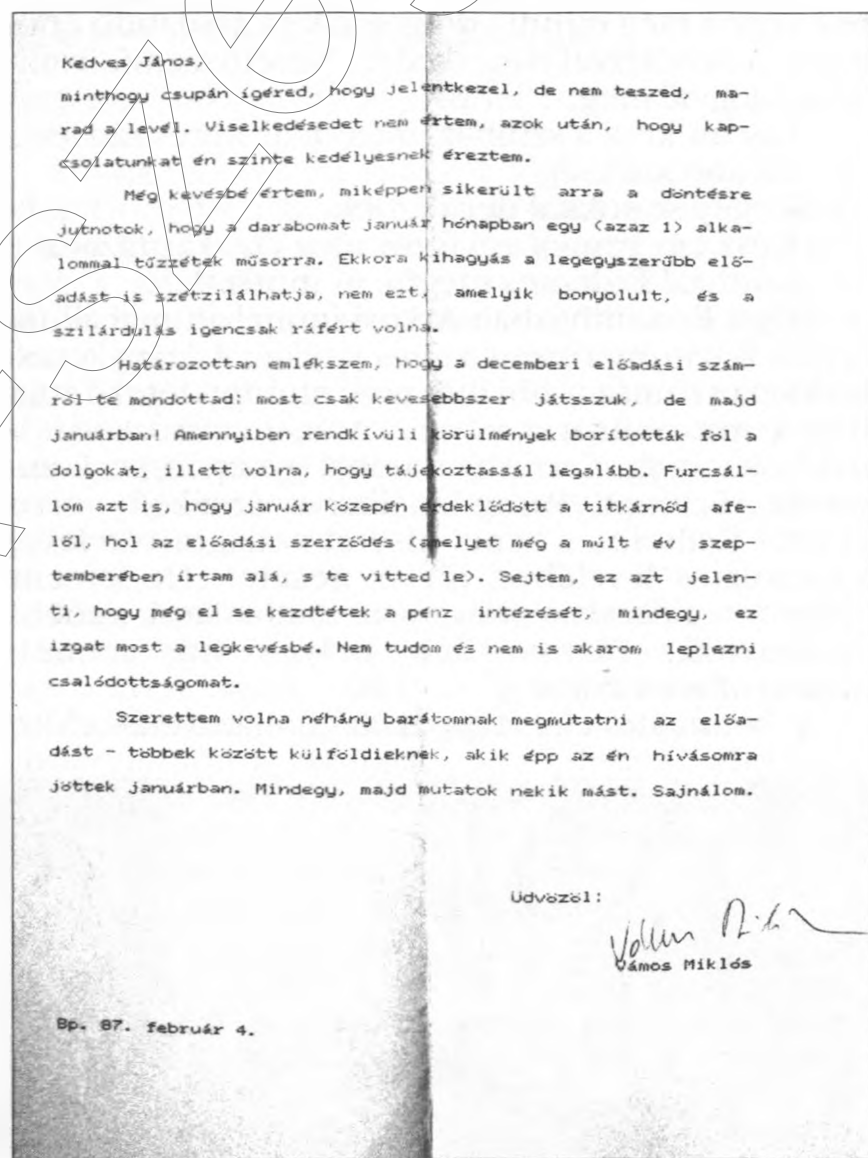
- Bolond vagy? A főrendezői fizetésért „főrendezel”. A rendezésekért mindenhol külön fizetnek...

HORVAI ISTVÁN LEVELE

tő edényeket - műanyag szennyestartók helyettesítik, a büféből és a társalgóból hiányoznak az ülőalkalmatosságok. Apró, de bosszantó hiányosságok ezek, kár értük. Az ünnepi alkalomra érkező nagyérdeműt azonban a legkevésbé a fogyatékoságok érdeklik. Ámuldozik az aranycirádás színházterem látványán, vagy kíváncsian forgatja a színház alapította újságot, a Páholy-t.

Nyolc órakor végre megkezdődik az ünnepélyes színházavatás. A televízió jóvoltából „az ország nyilvánossága is osztozhatott annak a nagyszerű pillanatnak az élményében, amelyet a függöny fölemelkedése jelentett: - írta október 6-án a Magyar Nemzet, - a színház teljes társulata és teljes közönsége énekelte a Himnuszt, majd Nagy László igazgató üdvözlő szavai után Pál Lénárd, az MSZMP KB titkára megnyitotta a színházat és az évadot.” Ezután már perog a műsor, zökkenő nélkül. Igaz, nem egységes színvonalon. Pedig mindenki tehetsége legjavát adja. A szó szerint válogatott közönség, és a dísz-

VÁMOS MIKLÓS LEVELE

Hát ez Szegeden nem így van. Itt még azért is csípős megjegyzéseket kapok, ha átírok egy darabot, és a munkáért járó jogdíjat fel akarom venni. Úgy látszik, jól mondják a szakmában: „Csongrád megye, nikotex Albánia...”

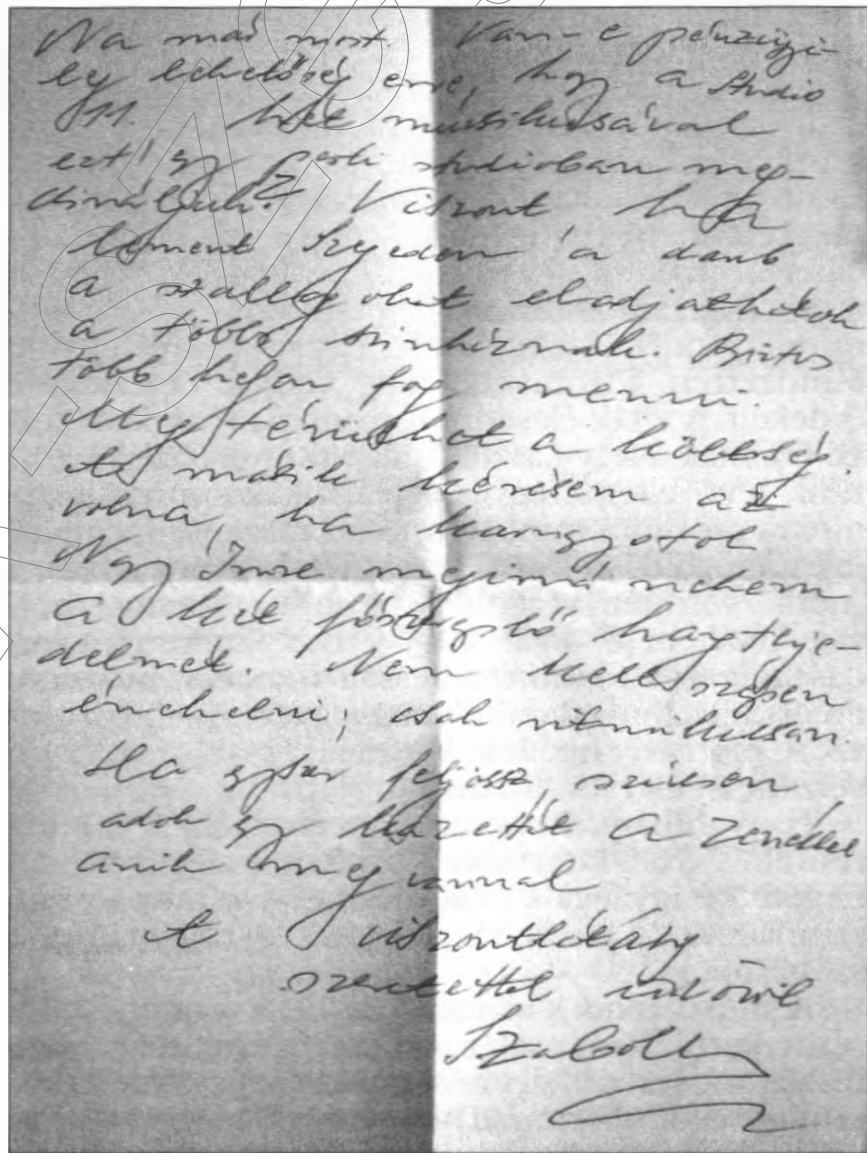
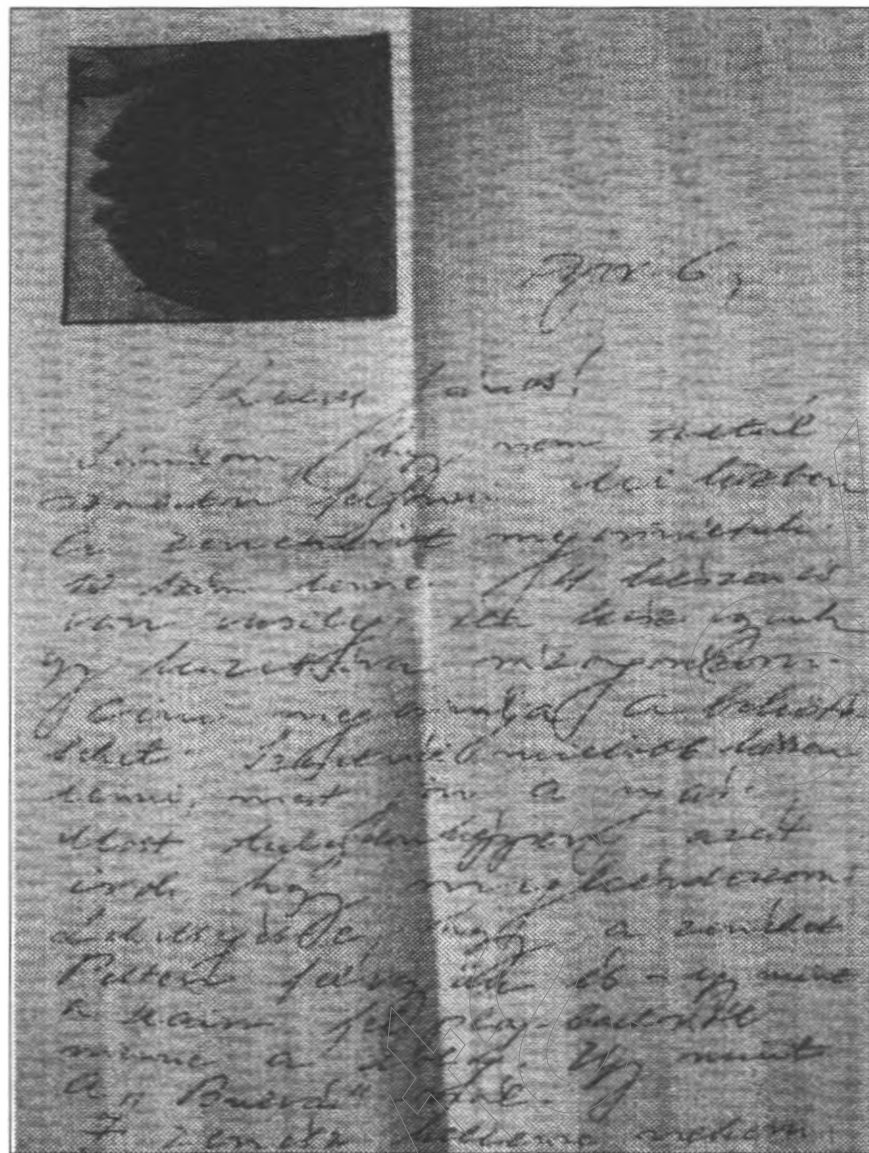
Az ünneplésre nincs sok idő, mert október 11-én már a Hegedűs a háztetőn bemutatója van az új teátrumban. A darab átrendezésére - Szombathelyen doboz-színpadon mutattuk be, - csupán néhány próbánk van. Itt Varga Mátyás remek, forgóra épített díszletéhez alkalmazom az előadást. Reményeim szerint a jelenetek majd észrevétlenül tűnnek át egymásba, s így az egész filmszerűvé válik. Még küszködünk az ismeretlen technikával, tanuljuk a számítógéppel vezérelt, programozható világítást is. A munkát csak hátráltatja az új műszaki vezető K. J. A sokat tapasztalt színpadmestereket az új berendezések közelébe se engedi, mindent jobban tud náluk, okosabb akar lenni mindenkinél. Persze azután hibát hibára halmoz, és csak azt éri

el, hogy mindenkivel megutáltatja magát. Szerencsére, számítva - no nem az ő akadémikuskodására, - hanem a kezdeti nehézségekre, megtartottuk az elő-bemutatót még a múlt szezon végén. Ezért, szinte azonnal a színházavatás után bemutathatjuk a darabot, és elkezdhetjük a rendszeres előadásokat az új épületben.

Mivel Gregor amerikai szerződésének tesz eleget, Tevjét minden előadáson Király Levente játsza. A nyár folyamán „beérett” benne a szerep. Ámulva nézem a próbákon azt a szeretni való „csóró tejesembert” amivé vált. Olyan egyszerűen, póztalanul „társalog” Istennel esendő emberi vágyairól, mintha a piacon a tej áráról cserélne véleményt. Évezredek bölcsessége szól minden szavából, megtaposott, mégis mindent túlélő ősök kelnek új életre mozdulataiban. Levente az általam látott valamennyi Tevje közül a „legszegényebb kisember.” Az eddigi alakítók egy reprezentatív szerepet játszottak, ő a szegénységet személyesíti meg, s a megvalósulatlan álmok utáni vágy ölt benne tes-

tejesembert, humánusot és haragot vegyítve alakításába” - áll róla a Magyar Nemzetben. Vagy itt van a fővárosi lapok közül az Esti Hírlap. Bernáth László így méltatja: „Ezt a nagy formátumú főszerepet láttam már Chaim Topollal (filmen, kétszer), Smuel Rodenskyvel (Münchenben, színpadon) és Bessenyei Ferencsel (kétszer az Operett-színházban). Mindhárman egészen kivételes színészi ábrázolással örvendeztették meg a közönséget, de merem állítani, hogy a szegediek Király Leventéje nem marad el mögöttük. Tüneményes báj és szelíd humanizmus járja át minden hangját, mozdulatát, kacsintását (amit sűrűn alkalmaz az Úrral folytatott magánbeszélgetéseiben). Úgy uralkodik ezen a színpadon, hogy közben minden partnerével tökéletesen harmonikus a kapcsolata.”

A többiek is kitétek magukért. Turpinszky Béla az ágrólszakadt, igyekvő szabó Motel szerepében talán élete legjobb alakítását nyújtotta. A jellemfestés és karikatúra határán egyensúlyozott nagy biztonsággal Szabó Hldikó a házasságközvetítő szere-

FÉNYES SZABOLCS LEVELE

tet. Játéka, mint mágnes a vasat, húzza magával a többieket is. Az előadás - szándékom szerint, - egyre határozottabban hirdeti: a világhatalmak uralma alatt élő kis nemzetek léte, kultúrája, igazsága nélkül szürkébb lenne a világ. S ha őket elpusztítják, elpusztul velük a civilizáció.

Az előadás nagy siker. Hosszú percekig zúg a vastaps. A közönség ünnepli az új színház első bemutatóját és a remek szereplőgárdát. A siker oroszlánrésze Király Leventéé, ő az, akinek elsősorban a taps szól. A kritika kivétel nélkül magasztalja. „A ki tudja hányadik reneszánszát élő Király Levente (...) egész pályájának gazdag tapasztalatát sűríti Tevjébe - írja Nikolényi a Délmagyarországban, - amolyan jutalomjátékul; igazi koncertmester a színpadon.” „Új Király Leventét láthatunk a színen - lelkenedik Polner Zoltán a megyei lapban. - Játékának sokoldalúsága, színessége a jelen musicalben új színekkel gazdagodott.” „Rengeteg kópés, elmés humorral játssza a

pében. A lányok közül Vásári Mónika és Markovits Bori, a kérők közül Somló Gábor valamint Bognár Zsolt voltak a legjobbak. De szinte mindenkire (Varga Mátyás chagalli hangulatú díszletére, Vágvölgyi Ilona néprajzi elemeket stilizálással egyesítő jelmezeire, Tóth Sándor táncaira és Nagy Imre ihletett vezénylésére) elégedetten gondolok. Mégis különösen kedves nekem Sziklay Agi Fruma Sárája. Ezt a kicsi, de fontos szerepet annyi gonddal, szeretettel vitte színre, hogy a nyúlfarknyi epizód sokáig emlékezetes marad minden néző számára. Nem félt a túlzásoktól, de sohase volt „sok”. Egy képzeletbeli ijesztő legendát sikerült emberszabásúvá formálnia.

Természetesen örülök a rendezésemet taglaló elismerő kritikáknak is. Talán a legfrappánsabban a Magyar Nemzet fogalmaz: „Sándor János áhítatos tisztelettel rendezte be remekül ábrázolt jellemekkel Anatevka falucskát. Mélységesen szép líra lengi be a színpadot, és ez a költőiség nem csak a címben

jelzett Chagall-festményt idézi emlékezetünkbe, hanem azt a kort is, amelyben pogromok fenyegető árnyékában szerelmek születnek, családi kötelékek lazulnak és szűnnek meg, és a harc közben népek, nemzetiségek találják egymásra. A hagyományoknak ezt az oldódását, a szeretetnek a mesterségesen szított ellentéteken diadalmaskodó erejét Sándor János kitűnően érzékelteti.” És jól esik a helyi sajtó biztatása: „Színvonalában méltó az új színházhoz, törekvésében következetes és igényes.”

Am nincsen rózsza tövis nélkül – tarja a mondás, ami Szegeden úgy látszik különösen igaz. Október 12-én ér a megdöbbenő hír, hogy az alig néhány napja a szegedi bemutatóját ünneplő Fényes Szabolcs, a kedves barát, nincs többé. Iszonyúan megdöbben a hír. Ráadásul egyesek azt kezdik terjeszteni a városban, hogy cionista vagyok, azért nyitottam zsidó darabbal az új épületet. Ostoba amnéziások! Már elfelejtették, hogy a színházat a magyar Himnusz nyitotta meg?!

Számítottunk arra, hogy a „beüzemelés” (szép magyar szakszó!) alatt sok nehézséggel kell szembenéznünk, de hogy ennyivel, arra gondolni se mertünk. Először is sürgősen repertoárra van szükség, ehhez pedig, a műsorra kerülő régi darabokat az új színpadra kell adaptálni. Igen ám, de a soron következő bemutatókat szintén próbálni kellene! És mi a teendő, ha nincs a nagyszínpad méretének megfelelő próbatermünk? Egyezkednünk kell Oberfrank Gézával a színpadi próbák számára és rendjében. Ez pedig nem megy könnyen. A heti munkarendi értekezletek egyre feszültebbek. Mindketten körömszakadtáig védjük tagozataink érdekeit. A viták élesednek, ironikus veszekedéseké fajulnak. Nagy László csillapítani próbálja a közünk lévő ellentétet, és igyekszik kompromisszumokra szorítani minket. Amikor már-már megtaláljuk a megoldást, jön K. J., akinek kedvence szava: a „nem”. Minden megoldási javaslatra „nem lehet” vagy „az nem jó” a válasza. Györkei Sándor (ő a gazdasági igazgató) szintén beszáll a „meccs”-be, végül mégis létrejön valamiféle megegyezés, rendszerint azért, mert én engedek. Most már „csak” a szakszervezetnek kell rábólintania.

Nagy hibám, hogy az ügy érdekében mindig retirálok. Géza kitartóbb. Mosolyog, hallgat, és nem enged. De így legalább kezdődhet a munka a nagyszínpadon és a színház minden kisebb, nagyobb szobájában.

A műsorrend kialakítása szintén komoly fejtörésbe kerül. Nem csak a színészegyeztetések miatt, hiszen most már három színpad (nagyszínpad, kishínpad és klubszínpad) között kell megosztani az énekeseket, színészeket. Ezt még viszonylag könnyen megoldaná a művészeti titkárság egy hónapra előre elkészített terve, de gond a díszletraktár hiánya is. Száz év óta ez a teátrum gyenge pontja, amin a rekonstrukció se változtatott. Javasolom, hogy a Kishínpad melletti telken építsenek a színházhoz díszletraktárt, bár magam is tudom, hogy erről most jó ideig szó sem lehet. Így azután a díszleteket a műszak naponta szállítja a dorozsmai raktárba és vissza. Ez rengeteg költséget és a díszítőknek sok haszontalan munkaórát jelent.

A három helyszín a prózai darabok szereposztását is megnehezíti, hisz van, amikor ugyanazon este mindhárom színházban játszik a tagozat. Ez gyakran előfordulhat, mert az opera külföldi turnéi egy hónapig, vagy tovább is eltarthatnak. Ezalatt pedig itthon a próza tartja a frontot. Figyelembe kell vennünk még, hogy ha minden a terveink szerint alakul, az új bemutatókkal és felújításokkal együtt, az évad végére a prózai tagozatnak 16 előadása lesz repertoáron! Tehát a darabok szereposztásainak egyezniük kell egymással. Sokan most értik meg,

miért van szükség ötven színészre. És a rendezők még így is megalkuvásra kényszerülnek egy-egy darab szerepeinek kiosztásánál!

A Színházművészeti Szövetség elnökségében is érezhető a feszültség. Ha egyszer-egyszer összeülünk, ingerülten vitatkozunk jelentéktelen dolgokon, miközben a szakma lényeges kérdéseiről – a színházak apadó támogatása, a vidéki színészek romló szociális helyzete, a pénzügyi hiány miatt lassan eltűnő jelmez- és díszletraktár következményei, a szabadnapok kérdése, - szó sem esik. Hiába javasolom már évek óta: szüntessük meg Budapest „vízfőjét” és tartsuk az elnökségi üléseket, meg a színházi találkozókat évente más-más vidéki színházban, - mintha süketeknek mondanám, meg se hallják. Úgy tűnik, a Szövetség értelmét és jelentőségét veszítette.

Minden gond, baj ellenére a színház működik, a közönség – már csak az újdonság miatt is – tódul a teátrumba. Szép előadás az első nagyszínpadi operabemutató, Szokolay Várnász-a, és kedves, mulatságos este Scribe vígjátéka, az Egy pohár víz a Kishínpadban. Ez utóbbiban debütált, mint „színházi tag” Tolnay Klári. A sűrű felújítások azonban újabb konfliktusforrást jelentenek. A színház belső „felépítésének” kényes pontja: kihez tartozik a színházi zenekar, énekkar és tánckar? A prózához vagy az operához? Ezekre ugyanis mindkét tagozatnak szüksége van. Hetente kiújuló vitához vezet az „osztzkodás”, melyikük milyen próbán jelenjen meg. A nehézséget csak fokozza a zenekar szigorúan kötött szolgálatszáma. A döntéseknél – úgy érzem – a mérleg gyakran az opera felé billen.

A Várnász bemutatója miatt nagyon kevés próba jut következő bemutatómra, a Világszezon-ra. Grotzsk játékát Vámos Miklós a meghirdetett drámapályázatunkra írta. Szokatlan darab. Mondhatnám extrém. Tengerparton játszódik, ahol egymás nyelvét, gondolatát, vágyait szívszorítóan nem értve, egyre jobban összezsúfolva keres kapcsolódást, nyugalmat egy „világszezonnyi” időre összeverődött vendégsereg. S miközben a XX. század történelme végigszágul ezen a „világtengerparton”, az emberek észre sem veszik, „csak” makacsul élni akarnak.

Görgey, Vinkó és én is nagy reményeket fűzünk bemutatásához. Igaz, már az első pillanatban tudom, hogy nem lesz egyszerű a színre állítása. Ez már a tervfogatásnál beigazolódik. Mira János a színhelyül szolgáló „világ-tengerpartot” szurrealista felfogásban ábrázolta. Igazi dűnék, valóságos homok, valódi víz, a tengerparti strand minden hiteles kellékeivel. S ezek fölé magasodik Dali Az emlékezet című képének csupasz fáról „lefolyó” órája. Amikor műszaki vezetőnk, K. meglátja a terveket, és meghallja a homok meg víz szavakat, hiába teszi elé János a nemzetközileg ismert és bevált technológiai megoldásokat, nem-et mond és ebből, jottányit sem enged. Nekem is nem-et kellene mondanom: akkor nem lesz bemutató! Mégsem teszem, mert kerülni akarom a botrányt, ezért meghátrálok. Így a technikailag modernnek mondott színház első avantgard prózai bemutatója a legósdibb, enyvszagú, kasírozott díszletek között játszódik majd. Az eredeti tervből csupán Dali órája kókadozik majd, de az is kasírozott faágon.

Az olvasópróba – Vámos is itt van, - hangulatos, jókedvű, ám a színészek szemében látom a tanácstalanságot. A darabnak nincs főszereplője! Rövid életképek sorjáznak egymás mellett, s bennük minden szerep egyforma súlyú. Belátom, szokatlan darab, de tudom, izgalmas színházi este lehetőségét hordozza magában.

A próbák kezdetén azonnal érzem, hihetetlen nehézségek várnak. A színészek nem szeretik a

A VILÁGSZEZON SZERZŐJÉVEL VÁMOS MIKLÓSSAL

darabot! A nőket zavarja, hogy kritikus nézői szemek kereszttüzeiben, az első perctől az utolsóig fürdőruhában lesznek színen. A férfiak meg azt hozzák fel, hogy tél van, és igen komikusan mutatnak majd a fehér testek, a „dél-tengeri izzó napsütésben”. Ebben mindannyian egyetértenek, és nyomban ostrom alá veszik Györkeit, adjon pénzt kvarcolásra. Ám ezek csak felszíni problémák. A lényeg máshol van. A darab stílusa és szerkezete ma még idegen a magyar színpadon. A színészek nem tudnak mit kezdeni cselekménynélküliségével, és statikus jellemeivel. Az egész mű egy kimerevített metszet az európai társadalmak kór- és korképéből. Roppant erős karaktereket kell színre vinni ahhoz, hogy érvényesüljön szerzője csípős iróniával ábrázolt világszemlélete. Rendezőként a legnehezebb feladat az, hogy a sok különböző stílusú színházból Szegedre szerződött színészekből egységes formanyelvű társulatot teremtsék. Teljesíthetetlen feladat! Az alig négyhetes próbaidő ezt lehetetlenné teszi. Mint ahogy azt is, hogy a „világtenger partján” nyaraló, különböző nemzetiségű családok „mini életképeit” aprólékosan kidolgozhassam. Ezért kénytelen vagyok jobban a színészeimre hagyatkozni. Ez pedig lutri, hiszen a rendező – egyebek mellett – azért van, hogy összehangolja a színpadi játékot.

Az első díszletes, jelmezes próbák csak rontanak a helyzeten. Kiábrándító a – K. „jóvöltából” – enyvszagot árasztó, minden lépésre üres hordóként döngő, mű-tengerpart. A látvány a színészek maradék kedvét is elveszi, akik vacogva járnak-kelnek lenge fürdőruháikban a rossz szigetelésű oldalszínpad miatt huzatos „tengerparti plázson”. Megtörténik, ami ilyenkor törvényszerű: a kishitűek reményt vesztetten fúrni kezdik a produkciót...

„A Világszezon-ban Vámos Miklós egyfajta nyelvet kreált – a rendezés a Világszezonhoz nem” – írja a december 5-i bemutatót követően a Délmagyarországban Domonkos. „Leginkább a természetesség hiányzik az előadásból, az a természetesség, mellyel az emberek a strandon élik az életüket” – így a megyei lapban Honti Katalin. Az Élet

és Irodalomban Koltai Tamás bírál: „Vámos túl sokat kér a színpadtól, Sándor János túl keveset nyújt.” Kifogásolja „Mira János enyvszagú díszletét”, hiányolja a „különböző égtájokról érkezett családok gondosan összeválogatott, jellemző tárgyai”-t és a „szcenika gördülékeny varázslatait”. Sajnos a társulatot nem sikerült együttessé kovácsolnom. Ennek ellenére néhány színész emlékezetes alakítással rukkolt ki. Kitűnő Jakab Tamás 60 éves, Monarchia korabeli nagypapája, Fodor Zsóka, Kovács Zsolt francia- és Markovits Bori, Szirmai Péter orosz házaspárja, Flórián Antal kabinosa valamint egy ifjú pár szerepében Vásári Mónika és Mikula Sándor. Pontos Honti Katalin megállapítása: „A színészek csapatmunkát végeztek (...) nem az ő hibájuk, hogy ezúttal az igazi – és nagyon várt – siker elmaradt.”

Magam is tudom, részeredményei ellenére számomra is fiasco az előadás. Most már tudom, ezt a különös, nagy munkát igénylő darabot ilyen rövid idő alatt nem lett volna szabad színre állítanom. Okkal mutogathatnék másokra, ám a felelősség az enyém, mert nem mondtam „nem”-et. Így félig kész állapotban mutattuk be a közönséget különben is irritáló, különös stílusú darabot. Mindenesetre figyelmet érdemel a helyi sajtó egy-émté- jegyzésű cikkének néhány sora: „föl kell tennünk a kérdést, az egyetlent: ki vagy mi bukott meg? A darab? Az előadás? Vagy talán a közönség? A darab jó minőségű, az nem bukott meg. Az előadás sem bukott meg: a kivitelezés is színvonalas. A közönség bizony megbukott: teljesen érzéketlen maradt a mű értékei iránt. De hát mit is kezdhetne egy ilyen művel az a közönséggusztus (s az a kritikus izlés!), amely a leánykereskedő-egypohárvizféle habkönnyűségeknek ujjong?”

Különös világ a színház. Amíg sikeres az ember, keresik a társaságát, kérik a tanácsát, dicsekednek barátságával. Ám az első fiasco után riválisai kimutatják foguk fehérjét, ellenségei hangosak lesznek, „barátai”, mintha járvány pusztítaná őket, megfo-

gyatkoznak. Így vagyok most én is. A változást kitűnően lemérhetem új művészeti titkárunkon, S. O.-n. Nemrég még könnyes szemmel kért, védjem meg az igazgatótól, aki szerinte ki nem állja. Most, a „működési feladatokat ellátók” közé avanszálva kitűnő lakmuspapírrá vált. Késve és pontatlanul továbbítja a nekem szóló üzeneteket, a munkarendi előzetesen kialakított rendjét önkényesen megváltoztatja, majd a változtatást szemrebbenés nélkül letagadja. Ezt a Hegedűs a háztetőn sikere után nem tette volna meg.

Persze a dolgok azért nem ilyen feketék. A Himnusz elérte az 50. előadást, a Hair meg a 75. felé közeleg. Sarkadi Oszlopos Simeonját izgalmas előadásban mutatta be a Kisszínház, Árkosi rendezésében, Kovács Lajos parádés alakításával. Az egyik Hegedűs a háztetőn előadását pedig végignézi Pierre Médecin úr, a nizzai operaház igazgatója. Előadás után a színpadon gratulál a kitűnő előadáshoz.

- Viszontlátásra, Nizzában! - köszön el a színháztól.

Udvarias ember - gondolom, - aki nem tudja, hogy 70 dollárból a magyar művész nem utazhat a Riviérára.

A körülöttem érezhetően ritkuló levegő ellenére a színház nem állhat le. A beköszöntő újévben egyszerre két bemutató próbái is megkezdődnek. A nagyszínházban a Don Carlos-t Árkosi állítja színre, a Klubszínpadon Boris Vian rendhagyó komédiáját én.

A francia szerző volt már dzsessz-zenész, színházzal is próbálkozott, a sikert azonban regényei és komédiái hozták meg neki. Magyarul is megjelent a Tajtékos napok és a Pekingi ősz című regénye. A Medúzafej-et Vinkó ajánlotta és fordította. Az abszurdba hajló vaudeville kemény polgári erkölcsbíráló, egy szerelmi háromszög négyzögesítése ürügyén. A próbák remek hangulatban folynak, bár az én jókedvem csupán látszat. Minden napomat megkeserítik a Schiller-darab körüli cirkuszok.

Mensáros nem nyugodott bele, hogy követelése ellenére Árkosi, és nem én rendezem a darabot. Képtelen tudomásul venni, hogy a „nagy dobásokat” nem mindig a főrendezőnek kell színre állítani, alkalmasak arra tehetséges rendezői is. Úgy viselkedik, mint egy öreg primadonna, mindenbe beleköt. A díszletbe, a jelmezbe, de legfőképpen Árkosi rendezői koncepciójába. Ő ugyanis hagyományos előadásban gondolkodik, míg Árpád modernebb, „formabontó” előadást képzel el. A köztöködésben kitűnő társra talál K.-ban, aki kivitelezhetetlennek tartja a - mondjuk kaposvári szemmel - egyszerű, legyártható terveket. Mensáros naponta rohan az igazgatóhoz, - K. némileg ritkábban. Görgeynek, Nagy Lászlónak és nekem hatalmas erőfeszítésünkbe kerül lecsillapítása. (K. csillapíthatatlan, balesettel, és a „bejáratos” technikai eszközök garanciájának elvesztésével revolverz.)

A Világszezon - a körülötte kavargó cirkuszoknak is köszönhetően, - szép házakkal megy, ezért meglep, hogy januárban már csak egy előadás van belőle. Kérdem, miért?

- Mert a bérletek lejátszása után majd levesszük a műsorról. Telefonon utasítottak - mondja szűkszavúan S.

- Kik?

- Az operaturnéról szoltak haza.

Am, hogy ki, arról hallgat. Igaz, vagy sem amit mond, nem tudom, de a januári egyetlen előadás roppant kellemetlen helyzetbe hoz Vámos előtt, aki a hírre levélben reagál:

„Szerettem volna néhány barátomnak megmutatni az előadást - többek között külföldieknek, akik épp az én hívásomra jöttek januárban.

Mindegy, majd mutatok nekik mást. Sajnálom.”

Minden sorából érződik a sértettség. Ráadásul, - mint írja, - a titkárság a még szeptemberben aláírt szerződése ellenére, máig sem rendezte a szerzői jogdíjakat!

A sok bonyodalom, hisztérikus kirohanás dacára a Don Carlos szép előadás lett. Jakab Tamás igen jó Posa, és elmélyült, megrázó alakítás Mensáros Fülöp királya is. Reméltem, sikere lenyugtatja, de nem! Úgy hírlik, továbbra is sérelmezi, hogy nem én rendeztem az előadást, és „panaszlevelet” készül írni ellenem.

Szerencsére, a Medúzafej-en nem hagynak nyomot a nagyszínházi viaskodások. A szereplők túltették magukat a Világszezon fogadtatása miatti csalódásukon, és jókedvűen komédiáznak. „A Sándor János-féle koncepció (...) félúton horgonyoz le a bohózat és a groteszk jelleg között - áll Papp Zoltán bírálatában. - Ebből is, amabból is kapunk ízelítőt. A bohózatiból talán többet. De ez sem jelenthet megrovást, hiszen a darab maga is erre az arányra szolgál például. Így azután egy groteszkesített bohózatnak lehettünk tanúi.” A Délmagyarország kritikusának szintén tetszik az előadás: „a szegedi színház stúdielőadásai közül az utóbbi években csupán a Himnusz-hoz hasonlíthatóan üde, s noha felelőtlenebbül könnyed, ám hasonlóképpen kellemes produkcióval ajándékoztattunk meg.” A Kritika „valamiféle szimbolikus értelmezés”-t hiányol, ám megállapítja, hogy „a szegedi előadás így is hálás, a szövegpoénok többnyire jól ülnek, Bácskai János a férj szerepében az akkurátus üzletembert ellágyuló művészlélekkel vegyíti, Janisch Éva cserfes parisienne-t hoz színre, Both András talán egy kicsit ügyetlenebbül ügyetlenkedik a kelleténél, de így is elég mulatságos.”

A bemutatómat követő nap, a Művelődési Osztályról Juhász Pál keres, telefonon.

- A tanácselnök elvtárs egy kereskedelmi delegációval Nizzába utazik. Te is mész vele, a Hegedűs a háztetőn jövő évi vendéjátékát előkészíteni.

Tehát Médecin úr csakugyan komolyan gondolta a „vizontlátásra Nizzában”-t!

A karnevál lázában égő Cote d'azur megbabonáz. Nizzában minden más. Még a tanácselnök elvtárs is polgármester úr. Együtt nézzük az Acropolis hatalmas színpadán a Lohengrin-t, díszvacsorát eszünk végig a legendás Negresco-ban, magyarnótázunk az amerikai 6. flotta főparancsnokával, ámulunk a karneváli menetben, és elköltünk egy uzsonnát Picasso leányának villájában.

Azért a vendéjáték előkészítésére is marad idő. Megállapodunk, hogy 1988. február 6 - 20. között hat előadást tartunk a darabból. Megbeszéljük az előadás műszaki igényeit és a francia szöveg vetítésének kérdését is. Különben a nizzai operaház már annyira kopott, mint a szegedi a rekonstrukció előtt. Joggal büszkélkedhetek a mi csillogó, új színházunkkal.

Itthon újabb bonyodalom vár. Bodolay rendezi a Csárdáskirálynő-t, és örült koncepcióval áll elő.

- Hadd legyen Szilvia egy csúnya, nagy, kövér nő.
- Nem lehet, ha belemegyek, megnyúznak érte.
- Akkor legyen bombázó, aki nem tud énekelni, és a páholyból jól láthatóan a kövér nő énekel helyette.

Lebeszélem az ötletéről, ám újabb és újabb écákkal bombáz. Átveszem K. szerepét, és mindegyikre „nem”-et mondok. Végül megadja magát és elkészítünk egy „rendes” szereposztás. Azonban ahhoz ragaszkodik, hogy a darab eredeti monarchia-beli változata kerüljön színre. Görgey támogatja. Egye fene, beleegyezem.

Csípős, gunyoros előadás kerekedik Kálmán Imre operettjéből. Mira forgóra épített, aranysujta-

sos díszletében a főherceg kasírozott lovon forog be a színre... Bodolay a műfajt s közönységét egyként kifizurázza. Persze ezt az előadást is az én rovásomra írják. Nem baj. Nekem tetszik. Tehetséges munka.

Áprilisban a sok baj után egy kis jó is jön. Az operaénekes Réti Csabával Érdemes művészek leszünk.

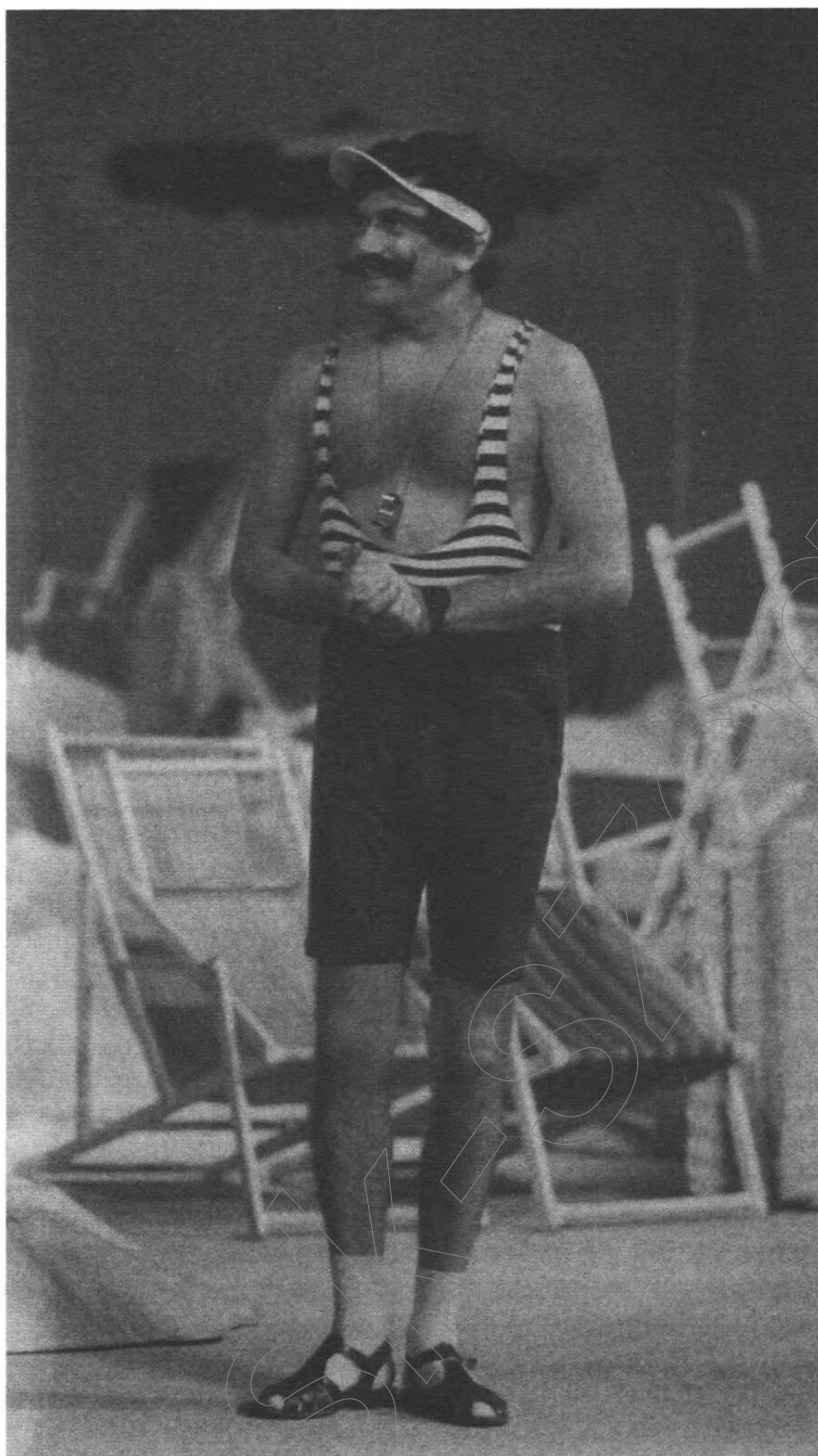
Lassan véget ér ez a sok zűrről, problémával, idegeskedéssel teli szezon. Májusban Nevetőszemű vendégként Békéscsabán lép fel, így most én vagyok „anya-apja” az érettségi előtt álló Emesének és a hatodikos Attilának.

Nagy Lászlóval értékeljük az elmúlt évadot. Sok mindenről esik szó. Fejemre olvassa a Világszezon sok vihart kavart előadását, s a szerinte vitatható darabválasztásokat. Hibámul rója föl a bemutatók szakmai értékelésének hiányát, és azt, hogy a klubban keveset vagyok színészeim körében, így lassan elszakadok tőlük.

- Ha nem változtatsz ezeken, el kell gondolkodnom, tudunk-e a továbbiakban együtt dolgozni - zárja kemény szavakkal a beszélgetést.

Válaszul nem mondom el érveimet: a négyhetes próbaidő tarthatatlanságát, a seregnyi műszaki problémát, a prózát sújtó próbaterem hiányát (az opera zongora mellett is tud próbálni), s azt, hogy ötven színész egységes társulattá alakításához idő és türelem kell. Majd jövőre! Akkor majd beszélünk arról a modernebb, bátrabb, kísérletező kedvű színházról, amit Görgeyvel akarunk kialakítani, s a társulatról, amelyik felkészültségével képes lesz új játéktípust teremteni a Tisza partján.

Kiteregetek viszont a sajtónak, s nyilatkozatom „Pénzt és életet” illetve „Az aranycirádás színház szeplői” címmel két újságban is helyet kap. „Az inflálódo gazdaság, a támogatás reálértékének folyamatos csökkenése valóban nagyon nehéz helyzetet teremtett, és bizonyos műsorpolitikai megalkuvásokra kényszerítette a színházakat a szórakoztató műfajok javára. (...) Az anyagiak teljes hiányában a higgadt, az értelemmel gondolkodó művészeti megoldások sem kivitelezhetők” - mondom, majd rátérek a műszaki gondokra. Beszélék a gyűrűsforgó és a világosító berendezés ismétlődő, és kijavításra váró hibáiról, valamint a hívóberendezés meg a zártláncú tévéhálózat megkerdezésünk nélküli, színházi szempontból dilettáns felszereléséről. Szóvá teszem a próbaszínpad és díszletraktár hiányát, s végül rátérek a legégetőbb kérdésre a műszaki dolgozók krónikus hiányára. „Lassan ott tartunk, hogy a művészek szolgálják ki a technikát, és ezen a - többi magyar színházat is jellemző - képtelen helyzeten csak úgy tudnánk változtatni,

VILÁGSZEZON - FLÓRIÁN ANTAL

ha a jelenleg segédmunkásként foglalkoztatott gárda szakmunkássá minősítésével megkapná azt a rangot és anyagi megbecsülést, amit feltétlenül megérdemelne.”

Polner Zoltánnak már a jövő évi művészi elképzelésekről is vallok. „Egy sajátos arculatú prózai terv kidolgozásán töprengök, amelynek egyik szála a mai magyar dráma ügyének támogatása, másrészt világirodalmi tekintés és nem utolsó sorban az a kísérletezés, amelyet évek óta folytatunk. Ugyanakkor azt is figyelembe kell vennünk, hogy szükség van a sikeres prózai bemutatókra is. Olyanokra, amelyek anyagilag is hoznak valamit a konyhára. (...) Gondolkozunk azon, hogy olyan előadásokat is színre vigyünk, mint a Hamlet, a Mi kis városunk, Az ügynök halála, - hogy csak néhányat említssek a sikeres és már régen slágernek számító darabok közül. (...) A színház nemcsak a művészet temploma, hanem, ha úgy tetszik, szószék is, a közönséggel való párbeszéd helye. Színházat csinálni igen nehéz munka, felelősségteljes társadalmi tett, etikai állásfoglalás. (...) Hat bemutatonál

nem igen lehet többet tartani a nagyszínházban. Tizenöt-tizenhat darab van műsoron színházunkban egy hónap alatt. Ilyen az egész országban nincsen. Ez a zsúfoltság nem vezethet eredményre - szögezem le, majd levonom a végső tanulságot: - mert megakadályozza a minőségi munkát.”

Nyilatkozok, tervezek, és közben eszembe sem jut, lejárt az ötéves főrendezői kinevezésem. A hivatal azonban nem ilyen „feledékeny”. Számontartja a határidőket s értékelését, majd további „elvárásait” szóban közölve, kezembe nyomja „Határozat”-át, mely szerint: „Sándor János határozott időre szóló kinevezését a Szegedi Nemzeti Színház prózai tagozatvezető főrendező munkakörében további három évadra, 1987. július 1-től 1990. július 31-ig meghosszabbítja”. A határozat meghozatala nem mehetett könnyen, mert mint utólag megsúgták, S. elvtárs, a pártbizottság munkatársa, a Megyei Pártbizottság értekezletén botrányosnak nevezte a prózai társulat tevékenységét.

Nyáron, ezúttal Szegeden maradunk. Itt gyűlik össze a család. Férjhez megy a lányunk, Emese. A násznép - Attila fiam ötlete! - omnibuszon dőcög az esküvőre, majd a vacsorára, a Tisza szállóba. Úgy tűnik, gyökeret eresztünk Szegeden.

Az 1987-88-as évad műsortervében négy darabnak szánok kulcsszerepet: a Hamlet-nek, a musical sorozatot folytató Jézus Krisztus szupersztár-nak, Ivo Bresán Díszvacsera a temetkezési vállalatnál című szatírájának, és Ionesco A rinocérosz-ának. A magyar reprimé sorozatot Görgey Komámasszony

hol a stukker-e folytatja, A Klubszínpadon pedig Ben Turán Róbert Melinát mutatjuk be, a hozzánk szerződött Fehér Ildikóval a címszerepben. „Természetesen” tizenkét éve dédelgetett álmodom most se válik valóra. Nyikoláj Erdmann Mandátumának bemutatóját, tizenkettőszer sem engedélyezték!

Nevetőszeműnek már a szezon elején, szeptember 27-én premierje van. Ez a dátum egyúttal az újjáalakult Szegedi Balett első önálló bemutatkozása. Az est koreográfusai: a hazatért Imre Zoltán, aki az együttes művészeti vezetője lett, valamint Barbay Ferenc és Vámos György Nyugat-Németországból, - mindhárman európai rangú koreográfusok. Az opera egy borongós hangulatú Hoffmann meséivel indul, Nagy Viktor rendezésében, s az első prózai bemutatót a Koldus és királyfit a Kisszínházban én állítom színre.

Már harmadszor találkozom a darabbal, de minden alkalommal újabb és újabb inspirációt ad Daróczi Bárdos Tamás remek, jellemfestő zenéje, meg a dramatizáció, amelyben sok ötletem van. A színészeket felvillanyozza, hogy mindenki kettős jellemet alakít, egy figurát a királyi udvarból és egyet a koldusok közül. Szeretik Pethő László szellemes táncait, és jól érzik magukat Ék Erzsébet karakterizáló jelmezeiben. Nem csoda, ha jó előadás születik. Tapasztalásom - írja Dlusztus Imre - „a garancia arra, hogy feszes ritmusú, a legkisebb nézők által is végig élvezhető előadás születik. Így történt, mert a gyermekelőadáshoz illő felszabadult jókedv sugárzott a színészekből. (...) A tegnapi bemutató után igazi, lelkes vastaps köszöntötte Markovits Boriékat. E sorok írója sem mondhat mást: a gyermekkritika mindig mérvadó.” A szereplők közül véleménye (s szerintem is) „mindenekelőtt a Tomot formáló Markovits Bori, valamint az Orvos és Ítélmester kettősét játszó Flórián Antal produkált maradandót.” Polnernek is tetszik az előadás. „Régen láttam ilyen könnyedén és pontosan egybejátszani jeleneteket. Hát van ilyen előadás még, ahol nem kell várnunk a következő jelenet díszletezésére? Illesse elismerés Varga Máttyás kitűnő díszletkompozícióját.”

Örülök, hogy Matyi bácsira végre valaki újra felfigyelt. Ezt a zseniális színházi embert Pesten és Szegeden is „leírták”. Korszerűtlennek, ósdinak tartja a szakma sok „hangos senki”-je. A ravaszabbja legfeljebb csak „árú-védjegy”-nek használja nevét. Pedig szellemileg és művészileg fiatalabb, mint sok huszoneves kurzus-zseni. Még itt, nálunk is szabadulni akar tőle a műszaki vezetés, s a rendezők is inkább kortársaikat hívják munkatársnak. Műszaki vezetőink félnek szakértelmétől, hisz birtokában van az általuk nem ismert szakmai fogásoknak, s tartanak tőle, mert nem lehet halandzsa költségvetéssel átverni. A rendezőket, pedig zavarja csalthatatlanságuk és higgadt bölcsessége, mellyel leleplezi a sok álságos szakmai hókusz-pókuszot. Én szívesen dolgozom vele, bár néha zavar aprólékos, mindenre kiterjedő alapossága.

Visszatérve Polner kritikájára, ő az új színésznőnk, az Edwárd szerepét adó Holl Zsuzsa „kitűnően megoldott” alakítását, és Bácskai János kettős szerepében való „remeklés”-ét emeli ki. Különben Zsuzsa, Gyenes Zita szerepében szintén nagyszerű, az ebben a szezonban is tovább játszott Orült és apácában.

Miközben Németországban Nagy László Landgraafékkal az opera következő turnéjáról tárgyal, Bodolay Géza megkezdi a Hamlet rendezését. A címszerepet Kőszegi Ákos kapta. Ákos csupa ideg, érzékeny, indulatos ember. Mondhatni, hamleti alkat. Ez a szeretetre méltó fiatal színész határtalan odaadással készül eddigi pályája legnagyobb

kihívására. Géza már a díszlettervek elfogadásakor sikert arat. Megtöri a műszaki vezető makacs ellenállását, és a süllyeszthető zenekari árok egy év után, először megmozdul. Utcakőből emelt barikádokat emel a színpad szintjéig. Hamar terjed a hír a városban: „utcaköves Hamlet készül a színházban”. Ebből azután csinos kalamajka keveredik. A külföldről hazatért igazgatót utasítják, szóljon nekem, hogy tartsam a szememet a produkción, és ha kell, avatkozzak bele a rendezésbe. Én az értetlent játszom. Mire kell figyelni? Hiszen a próbák a legnagyobb rendben folynak. Természetesen én is látom, hogy a shakespeareai történetet a rendező az 1956 utáni „Dániába” helyezte, csak nem akarom tudomásul venni. Tetszik a koncepció, egyetértek vele, ezért mindenáron arra törekszem, hogy csorbítatlanul kerüljön színre. Nem egyszerű a dolog, mert „intézkedést” várnak tőlem. Végül sikerül megoldanom a gordiuszi csomót.

Géza a darab végére egy zárójelenetet komponált. Hamlet segítőit doboltára (!) géppisztollyal agyonlövik. Javasolom neki, ne jelenjenek meg a kivégzők, csak a valahonnan jövő lövések hangját halljuk s a színészek halálát lássuk. Azonnal megért, és elfogadja az ötletet. Intézkedtem! Nincs „davajgitár”, viszont van kétszeres hatású darabvég! A legtöbb ember az országház előtti vérengzésre gondol...

Géza tehetséges, szabad szellemű, egyenes ember. Szeretem szókimondó természetét, csavaros rendezői gondolkodását, - bár néha eggyel többet csavar a „koncepción”, mint kellene. Valamiért, - pedig alig ismerik, - Emese lányom és Attila fiam is kedveli. Talán érzik benne a játékos kedvű „gyermeket”, amely tulajdonság nélkül - Nádasdy szerint - nem művész a művész. Jelszavuk: „Apu, ne bántsd a Bodolayt!” Nem csak miattuk nem „bántom”. Egy alkalommal, - a Széchenyi téren sétálva vitáztunk, - váratlanul azt mondom neki:

- Szeretném, ha utánam te lennél itt a főrendező.

Hangosan felnevet.

- János bátyám, nem való az nekem.

Ennyiben maradunk. Pedig én komolyan gondolom.

Nem hibátlan, de izgalmas, gondolatébresztő, előadás lett a Hamlet. Persze vannak, akiket megbotránkoztat. Súlyos hibának tartják bemutatását. Meglehet, azért, mert nagyon is értik üzenetét.

Bodolayval egyidőben, a Kisszínházban Görgey saját darabját, a Komámasszony, hol a stukker?-t rendezte. Parádés előadás, remek alakítások. Közülük is kimagaslik a megalkuvó értelmiségi szerepében Kovács Zsolt és a Méltóságot adó Király Levente. Az előadást, akár korábban a Dózsát, a televízió közvetíti. Szakmai szemmel gyengébben sikerül a Korcsmáros György rendezte Irma, te édes. Markovits Bori ugyan becsülettel megküzd a szereppel, de az a könnyedség, ártatlan felelőtlenység, ami Kovács Zsuzsa korábbi szegedi alakítását emlékezetessé tette, hiányzik belőle. No és persze a fiatal Király Levente megformálta, sármos Nestor-Oscar. Ezzel együtt, ha minden prózai bemutatót számba veszek, az 1987-88-as évad remekül indul.

Novemberben két bemutatónk van. A Nagyszínházban az Igor herceg-et a moszvai Nagyszínház rendezője Vagyim Milkov állítja színre, a Klubszínpadon a Melinát én. Ben Turán darabjában a legendás görög színésznő, Melina Mercouri egyetlen, tragikus napjának történetét eleveníti fel. A görög diktatúra éve alatt emigrációba kényszerült színésznőt egyetlen napra, az édesanyja temetésére hazaengedi a hunta; erről a 24 óráról szól a darab. Nem hibátlan mű. Dokumentumjátéknak nem elég szikár, parabolának nem elég költői. Am beleillik a fiatal magyar drámaírókat színpadra segí-

tő programunkba, és a címszerep pazar színészi lehetőség Fehér Ildikó számára. Őt még Miskolcra ismerem, a vendégként rendezett Illyés-darabom női főszereplője volt. Felkészülten jön a próbákra, gondosan elemzi a megírt szöveget, és sokat „hozza ad” a szerző megírta figurához. Bognár Zsolt a szeretőből besúgóvá vedlett újságíró szerepébe nagy igyekezettel „bújik bele”, míg Király Levente főlényes biztonsággal „hozza a figurát”.

A fogadtatás kétarcú. A kritikusok – okkal – a darab terjengősségét kifogásolják, miközben a lényegről, a művész, tágabb értelemben véve: az értelmiség, minden oldalról – szerető, munkatárs, barát, - besúgóktól körbefont létéről, szemérmességéből (?), gyávaságából (?), szót sem ejtenek. Pedig ez a darab lényege! A recenziók „szájíz” szerinti ítélezését jól jellemzi, hogy míg a Színház kritikusa Fehér Ildikót „végig bizonytalan”-nak látja, Domonkos László a „színésznő életében óriási lépcsőfokot jelentő” alakításnak ítéli Melina alakítását. A többi szereplő – Hőgye Zsuzsa, Somló Gábor, Király Levente, Bognár Zsolt és Bobor György – alakítását elismeréssel nyugtazzák. Az én dramaturgiai engedékenységet bírálattal, míg „biztos kezű és határozott színészvezetésem” dicsérettel illetik.

Míg a Klubszínpadon próbáltam, Nagy Imre megkezdte a Jézus Krisztus szupersztár zenei felkészítését. Nem egyszerű feladat, hisz két zenekar – egy rock, és egy szimfonikus – szükséges előadásához. Jézus szerepére, vendégként, Varga Miklóst kértem fel, Júdás Jakab Tamásra vár. Díszlettervezőm Mira János, a jelmezeket Molnár Zsuzsa tervezi. A koreográfus nehéz munkáját Reinthaller Éva végzi. Nincs könnyű dolga, hisz a balettegyüttes néhány tagja méltóságán alulinak érzi a rock-operában való részvételt. A munkarendi értekezleteken is lehetetlenné, már-már fagyossá válik a helyzet. Oberfrankkal semmiben nem tudunk megegyezni. Megnehezíti a zene- és énekkar egyeztetését. Nagy László és Györkei – érzésem szerint Géza pártján állva szemléli szellemi birkózásunkat, míg S., a művészeti titkárnő ott tesz keresztbe nekem, ahol csak tud. A városban is furcsa pletyka szállong: „Eleve bukás lesz a Dóm-tér után”. Úgy hírlík a szabadtéri felől fúj a szél.

Ráadásul ennek a roppant bonyolult műnek a színreállítására mindössze húsz színpadi próbám van. A sok nehézség egyre türelmetlenebbé, ingerlékenyebbé tesz. Dühít, hogy míg Varga Miklós felkészülten, odaadóan próbál, Tamás szerepét még az összpróbák idején se tudja. A munka félidejében, Nagy Imre – külföldi szerződésre hivatkozva, - kilép a produkcióból. A dirigálást Molnár László veszi át. A tornyosuló akadályok ellenére a darab szépen alakul. Bognár Zsolt, Bácskai János és Janisch Éva mindent megtesznek a siker érdekében, míg Király Levente egy keleti bölcs nyugalmával alakítja, formálja Heródes szerepét. A sok probléma mellett is mindig megnyugtató a darab utolsó jelenetének próbái. A megfeszített Üdvözítő keresztje alatt Mária térdel. Egy kórista, Sziklay Ági játssza, pontosabban éli a szöveg nélküli szerepet. Hihetetlen empátiával és alázattal. Mozdulatai a középkori piktorok festette gesztusokat idézik, egész lényéből fájdalom és hit sugárzik. S amikor az utolsó akkord előtt Mária Magdolna ajkán felzeng Szent Pál Szeretet himnusza: – én tettem a darabba! – „Megmarad a hit, a remény, a szeretet, ez a három; de ezek között legnagyobb a szeretet”, a megtisztult EMBER áll a nézők előtt. Néma jelenetet tanítani kellene a színművészetin.

A főpróba hetében azután tetőfokára hág a kaosz. A szünnapokat úgy adják ki, hogy hol a zenekar, hol az énekkar, hol pedig a balettosok hiányoz-

nak a próbáról. Mindössze egyetlen olyan főpróba van, ahol mindenki egyszerre van jelen. A képtelen helyzet fölötti tehetetlenségemben, mérgemben „helyből két métert ugrom”. Nagy László úgy érzi, itt az idő, hogy közbeavatkozzon. A színpadra jön és nyugtatja az együttest:

- Ezt a kis időt bírjátok már ki.

A december 22-iki premierre nem készülnek el a plakátok, és a bemutaton Varga Miklós nagyáriája alatt a hangosítók „elfelejtik” bekapcsolni a mikroportot. Miklós bírja hanggal, áténekli a zenekart.

Minden baj ellenére a bemutató - siker. A bukásra váró huhogók az orrukat lógatják. „A produkció bebizonyította, hogy nem csupán a Dóm téri méreteken él meg a darab” – áll a kritikában. „Bognár Zsolt remekel Pilátusként”, Király Levente Heródesre érdekes színfolt. Jó Mária Magdolna szerepében Janisch Éva, és a Pétert alakító Bácskai János, Varga Károly pedig „karakteres Kajafás”. Az egyik kritikus szerint Varga Miklós „Jézus alakját hitelesen formázta meg. Lírai volt, sebezhető, elszánt. Jakab Tamás Júdása igazi tragédiát él át, az áruló belső vívódását játékaival, énekével egyaránt magas színvonalon fejezi ki.” A másik recenzens a két művészt egyetlen mondattal intézi el: „Sem Varga Miklós, sem a Júdást alakító Jakab Tamás körül nem forrósodik föl igazán a levegő.” Kinek van igaza? Akik látták az előadást az első kritikára adják le voksukat. Egyetérttek velük, és nem azért, mert én vagyok a rendező. Szerintem az utóbbi vélemény egy elfogult ember tendenciózus írása.

Karácsony másnapján K.-néval, a szabadtéri munkatársával találkozom a Klauzál téren.

- Mit szólnál, ha Ruszt lenne Szegeden a főrendező? – szegezi nekem a kérdést.

Nem értem, de válaszolok.

- Örölnék neki. Évfolyamtársak voltunk. Jól dolgoznánk együtt.

Másnap Békéscsabán van olvasópróbám. A Karenina Annát viszem színre. A dramatizálást magam készítettem. Szívesen dolgozom a Jókai Színházban. Csaba a szívemhez legközelebb álló magyar város. Valószínű, hogy ez Miszlay – volt, egykori igazgatóm – miatt van így. A mostani direktort, Keczer Andrást is abból az időből ismerem. Szintén régi becsült munkatársam. A főrendező, Rencz Antal pedig Debrecenben, nálam kezdte a szakmát. Most bajban van. Nem kapta meg az újabb főrendezői kinevezését.

- Mit lehet ilyenkor tenni? – kérdezi tőlem.

- Ha szilveszter után visszajövök, majd kitalálunk valamit – mondom.

December 30-án telefonhoz hív a próbáról. Müllerné, a szegedi városi tanács elnökhelyettese.

- Mikor jössz vissza Szegedre?

- Ma délután.

- Hatkor a városházán várlak.

Időben ott vagyok.

- Még Nagy Lászlót várom – fogad irodájában.

A várakozást semmitmondó beszélgetéssel töltjük. Érzem, beszélgetőpartnerem roppant feszült. Nagy László nem jön. Egy idő után Müllerné a lényegre tér.

- Nem jó hírt kell közölnöm veled. Leváltunk tagozatvezető-főrendezői beosztásodból.

- Fél éve hosszabbítottatok meg a kinevezésemet.

- Nekem az a feladatom, hogy megszűnését közöljem. Könnyítsük meg egymás dolgát, mondj le.

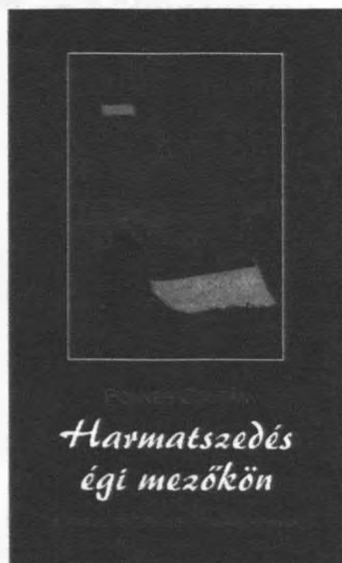
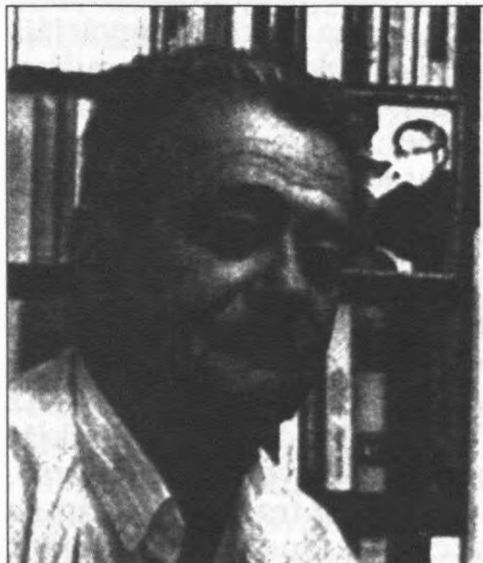
- Nem! Váltsatok csak le. De beosztott rendezőként itt maradok.

Sándor János

Régi mozik, idők és emberek

POLNER ZOLTÁN FILMES KÖNYVE ÜRÜGYÉN

A film nem a létező dolgok művészete. Sokkal inkább az illúzióké. Előre eltervezett szemfényvesztő csalás sorozat, nem-valóságok valósággá való bűvölése.

Nemcsak ma van ez így, amikor tér, vagy időbeliség nem korlátoz már se művészi, se örült fantázia szüleményeket. Amikor bármely filmgyári gépezet épp oly szenttelenséggel készít el a nézők számára elképzelhetetlen szörnyetegeket, mint tündérvilágok bájos teremvényeit.

A mozgófilm már a megszületésének korai időszakában is álmok néma káprázatát hozta, - gondoljunk csak például az első világéggel egyidős Holdutazást megőrkítő, mára megmosolyogtató képsorokra a régi (néma) filmek múzeumban.

Ám a vizuális álmok (hazugság) művek elkészítése nem kevés technikai probléma megoldásával járt, még nem is olyan régen. A tenyérszerű nagyságú, ám valóság-hű képet és hangot rögzíteni képes digitális kamerák - hogy a maroktelefonról ne is beszéljünk - immár filléres utazási kellékek. No, ezzel szemben például, a közkedvelt Szeged folyóirat születésének évtizedében viszont a celluloid szalaggal való ideggyöttrő munka még létező filmtechnika volt a magyar televízióban.

A munka alapjául szolgáló 16 milliméteres Arriflex filmfelvétel gép több személykocsi árát meghaladó összeg volt. E klasszikus „riportkamera” elején még három optikát, (nagy látószögű-, normál- és tele-) váltogathattak egymással az operatőr. Súlya jó négy kiló volt, plusz az ólom akku, amely a működéshez szükséges áramot biztosította a maga két kilójával.

A változtatható fókusz-távolságú „varió optika” csodájára jártak az operatőrök

A felvételek céljára egyszeri töltéssel futtatható filmszalag időtartama eleinte száznyolcvan másodperc (híradós riportokhoz), majd nagy kazettákkal felszerelten tíz perc volt. Arról nem is beszélve, hogy a hangos kerepeléssel exponáló film fekete fehér gyönyörűségét még nem tudták maguk alá gyűrní az NDK gyártmányú ORWO (szocialisták) fátyolos, majd az amerikai bűvöletű KODAK negatívok pompázatos színeit.

A hang rögzítésének problémájáról még nem is beszéltünk. Ehhez ugyanis az e célra kirendelt „hangosztály” technikusainak tekintélyes súlyú, orsós-szalagos magnetofont kellett a helyszínre cipelniük.

Aztán meg újabb technikai csoda, ne mondjam mágia, szükségeltetett, hogy az a természetes hangsor, amelyet a megörökítendő személy hallatott, ne legyen se hosszabb, se rövidebb a visszajátszás során, mint maga a képen rögzített szájmozgás volt.

Mert különben aszinkron leendő a kész film.

A helyszíni forgatásokat filmlaboratóriumi előhívások követték. Ennek eredménye lett a muszter kópia és a perforált magnószalag. Csupán ezek kézhezvételével ülhetett a rendező a vágóasztal elé, hogy eldöntse, majd a leforgatott filmszalagokból mit is hasznosít és mit dob el.

A vágószobában egy speciális, de valóságos olló - és a filmvágó - segédelmével válogatta ki a számtalan leforgatott „snitt” közül a legjobb jeleneteket. Ezek egymás után ragasztásával állítódott össze az a képsor, amely a majdani mű ígére-

te lett.

Mert volt még munka, rengeteg, ezt követően is.

Úgy mint úsztatások, feliratok, le és föl blendék, wishek, perforált hangátírás és vágás, szinkronba állítás, negatív vágás, fényhang átírás, fénymegadás, startolás, majd hetek múlva az első, null kópia, amit a színkorrekció követett majd a várva várt, vetíthető fényhangos kópia a filmlaborból.

Ezek voltak a legfontosabb film-gyártási állomások, a jelenkori felvétel egyetlen digitális művelete helyett. Számtalan akadály, amelyen át kellett préselni, könyörögni, cirkusolni az eredeti valóság filmszalag-álmait ahhoz, hogy a riporter tapasztalat, a szerkesztői szándék, a valóság-béli hitelesség és a művészi szerkezet egységében kialakuló produkció sok, sok apró filmkockája másodpercenként 25 kockás sebességgel zakatolni tudjon a vetítógépben. És egy olyan világot keltessen életre a mozivásznon, amely - mint az elején kezdtem - a „nem-valóság valósággá való varázslásának” megfelel.

Bevezetőként mindezt azért pletykálom el, mert Polner Zoltán néprajzi gyűjtéseinek filmes forgatókönyveiről jegyzetek, amelyeket a Magyar Televízió Körzeti Stúdiójában valószínűleg meg az első (nagy) szegedi televíziós korszak jeles képviselői. Még a nyolcvanas évek elején.

Azokkal a klasszikus módszerekkel, amelyekről az imént elmélkedtem.

És egy kicsit úgy érzem magam, mint azok a parasztemberek, akik a századelő tanyasi gazdálkodásának eszközeiről tartottak kiselőadást kameránk, mikrofonunk előtt a kenyérsütést, borona használatát, az arató-cséplő gép kezelését magyarázva a mindezekről mit sem tudó városi filmeseknek.

Egykori körzeti stúdiós élményvilágom hát ezért tolakodott a könyv méltatása elé. Meg tán azért is, hogy a múlt egyik, technikai-művészi ágának múlandóságát felvillantva jelezsem: ne higgyék egyáltalán egyszerű dolognak, kemény életüket, túlnyomó részt a tanyavilágban töltött idős férfiakat, asszonyokat spontán beszélgetésre kamerák elé invitálni.

Akik amúgy sem szerették soha a városi emberek túlzott érdeklődését. Lett légyen azok érkezése darutollas csendőrök, vagy éppen svájcisapkás, új rendszer-agitáló társaság kíséretében.

Film és technikatörténeti relikviák lettek már azok a körülmények tehát, amelyek között a „Harmatszedés égi mezőkön” című kötetben összegyűjtött Polner-i forgatókönyvek megvalósultak (Néprajzi tévéfilmek forgatókönyvei, Bába kiadó, 2008, a kötetet szerkesztette Tandi Lajos.)

Ugyancsak erről tanúskodnak a helyszíni forgatásokról közölt dokumentum fotók is.

Számunkra ugyanis, akiknek mindmáig használhatónak tűnő munkaeszköz lehetne még az egykori - avitt - szalagos filmkészítési technika, zavarba ejtő ez a régi időket felelevenítő könyv. Kétségtelenül úgy tükröz különböző múltakat, hogy az egymásba csúszó időbeli szeleteknek immár a régi filmek is elválaszthatatlan részei lettek.

Akarva akaratlan ugyanis nem az egykori, sok tekintetben zseniális adatközlőkről van e lapokon szó. Hanem azokról, akik reprodukálhatóvá tették megszólaltatásuk élményét,

még ha nem is ők szólalnak meg.
Persze, még egy további idősíkot is hozzá kell rajzolnunk az övékhez.

Az eredeti történetekét.

Mert, ők azok a Csongrád megyei pusztákról kipusztult világ oknyomozói számára a dokumentumok alanyainak szegődtek. Ők tudósítottak hiedelmeikről, ők voltak a festőien földhözragadt, szegényes tanyák lakói, akik számára a mindennapok annyi, annyi varázslatos jelenséggel szolgáltak.

Nyilván akkortájt, amikor a munkák szünetében együtt gombolyították a beszélgetések fonalát. A házuk körül nevelt sejtések virágairól. Szemmel verő varázslatok, babonák, teknyőkaparók, ördöngösök, vasgyúrók és más varázslatos lények, gond és bajt űző technikák keltek életre a puszták nagy lapályain.

A szegedi filmesek, tévések között volt pedig egy eredeti gondolkodású, néprajzos ihletettségű újságíró, aki képes volt megszólaltatásukra.

Ez a könyv jelenlegi olvasatában csak közvetett dokumentumait szolgáltatja az ősi népi hitvilág továbbélésének, ujjá élésének - az éppen konzekvens párt-apparátusi eltökéltséggel felszámolás alatti csongrádi tanyavilágban.

A fekete-fehér címlapon szellemképes fehér lepleket, vivő asszonyokat ábrázoló kötet leginkább televízió-történeti dokumentum kötet.

És jószerivel csak a benne dokumentált alkotásokkal közösen, azok hitelességét, szellemét, atmoszféráját kiegészítő vágyak, beteljesítésével együtt tölti be küldetését.

A hozzá nem csatolt DVD lemezzel együtt.

Merthogy a forgatókönyvek nem maguk az alkotások, csupán azok beváltatlan ígéretei. Éppen így, a „Harmatszedés égi mezőkön” című kötetben közölt opusok, nem az itt nevesített dokumentumfilmeket, mutatják be. Csak felhívják a figyelmet rájuk.

Hogy valamikor, születtek ilyen alkotások.

Egy filmes-tévé alkotóműhelyben. Szegeden.

Így azután e produciókról megemlékező mű lett immár maga a hat forgatókönyv. Nem az eredeti világot elevenítik fel, hanem azt, amelyben feldolgozásra kerültek.

Ugyanezt segítik az egyes alkotások után olvasható pontos kritikai reflexiók, kommentárok, a vállalkozást méltató újságcikkek. (Mert akkortájt még volt megyei sajtó Szegeden, Kecskeméten, Békéscsabán és másutt, amely föl vállalt ilyen típusú szellemi horizont tágításokat, eszmecseréket is.)

A kötet a maga régi / új vállalkozás időtlenségének dokumentumait egyesíti. Szegednek arra a korszakára emlékeztet,

amikor - azóta se alig - egy friss, új szellemi műhely tagjai hozzá tudtak tenni kockákat a magyar film- és televíziós történelem valóban említésre méltó fejezeteihez.

Néhány napja - nagy csodálkozással - Móricz Zsigmond előadását hallgattam, saját megszólalásában a magyar rádióban. A felvételt régi, régi archív műsorból bányászhatták elő a technikusok. Meglepően fiatalos, szoprános volt a hangja, - én magam dörmögőbbre képzeltem a nagy hajszú mestert.

Rózsa Sándorral kapcsolatos kutatásairól beszélt. Azt fejtegette, hogy azok az alföldiek, akik még a szüleiktől halottak a betyárról, szívesen emlékeztek rá jót is, rosszat is szólva. De azok a majd nyolcvan-kilencven évesek, akik még személyesen ismerték, hát nem nagyon akartak megnyilatkozni az író számára.

Példának azt a Hódmezővásárhelyi parasztembert hozta, akitől az hírlett, maga is részt vett a betyárvezér egynémely kalandjában. Móricz Zsiga bá' viszont semmit nem tudott kihúzni az öregből. Mindenről hajlandó volt megnyilvánulni, csak éppen Rózsa Sándorról nem.

A valóságos író és a valóságosnak tűnő 19. századi éveket közvetlenül tolmácsoló rádiós riport kapcsán ismét eszembe jutottak a puha Kádár kori szegedi televíziós erőfeszítéseink a már pusztulóban lévő alföldi múlt emlékeinek megörökítésére.

Közülük csak az egyik csokor alapanyagát szolgáltatta Polner Zoltán akkoriban a „Harmatszedés égi mezőkön” gyűjteménye.

Lehetné az archívumban több más érdekes produkció is.

Ez a múltbéli sötétséget és fehér fényzilánkokat, de mondhatnók gyászt sugárzó szép-szomorú kötet valamennyi sora, és fotója, ideértve a belső borítón egybeszerkesztett Polner Zoltán-i életmű-lista gazdagsága, összetettsége és sokoldalúsága egyként tükrözi a Szegeden évtizedeken át szétszóródott és a hivatalos városvezetés teljes közönye mellett változatlanul szétszóródó szellemi kincsek valamikori szépséges erejét, és gazdagságát.

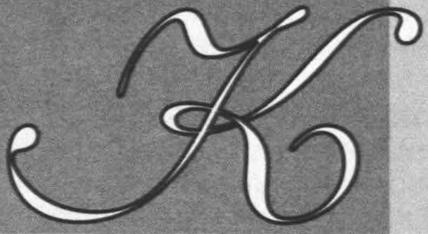
És jelenkori magárahagyatottságát

És példázza egyben azt is, milyen mély rétegekben, milyen nehezen fölismerhető, nyomon követhető bűvő patakokban kanyarog alatt és felszínen az a népi, ősi és elementárisan sokrétűen magyar kultúra, amely politikai elitünknek oly gyakori hivatkozását szolgálja, - és amiről eme nyilatkozóknak általában halovány fogalmuk, se közvetett, se közvetlen tapasztalatuk nincsen.

Pavlovits Miklós

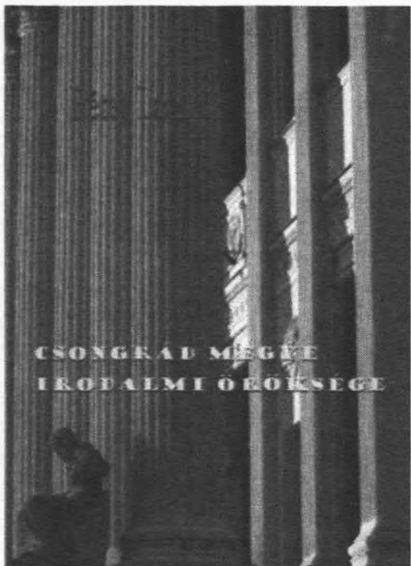

ALMÁSI IMRÉNÉ ÉS BOROS FERENC (KLÁRAFALVA) BESZÉL A TEKNYŐKAPARÓRÓL (FORGATÁS)

Irodalmi topográfia

CSONGRÁD MEGYEI BARANGOLÁSOK

Zakar Péter előszava vezeti be Péter László legújabb kötetét, amelyben számba veszi Csongrád megye városainak, községeinek irodalmi múltját. Nemcsak értékmentésről, a föltárt irodalmi örökség közkinccsé tételéről és továbbkutatásának ösztönzéséről beszél, hanem nyomon követi Péter László életútját, irodalmi pályafutását is, kiemelve, miképpen akadályozták munkásságának kibontakozását politikai hatalmak.

„1990 számára is meghozta a rehabilitációt, jó fél évtizeden át a József Attila Tudományegyetem tanáraként oktathatta hallgatóit. Csongrád megyei irodalmi örökségének számbavétele mindeddig nem jelent meg önálló kötetben. Péter László válogatott írásai most olyan képet tárnak elénk, amely csak a legjobban fölkészült szakemberek számára volt eddig látható.”

E vaskos kötet – Juhász Gyula kifejezésével – késői szüret; a betakarítás szellemi izgalmával lepi meg az olvasót. Azért említem az olvasó szerepét és remélhető bensőséges viszonyát a kötethez, mert azonnal fölmerül egy kérdés, hogyan kell olvasni ezt a könyvet?

A sokféle megközelítés közül csak néhányat emelek ki. Tekinthető a könyv önálló tanulmánykötetnek, amely ötven év kutatói munkája alapján tárja föl egy megye irodalmi hagyatékát. De tekinthető olyan irodalmi igénytel megírt ismeretterjesztő munkának is, amelyben a szerző a tényeken túl saját ars poeticáját is megfogalmazza, és szövegét vallomások sokaságával egészíti ki. De tekinthető akár tankönyvnek is, ha történetesen a fölsőtagozatos tanulók és gimnazisták ismerkednének meg vele, tanári vezetéssel.

Azontúl pedig olvasható életrajzi regényként, Csongrád megye írói bedekkerként, de leginkább városok, falvak kulturális eseményeinek évkönyveként.

Hogy hol kapott nyilvánosságot eddig Péter László kötetnyi írása: A Csongrád Megyei Hírlapban, a Délmagyarországban, a Könyvtárosban, a Honismeretben, napilapokban, múzeumi kiadványokban és egy-egy község helytörténeti monográfiájában.

Közülük a legfontosabb a két napilap, amelyek a rendszerváltoztatás előtt százezer példányban jelentek meg a megyében és nagyvárosaiban. Ezek a napilapok annak idején rendszeresen közöltek irodalmat, majd a háború után helytörténeti írásokat is. Péter László életműve jórészt ezeken a hasábkon született és teljesedett ki. Egyszerű tudományos és ismeretterjesztő teljesítmény Jól példázza kötet, hová jutott a magyar újságírás, a magyar sajtó irodalmi alkotások nélkül?!

Ilyen jellegű kötetet ma senki sem állíthatna már össze a parvenü Délmagyarország hasábjairól!

A kötet megítélését egyetlen dolog nehezítheti, mégpedig az, hogy a recenzensnek nincs olyan felkészültsége, olyan ismeretanyaga, amely lehetővé tenné az adatok ellenőrzését és az irodalmi jelenségek értelmezését. Szikár és pontos tények követik egymást a kötetben, Igazi kutatói munka eredménye ez az összeállítás. Topográfiai értékteremtés. Kevesen engedhetik meg maguknak az országban, hogy hozzá hasonló művet készítsenek. Ilyen és ehhez hasonló munka nem is látott napvilágot, ha csak nem egy-egy város lexikális szócikkeit közlő új tanulmánykötetekben. Ebből azonban hiányzik az a többlet, amelyet írói varázslatnak szoktunk nevezni.

Marad tehát a figyelemfölkeltő csemegézés, Péter László fölfedezői tevékenységének nyomon követése, térben és időben.

A könyv első felében három íróklasszikusnak lépteit ismerjük meg megyénk városaiban, községeiben. Élükön ki más is szerepelhetne, mint Ady Endre. „Nevét először Szegeden ez a rövid tudósítás írta le: Egy hírlapíró párbaja.” /Szegedi Napló, 1899. május 6./

Ha innen közelítünk Ady és Szeged kapcsolatához, már érintjük a leglényegesebb kérdéseket: mennyire figyelt Ady Szegedre, a szegedi irodalmi helyzetre? Móra, Dankó, Tömörkény mind fontos írás a zsenitől, és akkor még nem szóltunk Pusztaszerrel kapcsolatos állásfoglalásáról, ám ezt majd Pusztaszer címszó alatt tesszük meg.

Adyt József Attila követi. Hozzá szorosan kapcsoló-

dik Juhász Gyula is. Ezek a József Attilával foglalkozói cikkek később a költőről szólóm másik kötetnek is alkotó részei lettek. Kereste Péter László József Attila földéaki kapcsolatát is, mivel fénykép készült róla a községházán, de csak annyit sikerült kiderítenie, hogy makói osztálytársát látogatta meg.

Móricz Zsigmond nyomában: „Móricz 1913 januárjában járt mint Az Est munkatársa először riportúton Szegeden.” Erről cikksorozatot írt. Megfordult Vásárhelyen, Szentesen, Makón. Szegeden Bálint Sándorral került barátságba, sőt munkakapcsolatba. Sárkány József amatőr szobrász szobrot, érmet is készíthetett róla. Szegedről eljutott Tápéra, Röszkére, Mórahalomra is: Rózsa Sándor - regényéhez itt szerzett adatokat.

A könyv második részében településről településre, Algyótól Zákányszékig követhetjük nyomon az írók, költők „vendégszereplését” megyénkben.

Két érdekesség mindenképpen e tárgykörbe tartozik. Az egyik Kassák Lajos jelenléte Nagymágocson. Hogy miképpen került a nagymágocsi kastélyba az író? A kastély 1949-ben a Csepel Vas-és Fémművek szakszervezeti üdülője volt, valamilyik főiskolai munkahallgatói vizsga-előkészítő tanfolyamon vett részt. Kassák, a munkásíró, -költő maga kérte, hogy köztük élhessen. „Az itt szerzett tapasztalatok egy kis kötetben is napvilágot láttak 1987-ben, Ahogyan elindultak címmel.” A kisregény meglehetősen elavult szektás irodalmi alkotás. Ennek ellenére érdekes és tanulságos. Nem utosósorban a korra.

Mielőtt megkérdeznénk, hogy miképpen került József Attila versébe „Szatymaz”, azt is kérdezhettünk, hogy miért használta a falu nevét Juhász Gyula, Mikszáth Kálmán, Móricz Pál, Móra Ferenc, Preszly Lóránd írásaiban?

„Nos, Bálint Sándortól úgy tudjuk - írja a szerző -, hogy az 1860-as években Felmayer János, Jánosszállás névadója telepített a verseci borvidékről kövidinkát a szatymazi homokra. Ettől kezdve ütöttek tanyát a szegedi urak errefelé.”

Valójában akkor kezdett kiépülni a környék. Vilmaszállás is látogatott hely lett: szegediek vásároltak telkeket. Ez a folyamat megismétlődött az 1960-a évek elején, amikor Kiskundorozsmán és Szatymaz „vidékén” jutottak telekhez írók, újságírók /Bálint Gyula György, Mocsár Gábor/. Régen, a múlt században az ideérkező és az itt megálló szombati személyvonatokat „bikavonatoknak” hívták.

József Attila A tőkések hasznáról című verse a Korunk 1933 szeptemberi számában jelent meg. Költője sohasem járt Szatymazon, de sokszor átutazott állomásán. Valószínű, hogy a rímkényszer döntötte el Szatymaz helyét a versben.

Persze lehetne kutatni még más községeket is: Algyő, Ásotthalom, Balástya, Domaszék, Földeák, Kiskundorozsma, Röske, Szegvár, Szőreg, Tápé, Tizzasziget, Zákányszék jelenleg mind-mind sok irodalmi érdekességgel szolgál.

Ópusztaszer kiváltképpen, most hogy idegenforgalmi nevezetesség, egyben nemzeti-történelmi emlékpark lett. De ne feledjük Ady írásait: „Semmit sem becsül abban, amit Pusztaszer öröksége a 20. század nemesi, úri nemzete számára jelent. Ezért nem mulasztotta el az alkalmat soha, hogy vágjon egyet a feudális, főúri világon, valahányszor valami esemény ráirányította a figyelmet a honfoglalás emlékhelyeire.” Vajon manapság milyen szellemi és anyagi támogatást élvez a történelmi ereklyékben gazdag emlékpark?!

A tanulságos összeállításból, a nagyszerű kötetből bizonyára hiányzik még egy-két írói név. Olyanoké, akik egykor a megye városaiban vagy falvaiban jártak. Nekem személy szerint Máriai Sándor szegedi szereplése, említése hiányzik. Pedig ő a Szinbád hazamegy regényében szól a Kass szállóról is. Péter László vajon miért nem írt Máriai Sándorról?

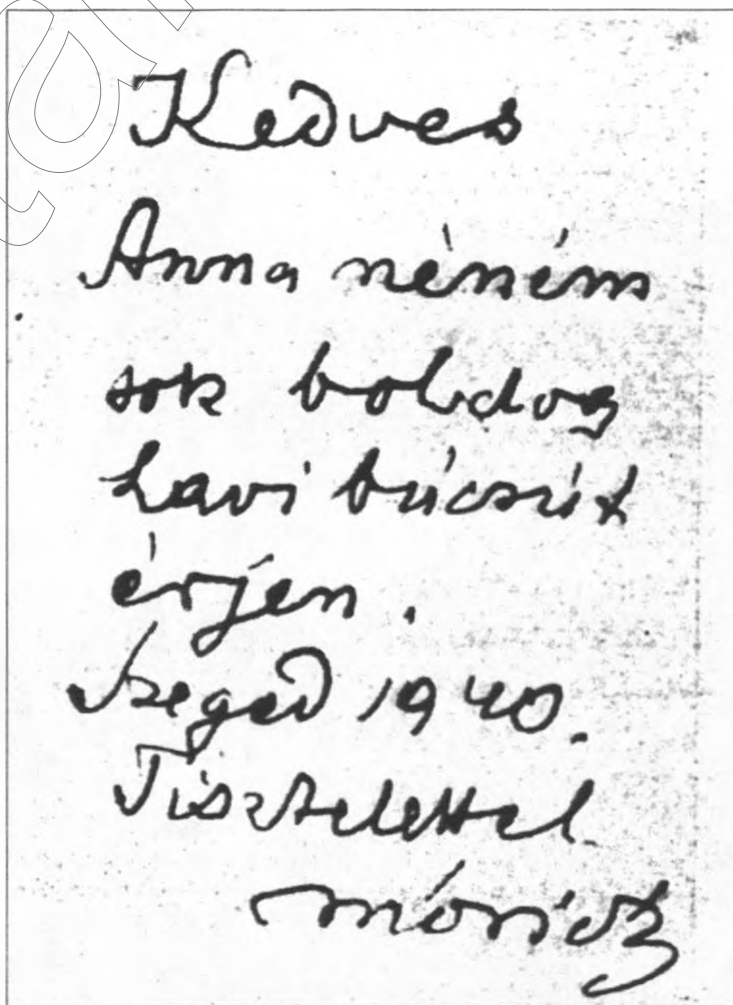
Könyve azonban így is nagy érték, hiszen erre a kötetre kell, hogy majd épüljön azoknak a neves személyiségeknek a bemutatása, akik e kutatás lezárása után jártak a megyében. Az elmúlt ötven évben nagy volt a „vendégjárás”. Gondolok itt írók, költők, színészek, képzőművészek jelenlétére. Mondjuk Konrád György, Weöres Sándor, Illyés

Gyula, Tolnay Klári, Amerigo Tot, Juhász Ferenc, Nagy László és mások jelenlétére.

De említhetnék olyan falvakat is, mint Királyhegyes, Apátfalva, Nagyér, Nagylak ahonnan írók indultak, ha nem érték is el a „szent, nagy Óceánt”.

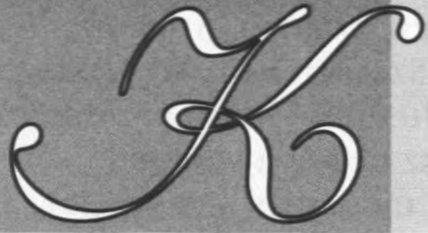
Aki hozzájut Péter László könyvéhez, biztosan kezébe veszi majd a benne említett írók műveit is. Előbb azonban eltöpreng azon a gazdagságon, amely Csongrád megyei irodalmi életét jellemzi, és azon a hatalmas jutatói munkán, amelyet a magyar irodalomtörténészek doyenje végzett.

/Bába Kiadó, 2000/

MÓRICZ ZSIGMOND DEDIKÁCIÓJA
ÖZV. BÁLINT SÁNDORNÉNAK

Polner Zoltán

Szeged és Szakolca

TESTVÉRVÁROSI ÉRVEK

Levél Szeged, Szakolca, Rohatec polgármesteréhez és plébánosához

Ötszáz ötven éve, 1458. január 12-én a két nagy főnemesi párt vezetői, Garai László és Szilágyi Mihály megállapodtak: kiváltják prágai fogságából a 17-18 éves Hunyadi Mátyást, hogy királlyá tehessek. E történelmi nevezetességű *szegedi egyezés* alapján választották 24-én Mátyást a Duna jegén királlyá. Podjebrád György cseh király február első napjaiban hozta fegyveres kíséretével Mátyást a történelmi Magyarország határát jelentő Morava északi partján levő Straznitze várába (németül Straßnitz, mai cseh-morva néven Strážnice). A Hunyadi-párti magyar küldöttség – élén Vitéz János esztergomi érsekkel és Szilágyi Mihállyal, Mátyás nagybátyjával – 5-én érkezett, szintén katonai erővel, a Morava innenső partján elterülő szabad királyi városba, Szakolcára, és kezdte meg a váltságdíjról alkudozását Podjebráddal Straznitzeben.

A megegyezést csak 9-én írták alá. Történelmi forrás nem ad pontos keltezését, de Szegfű László számítása szerint *Mátyás kíséretével* – átkelve a kegyetlenül hideg télben befagyott Moraván – *10-én lépte át Szakolcánál az ország határát*. Február 14-én foglalta el trónját Budán. A két szabad királyi város, Szeged és Szakolca történelmi kapcsolatai tehát az idei Mátyás-évfordulón alapulnak.

Április 4-én volt Juhász Gyula születésének 125. évfordulója. A szegedi költő 1911 szeptembere és 1913 júniusa között a szakolcai királyi katolikus főgimnázium tanára volt. Neves szlovák közéleti férfiak (mint Ján Blaho, a pozsonyi operaház kiváló énekese; Ján Mrva, Nyitra város rendőrfőkapitánya; Eduard Prikazský szakolcai főorvos; Štefan Leskovský technikai igazgató stb.) a legnagyobb szeretettel emlékeztek tanári működésére. A költő – halála után és akaratán kívül, de költészetével és emberi magatartásával bizonyított szándéka szerint – a szlovák-magyar kapcsolatok diplomatájává vált.

Juhász Gyula az a kapocs, amely Szlovákia minden más városánál inkább alkalmassá teszi a Kis-Kárpátok tövében elterülő, történelmi nevezetességű, egykori szabad királyi várost és a Tisza-Maros szögében évezredek múlttal dicsekvő Szegedet a testvérvárosi kapcsolatra.

Szakolca önkormányzata idén már tanúbizonyságát adta, hogy nem idegen tőle közös történelmi múltunk. Januárban a főterén fölavatta Nagy Lajos király szobrát, méltányolva, hogy 1372. október 6-án tőle kapta szabad királyi városi rangját. Mai városvezetése ahhoz is hozzájárult, hogy április 7-e óta a gimnázium falán magyar és szlovák nyelvű emléktábla hirdesse: ott tanított a szegedi költő.

Mindez jogos reményt kelt bennünk, hogy sem Szakolca, sem

Szeged nem utasítja el kezdeményezésünket annak a költőnek közös tiszteletére, aki költészetében megörökítette a 20. század eleji Szakolcát: oly szeretettel írt morva és szlovák tanítványairól, környezetéről, s akinek verseiből szlovákok és morvák is izelítőt kaphatnak a kiváló szlovák költőnek, Valentin Beniáknak fordításában megjelent válogatott versgyűjteményéből (*Akábola*. Tatra, Bratislava, 1966).

Minderről kiváló könyvet írt a szakolcai gimnázium egykori diákja, a Sarlós mozgalom hajdani tagja, Juhász Gyula életművének kiváló ismerője, Szalatnai Rezső (*Juhász Gyula hatszáz napja*. 1962.). Kérésre röviden én is összefoglaltam e két év jelentőségét költőnk életében a pozsonyi Irodalmi Szemle 1981. augusztusi számában. Szakolca jelentőségéről a magyar történelemben *Szakolca jubileuma* címmel cikket írtam a Délmagyarország 1972. október 2-i számában. Már akkor, ezzel is a két szabad királyi város – Szeged és Szakolca – testvérvárosi kapcsolatának megalapozását akartam szolgálni.

A testvérvárosi kapcsolatokat erősítheti a két város és a két táj Mária-kultusza. Erre is Juhász Gyula példája ösztönözhet bennünket. A költő első szakolcai verse a Szakolca és Rohatec között félúton levő kicsiny mezei kápolnánál tett 1911. szeptember 8-i látogatásának élményéből született (*A rohateci Máriánál*). Ez szlovák nyelven is megismerhető. Szeged és a szegedi nagytáj évszázados hagyománya pedig a szegedi ferencesek Havi Boldogasszony tiszteletére szentelt szeged-alsóvárosi templomának ünnepe, a *havi búcsú*. Juhász Gyulát a templom mindkét kegyképe, a Fekete Mária és a Napbaöltözött Asszony is versre ihlette (*Fekete Mária, Haviboldogasszony*).

A vallásos szakolcai és rohateci katolikusok évenként augusztus 5-én szegedi zarándoklatot szervezhetnének a havi búcsúra; egyúttal jöhetnének a szintén ekkor zajló szabadtéri játékokra, néptáncfesztiválra, ipari vásárra; meglátogathatnák Juhász Gyula szülővárosának emlékhelyeit. A szegediek pedig Hétfájdalmú Szűz Mária ünnepén, szeptember 15-én, elzarándokolhatnának a rohateci Máriához; meglátogathatnák a történelmi Magyarország legkisebb szabad királyi városát, az egykori csanádi püspöknek, későbbi esztergomi érseknek, prímásnak, Csernoch Józsefnek szülővárosát. Megkoszorúzhatnák Nagy Lajos király szobrát, Juhász Gyula és Gvadányi József emléktábláját, összekötve a hasznost a kellemessel: a szakolcai szőlőhegy szüreti meglátogatásával, környékbeli kirándulásokkal. A város múzeumi kölcsönösen kiállításokon mutathatnák be múltjukat, kincseiket, sajátosságait.

NAGY LAJOS KIRÁLY SZOBRA SZAKOLCA FÓTERÉN

Péter László

Szeged

A ROHATECI MÁRIÁNÁL

*Morva határ és szeptemberi táj,
Oly kékek a hegyek.
Szívemben orgonál ma, ami fáj,
Máriához megyek.*

*Ó, idegeni, boldog Szüzanya,
Te fekete-fehér,
A születésed napja ez a nap,
S szívem már nem remél.*

*Idegen tájak gyermeke vagyok,
De hozzád jöttem én,
A glória, mely fejedem ragyog,
Ragyogjon ma felém.*

*Elhoztam, íme, szűz Virág, neked
E táj virágait,
Kései, őszi mind, színükveszett,
De szívem is avitt.*

*S nem kérek én, költő és idegen,
Tőled már földi jót,
Csak engedd, hogy törött tekintetem,
Mely fényeket ivott,*

*Rajtad legeljen, mint híves patak
Vizén a szarvasok,
S lehessen egykor én, fáradt gyerek,
Vidám és bölcs halott.*

Szokolca–Rohatec,
1911. szeptember 8.

PRI ROHATECKEJ MÁRII

*Moravská hranica a september
má jas akvárií,
boľavý srdca mōjho spev,
odchádzam k Márii.*

*Ó Matka božia z cudziny,
ty čierno-belavá,
ty dnes máš narodeniny,
mne chýba úľava.*

*Ja cudzích krajov synom som,
prišiel som tohto dňa;
glória, čo máš nad vencom,
nech zvelebí i mňa.*

*Doniesol som ti, Panenka,
krajové kvetiny,
sotva súce do vienka:
sťa srdce zvädli mi.*

*Ja, cudzí básnik, neprosím
nič dobré na svete,
len pohľad svoj ti utrúsím,
čo pozná obeť,*

*napojím si ho u teba
jak v rieke jeleňa,
by som i v smrti bol tvoj syn
bez blahoslavenia.*

Valentin Beniak fordításában.

A város főhajtása

BAKA ISTVÁN EMLÉKTÁBLÁJA ELŐTT

„Legyek csak néma jel”

ÁLLÍTTATTA SZEGED VÁROSA · 2008

Szeged városa megtisztelti Baka István költő emlékét és az általa is szerkesztett Kincskereső folyóirat munkáját ezzel az emléktáblával, melyet Fritz Mihály szobrászművész készített, és egy régi szegedi, Kass János gavallériájából galériájának falán elhelyeznek. A költő nem volt mindig jó barátságban e várossal, prózai munkáiban néha fölfedezhető a város egykori vezetőinek nem túl hízelgő arcképe. Baka István halála óta az életmű kiadása a Tiszatáj jóvoltából (Bombitz Attila, Baka Tünde, Szőke Katalin buzgalmából) felejtődik ez a régi haragvás, a kiadás és ez az emléktábla is a szegedi befogadást jelzi. Ebben a szerkesztőségben a Kincskereső című folyóirat a virágkorát élte, és ehhez a virágzáshoz (Baka Istvánnak sok köze volt mindazokkal együtt, akiknek ő megbecsült munkatársa volt. A tábla emlékeztet a Kincskereső szerkesztőire is: Hegedűs Andrásra, Madácsy Lászlóra, Grezsa Ferencre, Dobcsányi Ferencre és azok munkájára is, akik közöttünk élnek, Deme Lászlóéra, Simai Mihályéra, Tandi Lajoséra és Vajtai Évaéra, és arra is, hogy ennek a szerkesztőségnek kedves háziasszonya Regős Helga volt. Jussanak eszünkbe ők is, ha a Vár utcában erre ballagunk. Emlékezzünk és

emlékeztessünk arra is, hogy ennek a szerkesztőségnek a küszöbét világirodalmi nagyságok és magyar irodalmi jelesek lépték át, akik Baka Istvánnal való kapcsolatukat ápták, Bohumil Hrabaltól Gennadij Ajgiig, Kormost Istvántól Tolnai Ottóig, és jöttek más művészeti ágak képviselői is, pl. a Baka-versekkel oly rokon képeket festő Pataki Ferenc vagy a zeneszerző Huszár Lajos, akik mind megörökítették művészetükben Szegedet is. A mai magyar irodalom középnemzedékében többen vannak, akik idehozták első írásaikat, hogy Baka István ítélete alá bocsássák. Az ő számukra beavatásuknak emlékeztetét jelenti ez a hely.

Akárhogy is volt a város és Baka István kapcsolata, az ő versei olvasóiban éppúgy Szeged nevét hívják elő, mint Juhász Gyuláé, József Attilaé és Radnóti Miklósé. A tábla Szeged háláját is kifejezi Baka István iránt aki éppen most lenne 60. éves. Mi, szegediek büszkék vagyunk rá, hogy ismertük őt, közülünk való volt, közel lehettünk hozzá, másoknak pedig kellő szerénységgel és érzelmi azonosulással mutathatunk e táblára: költő élt itt, és jelentős műveket alkotott.

Ilia Mihály

* Elhangzott a Vár utcai Kass Galériánál július 25.-én Baka István emléktáblájának avatásán.

BAKA ISTVÁN: CSAK A SZAVAK

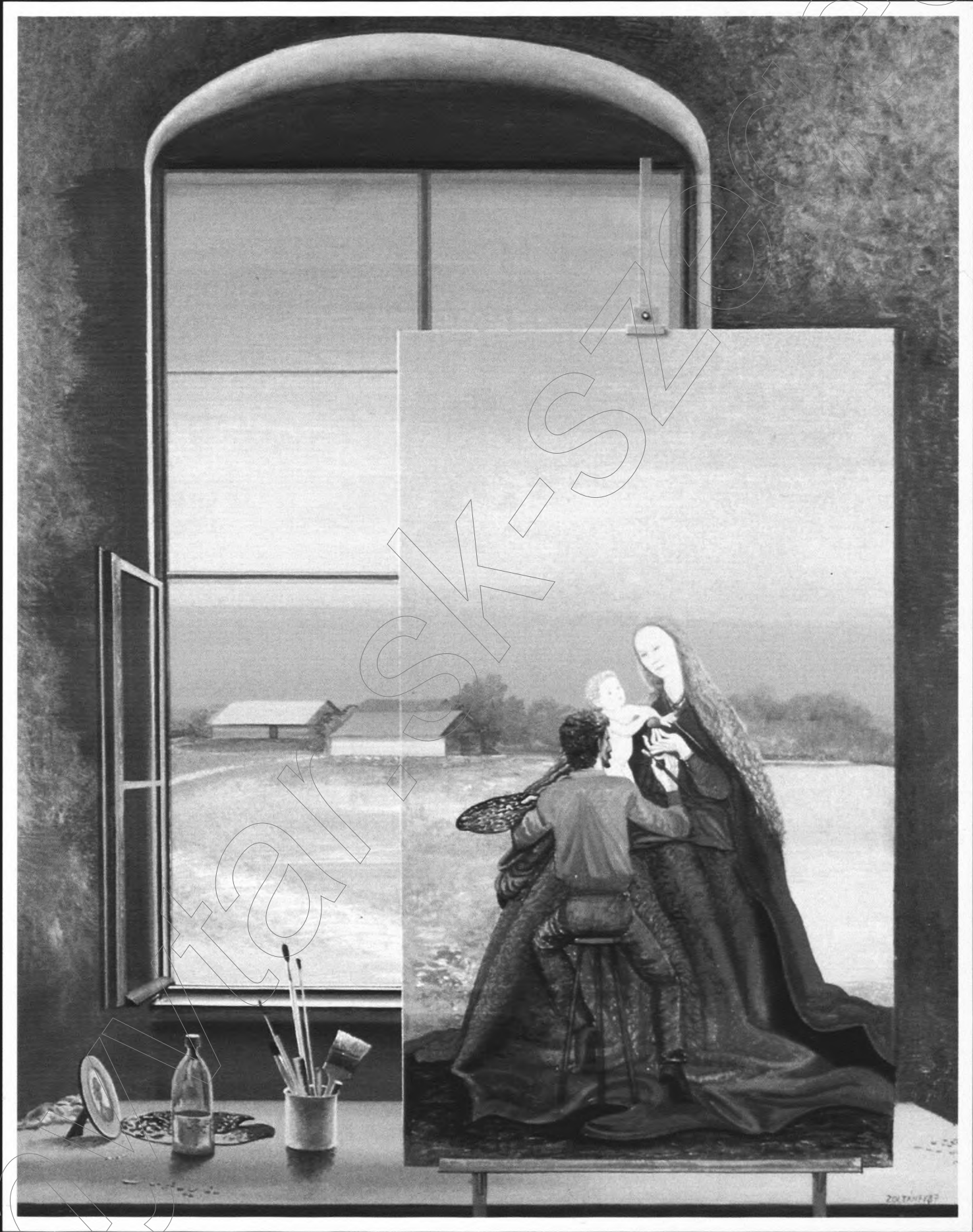
Csak a szavak már nem maradt más
csak a szavak csak a szavak
a tó szavában úszom én hol
a hínár mondata tapad

testemre és a mélybe húzna
de hát az is csak szó a mély
nevezz meg és a név a szó majd
kiszabadulva partot ér

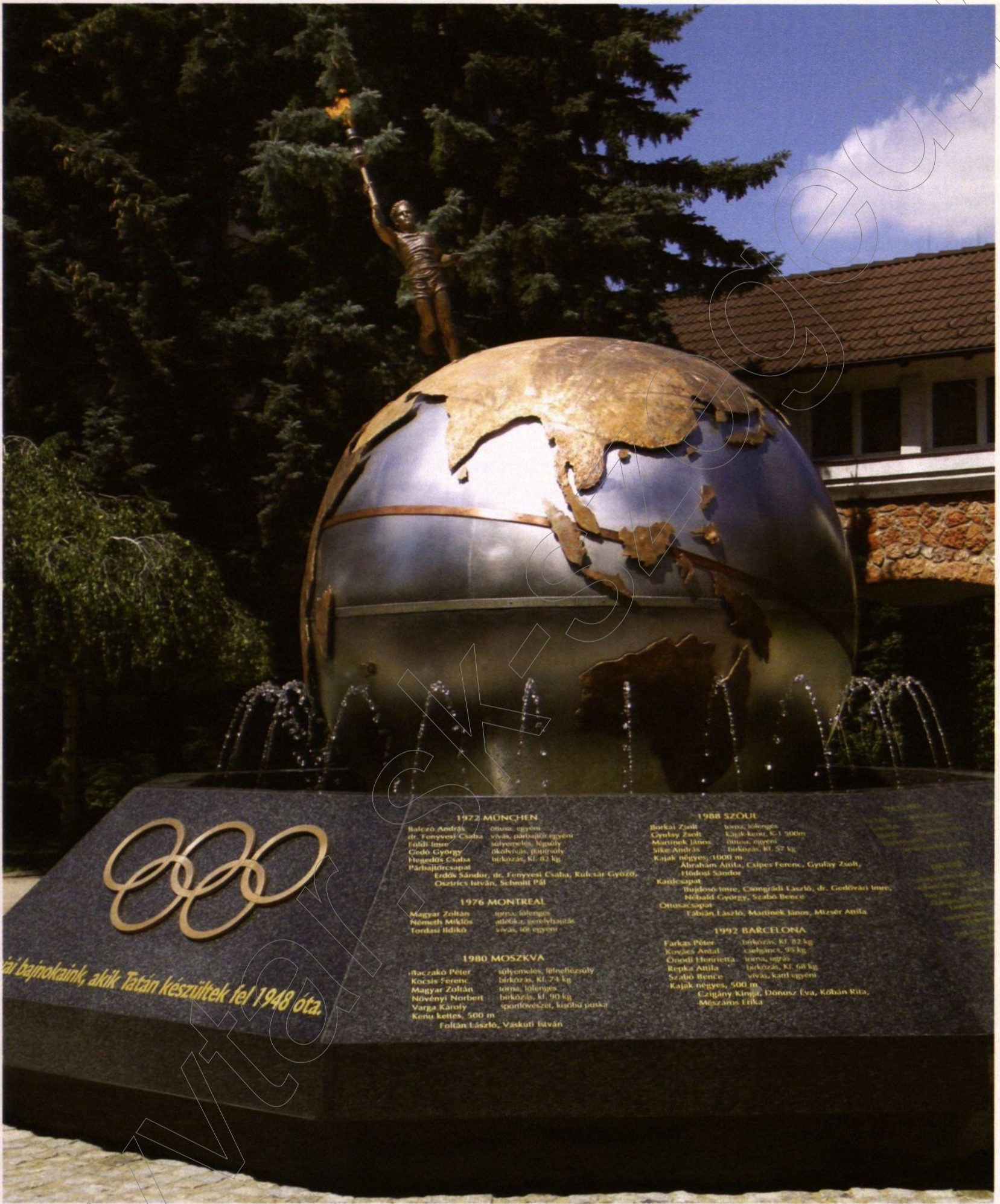
csak a szavak már nem maradt más
nem táplál a kenyér s a bor
lélek vagyok ki test-koloncát
hurcolva folyton megbotol

a semmi és a lét közötti
küszöbben bár ez a küszöb
szó maga is csak és riadtan
tévelygek a szavak között

jó volna lenni még talán de
mit is tegyek ha nem lehet
a szótárdba írj be s néha
lapozz föl engem és leszek

ZOLTÁNFY ISTVÁN: ARS POETICA III.

A MAGYAR OLIMPIAI CSAPAT ESKÜTÉTELE NAPJÁN, A TATAI OLIMPIAI KÖZPONTBAN AVATTÁK FÖL KLIGL SÁNDOR SZEGEDI SZOBRÁSZMŰVÉSZ EMLÉKMŰVÉT, MELY AZ OLIMPIAI ESZMÉT SZIMBOLIZÁLJA, FŐ ALAKJÁBAN A MARATONI GYŐZŐT, TALAPZATÁN A MAGYAR OLIMPIAI BAJNOKOK NÉVSORÁVAL

Borító grafika, szerkesztés és előkészítés

Nyomdamester ReProStudio[®]
alkotó technológia